MOST

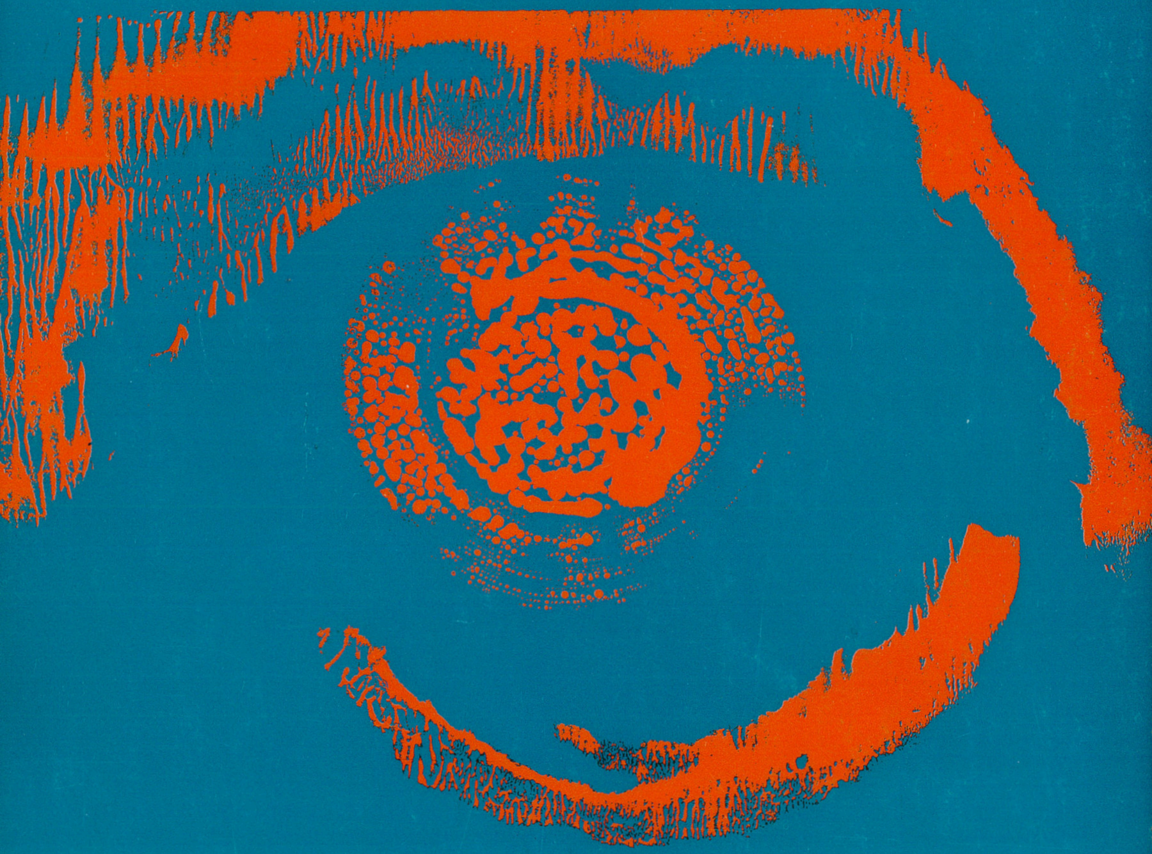

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE
ROČNÍK 25 VOLUME ČÍSLO 3—4 NUMBER

MOST 1978 ROČNÍK-VOLUME 25 ČÍSLO-NUMBER 3-4

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU • A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

Vydáva Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, USA • Published by the Slovak Institute, Cleveland, Ohio, USA

Predseda: Osv. pán Jeronym Kováľ, OSB, opát kláštora svätého Andreja Svoráda • President: Right Reverend Abbot Jerome Koval', OSB, Saint Andrew's Abbey

Redaktor: Rev. Mikuláš Šprinc • Redakcia: Rev. Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, Wicliffe, Ohio, 44092, USA • Administrácia: Revue Most, The Slovak Institute, 2900 East Boulevard, Cleveland, Ohio, 44104, USA

Vychodí v dvojčíslach dva razy do roka • Predplatné: USA a Kanada $8.00. V ostatných krajinách $8.00 alebo protihodnota v tamojšej mene.

OBSAH

Imrich Kružliak, Žaloby slovenských spisovateľov *98*
Janko Mlynár, Opora *109*
Ján Okáľ, Zadný voj *110*
Dante Alighieri, Očistec (prel. Gorazd Zvonický) *123*
Imrich Kružliak, Suchoň — národný a ľudský *128*
Janko Mlynár, Tvoj obraz *132*, Obkľúčili ma *132*
Gorazd Zvonický, Obráňte ma, *133*, Predĺžme chvíľu *133*
Dr. F. Braxátor, Európa a ľudské práva *134*
Gorazd Zvonický, Mne z kríža daná *143*
Jozef Suchý, Nedoukovia *144*
Jozef Šoltés, Prosba *154*

ZAZNAMENÁVAME

Národné ceny *155*
O Jánovi Doránskom podľa jeho Zápisníka *(Dr. J. Staško) 159*
Ján Mešťančík 75-ročný *(M.Š.) 171*
Pohľad na vydavateľskú činnosť Slovákov vo Švajčiarskej konfederácii *(Dr. J. Rydlo) 172*
Štvrťstoročie slovenskej kultúry III *(Imrich Kružliak) 189*
Gorazd Zvonický 65-ročný *(M. Šprinc) 201*
Pavol Bajan, S.J. na večnosti *(—r—) 201*

KNIHY

Tiso: Una terza proposta (Tiso: Tretie riešenie) *(J.A. Mikuš) 202* • Anthony X. Sutherland, Dr. Jozef Tiso and Modern Slovakia *(Andrew Pier, O.S.B.) 203* • Gorazd Zvonický, Napárať čím viac lyka *(J.O.)* • Oprava *(Karol Strmeň) 208*

Obáka od Majstra T. Kovalika • Úprava: Dobrá kniha • Slovenský ústav Cleveland 1978 • Printed in Canada by Friends of Good Books, Cambridge, Ontario, Canada, 1978

Imrich Kružliak

Žaloby slovenských spisovateľov

V slovenskom živote literatúra už neraz suplovala politiku. Bolo tak za starého Uhorska, za Česko-Slovenska v r. 1918-1938 i za Česko-Slovenska po druhej svetovej vojne. Najhorší osud postihol slovenský život pod komunistickým režimom v období stalinizmu. Príchod tzv. osloboditeľskej sovietskej armády prinášal sebou i postupnú sovietizáciu, ktorá často viedla až do neuveriteľných absurdností. V období tzv. ľudovej demokracie (1945-1948) bola ešte možná obrana občianskych i národných práv. Významnú úlohu v presadzovaní západnej kultúrnej i politickej orientácie zohrali tu menovite kultúrne časopisy Nová práca, Tvorba a Verbum, ako aj týždeník Katolícke noviny, ktorý po vojne dosiahol vyše dvesto-tisícový náklad. I katolícki intelektuáli a klérus dôrazne varovali nový režim pred jednostrannou orientáciou na Sovietsky zväz. Príkladom a povzbudením im tu bol najmä statočný postoj poľských katolíkov.

Hoci povojnový režim spôsobil katolíkom mnohé príkoria (poštátnenie cirkevného školstva, zastavenie činnosti Katolíckej akadémie, represálie proti početným katolíckym spisovateľom, umelcom, novinárom, profesorom a pod.), katolíci manifestovali senzačnú vernosť demokracii najmä v parlamentných voľbách r. 1946, kedy demokratické strany ich zásluhou získali vyše 60 percentné víťazstvo. To bolo prvé slovenské odsúdenie komunizmu pred svetom. Od r. 1948 komunistická totalita umlčala násilím všetko, menovite katolícke časopisy a intelektuálov. Kritiky a žaloby začali sa opäť ozývať až od r. 1955. A bolo ich mnoho. Do krátkeho informačného článku možno z nich pojať iba pár typických príkladov.

Obava zo sovietskeho vplyvu

Po komunistickom uchvátení moci v celom štáte vo februári r. 1948, zmocnil sa aj slovenských komunistických spisovateľov, ktorí po vojne stáli v prvej línii tzv. progresívneho frontu (ale pritom všetkom boli nacionálne orientovaní) otvorený strach zo sovietskeho vplyvu na slovenský kultúrny život. Už počiatkom apríla 1948 zvolali verejnú schôdzu všetkých slovenských umelcov do Bratislavy a na nej prijali Manifest socialistického

humanizmu. Bolo to verejné osvedčenie umelcov a kultúrnych pracovníkov proti socialistickému realizmu, čiže proti sovietskemu vzoru, ktorý sa mal uplatňovať aj v slovenskej kultúre. Ale dva dni nato zvolali stalinskí dogmatici okolo českých komunistických ministrov Nejedlého a Kopeckého Zjazd národnej kultúry do Prahy, na ktorom prijali socialistický realizmus, ako jedine prípustnú metódu umeleckej tvorby. Slovenským spisovateľom dovolili na Zjazde prečítať text Manifestu socialistického humanizmu, ale do dokumentov z tohto Zjazdu, ktoré boli publikované, už text Manifestu neprevzali. To bola prvá úchylka slovenských komunistických spisovateľov, za čo boli v 50. rokoch, pri likvidovaní slovenských nacionálnych komunistov (Clementis, Novomeský, Husák a iní), prísne kritizovaní.

V r. 1948-1955 prežívalo Slovensko najstrašnejšie roky svojho politického, kultúrneho a náboženského útlaku, aké poznajú jeho dejiny. V politickom živote bola to vláda osobného kultu a v kultúre vláda socialistického realizmu, schematizmu a vulgarizmu, čo totálne prerušilo tradičnú kontinuitu slovenského života. Vedenie komunistickej strany Česko-Slovenska nechcelo rešpektovať ani takú skutočnosť, že v ČSR žijú dva národy a teda aj dve národné kultúry. Podľa sovietskeho vzoru nadiktovalo aj zlučovanie umeleckých zväzov a vedeckých inštitúcií na celoštátnej základni. To bol prejav nielen politického centralizmu, ale aj popierania slovenskej národnej individuality, čo pod povrchom slovenského života vyvolalo rozhorčený odpor a r. 1968 viedlo k štátoprávnym zmenám, to jest k vyhláseniu Českej socialistickej a Slovenskej socialistickej republiky. Ale ani toto riešenie neodstránilo spory, ktoré sa medzi Čechmi a Slovákmi nahromadili od vyhlásenia autonómie Slovenska (6. okt. 1938) a od proklamácie Slovenskej republiky (14. marca 1939); aj napriek tomu, že sa slovenskí povstalci r. 1944 prihlásil do ČSR. Komunistická strana v povojnovom Česko-Slovensku pokračovala v starom predvojnovom centralizme ešte brutálnejšie ako české politické strany do r. 1938. To rozbíjalo aj spolužitie oboch národov v komunistickom štáte.

Prejavy odporu, kritiky a žaloby

Po Stalinovej smrti r. 1953 vydýchlo si celé Slovensko, akoby inštinktívne očakávalo lepšie časy. Spisovateľ Dominik Tatarka v

článku «Slovo k súčasníkom o literatúre» (Kultúrny život, 1955, č. 47, s. 6-7) pripomínal spisovateľom, že by mali predpokladať, že bojovné knihy literatúry narážajú na taký odpor, na aký naráža agitátor u roľníka, aby vstúpil do kolchozu, alebo u katolíka, ktorému tvrdí, že Cirkev treba hodiť do starého železa. Tatarka tu otvorene priznáva, že len nedostatok odvahy bráni spisovateľom priznať už teraz, že toto obdobie bolo primitívnym.

R. 1956 bol II. zjazd slovenských a českých spisovateľov v Prahe (22.-29. apríla 1956), na ktorom odzneli príšerné obžaloby politiky režimu, ale aj priznania, že spisovatelia doteraz ľudu luhali. Bolo to po XX. zjazde sovietskej komunistickej strany, na ktorom Chruščev odkryl Stalinove zločiny. Tým sa cítili posmelení aj spisovatelia v celej strednej Európe, menovite v Poľsku, Maďarsku a Česko-Slovensku. Výsledok pražského zjazdu spisovateľov bol, že sa verejne osvedčili, že v budúcnosti chcú a budú ľudu hovoriť pravdu, a nič iné iba pravdu (Kultúrny život 1956, č. 16b, č. 17 a č. 18).

Ohlas tohto zjazdu bol tak silný vo verejnosti, že napr. bratislavskí vysokoškoláci v jednej rezolúcii žiadali povolenie «opozičnej politickej strany». Mladý básnik M. Ferko vtedy priznal, že to nebolo senzácia, ale vrenie (Kultúrny život, 1956, č. 21, s. 1).

Básnik C. Štítnický začal verejne pranierovať funkcionárov strany, že najbrutálnejšími metodami, ktoré si vyžiadali i obete na životoch, naháňali ľudí do kolchozov. Vykričal pred celou verejnosťou ako sa tu "spravodlivosť ľudu dostávala do konfliktu so spravodlivosťou štátu", a obvinil spisovateľov, že o týchto krivdách mlčali,hoci o nich vedeli. Priznal, že ani spisovatelia sa nemôžu "oddiferencovať od chýb a nedostatkov, ktoré sa v tomto štáte diali". Pýtal sa, či spisovatelia tomu nečelili "zo zbabelosti, zo strachu o vlastnú existenciu a či z presvedčenia". Sám za seba vyslovil: "hlboko ľutujem, že som sa zúčastnil na tomto podujatí" (Kultúrny život, 1956, č.22, s.1-2).

Bohuš Chňoupek, pookupačný minister zahraničia ČSSR, príznával vtedy za novinárov, ako sa nikto neodvážil písať o tom, čo vedel a videl, lebo by mu to nikto nebol uverejnil. Pýtal sa: "Čím sme boli? Novinármi? Sluhami? Čo sa to vlastne s nami robilo?". Priznal, že noviny robili takí ľudia, ktorí za celý rok nenapísali riadok, ktorí sa necítili byť novinármi a ktorých

noviny "vzrušovali tak,ako čakanie u zubára" (Kult. život, 1956, č.22, s.5).

Bolo to obdobie, kedy sa vo všetkom napodobňoval sovietsky vzor. Literárny kritik Ján Poliak v štúdii "Atomizácia kultúry?" písal, že okrem kultu osobnosti platil tu sovietsky vzor aj v iných kultúrnych oblastiach — v divadle Stanislavskij, v pedagogike Makarenko, v psychológii Pavlov, v biológii Ladenko, v lekárstve Lepešinskaja, v jazykovede Maar atď., takže sa všade "kanonizovala línia istej osobnosti" (Slovenské pohľady, 1956, s.1180 a nasl.)

Z literárnych diel tohoto obdobia, ktoré sa prísne vyporiadalo so stalinským vytváraním falošných politických legiend treba uviesť najmä zbierku noviel Alfonza Bednára "Hodiny a minúty", ktorý do kritického svetla postavil charakter a činy partizánov, takže vyvolal všeobecný údiv, ale nikto z komunistov mu nemohol vážne protirečiť, a Dominik Tatarka, ktorý v alegorickej satire "Démon súhlasu" odkryl zas zdeformovanú morálku komunistických funkcionárov, ktorí so všetkým súhlasia, a keď príde na to, odsúhlasia aj vlastnú smrť.

R. 1956 vstúpila do života mladá literárna generácia, vychovaná už komunistickým režimom, za ktorú hovoril Anton Hykisch: "Mnohí zo starších nám teraz závidia. Máme čisté ruky. Nik z tridsaťročných a mladších sa nezaslúžil o to, aby niekoho zatkli, krivo obvinili, posadili do väzenia" (Kult. život, 1963, č.24, S. 4).

Po potlačení revolučných prejavov v Poľsku a národnej revolúcie v Maďarsku r. 1956, snažila sa komunistická strana aj na Slovensku o návrat k stalinskej dogmatickej politike. Ale napriek všetkým snahám a tlakom sa jej to už nepodarilo. Vývoj pokračoval ďalej.

Nástup k Dubčekovmu reformovanému komunizmu

Keď sa koncom r. 1962, po Karolovi Bacíkovi, ktorého Slováci všeobecne považovali za pražského komunistického gubernátora, stal prvým tajomníkom komunistickej strany Slovenska Alexander Dubček, vytvorila sa na Slovensku liberálnejšia a ľudskejšia atmosféra. R. 1963 vyšli knižne Mňačkove "Oneskorené reportáže" a Tatarkov "Démon súhlasu" (predtým vyšli z neho len úryvky v časopisoch), ktoré verejnosti plasticky odkryli

stalinský komunizmus, učili ľudí nebáť sa a pranierovali metódy, tlaky a zločiny režimu takým spôsobom, že propaganda režimu už vôbec nebola schopná brániť politiku strany. To bol prvý odvážny krok zdola, aby komunistický režim reformoval svoju politiku a pomer k ľudu. Podobný účel plnila aj kniha Romana Kaliského "Obžalovaný, vstaňte", ktorá ostro pranierovala stalinské procesy.

Najvážnejšiu úlohu plnili tu kultúrne časopisy (Kultúrny život, Slovenské pohľady, Mladá tvorba), ale popri nich dosť často aj denná tlač. Literárny kritik Pavol Števček určil vtedy úlohu tlače v článku "Čo chceme s novinami našimi" (Kultúrny život 1963, č.22, s.9) takto: "nič iné ako tvorbu pravdy... aj za cenu toho..., že sa na poznanej a napísanej pravde priživí Slobodná Európa". A redaktor Kultúrneho časopisu Juraj Spitzer pripomínal, že "čas je neúprosným pomocníkom historickej pravdy" a že preto "Nemožno ospravedlniť, čo sa ospravedlniť nedá, zľahčiť a zamlčať otrasené tragédie — hodné pera alžbetínskeho dramatika. Nesmú sa zamlčať, aby sa už nikdy nemohli opakovať..." (Kultúrny život 1963, č.26, s.3) Pravda—to bol najvyšší príkaz a zákon času. Vladimír Maňák hlásal: "Pravda je pravda, aj keď je povedaná z nepriateľských pozícií" (Kultúrny život 1963, č.51-52, s.1) a Ladislav Mňačko pripomínal: "naspäť sa už náš život vrátiť nemôže a nesmie" (Kultúrny život 1963, č.51-52, s.3).

Do pozornosti sa opäť dostal človek a jeho záujmy. Verejne sa žiadalo, aby človek zostal človekom, aby nebolo viac ľudí bez vôle a slobody, a aby vo všetkom najvyššie stál človek. Známy ekonóm Eugen Löbl, rehabilitovaný politický väzeň, korý sa od roku 1963 silne angažoval za humanizáciu života, žiadal, aby človek bol "mierou všetkých hodnôt" aj v ekonomickom procese. Bol to čas plný otáznikov, kedy sa prejavoval večný smäd po poznaní, kedy sa žiadalo hovoriť o podstatných veciach, vrátiť sa k ľuďom a dejinám, rehabilitovať zdegradovanú vedu a hľadieť na odbornú, politickú a mravnú kvalifikáciu ľudí. Bola to najmä mladá generácia, ktorá napádala starú kádrovú politiku a žiadala výmenu stráží. Ako pravidlo života začala platiť slobodná angažovanosť, aby si ľudia sami vytvárali perspektívy života a aby budúcnosť nepreberala záťaže minulosti. Všetko, čo sa tu ozývalo, bolo obžalobou minulosti a tým vlastne prísnou kritikou politického systému.

Pomery na Slovensku sa pod Dubčekovým vedením uvoľnili do tej miery, že sa v slovenských kultúrnych časopisoch začali zjavovať aj príspevky tých českých intelektuálov, ktorí v Česku nesmeli publikovať (V. Černý, K. Kosík, I. Sviták, M. Hübl a iní). Začali sa zjavovať aj preklady A. Solženicyna, B. Pasternaka, A. Achmatovej, ako aj tvorba dlho zatracovaných slovenských spisovateľov (J.C. Hronský, K. Strmeň, J. Haranta, J. Silan, V. Beniak, M. Urban, K. Veigel a ďalší). Slovensko začalo "držať krok s osvieteným svetom a chcelo byť na úrovni problémov človeka", ktoré neoddeľuje hranice rozdeleného sveta. Uvedomilo si devízu literárneho kritika A. Matušku, že "nijaký európsky národ nevystačí sám nad sebou".

Ale aj v polovici 60. rokov platilo ešte mnohé za tabu. Preto mladý literárny kritik Milan Hamada žiadal "demaskovať a analyzovať súčasný stav ako provizórium, s ktorým sa človek a spoločnosť nesmú zmierovať". A nešlo tu len o politické provizória, ale najmä o provizória "vo vzťahu človeka k životným hodnotám"(Slovenské pohľady 1966, č.2,s.9). Potrebu platnosti týchto hodnôt im pripomínali najmä z väzenia prepustení významní spisovatelia a politici (I. Horváth, L. Novomeský, G. Husák, E. Löbl a iní). G. Husák, terajší prezident ČSSR, v listoch adresovaných komunistickej strane, ktoré sa v opisoch dostávali aj do rúk širokej verejnosti, odkrýval beštiálne vyšetrovacie spôsoby vo väzení a pranieroval tým najvyššie stranícke špičky. Obraz väzňa opísal vtedy Husák takto: "V noci v Ruzinskej väznici ma vyzliekli donaha, dôkladne poprezerali všetky tajné skrýše na tele, ako uši, vlasy, zadnú časť tela, obliekli do väzenských handár a strčili do cely... Prevážne v Ruzinskej väznici, v kráľovstve Jozefa Doubka...vyrábali sa zo statočných a strane oddaných ľudí — špióni, sabotéri, sradcovia a všestranne zvrhlé elementy, kandidáti šibenice. Tam sa fyzicky mrzačili ľudia, lož, výmysel a podvod boli majstrovsky režírované do protokolov ako "nezvratné" dôkazy... Tak sa vtedy rodili priznania a svedecké výpovede". Husák opisuje aj brutalitu, akej bol podrobený: "Tri dni a tri noci neustále stáť na nohách, raz v mraze, raz v horúčave, pod fantastickým nátlakom troch sviežich ľudí... — tak mi vyčerpalo celý organizmus, že mi prestali fungovať zmysly, nohy som mal opuchnuté, omrznuté, srdce vynechávalo, záchvaty mdloby. Vynechával mi zrak i sluch. Po

prvý raz v živote som videl ako vzorce koberca ožili a fantasticky sa pohybovali. Červené myšky liezli po stene. Jazykom som nevedel ohýbať, sotva som vykoktal nejaké slovo..." (Hlasy z Ríma 1965,č.12). Táto Husákova žiadosť o rehabilitáciu obsahovala vyše sto klepaných strán.

Pod takouto obžalobou sa rozplývala každá doktrína a ukazovalo sa jasne, že najvyšším zmyslom života je ľudskosť, sloboda a pravda. Moc strany zostávala však stále neotrasená, aj keď kritika a žaloby spisovateľov a intelektuálov neprestávali. Prísnou kritikou zasypali komunistickú stranu na čele s prezidentom Novotným aj slovenskí spisovatelia na aktíve spisovateľov-komunistov v októbri 1967. Odsúdili represálie KSČS proti českým spisovateľom za ich kritiku politiky strany na IV. zjazde spisovateľov a atakovali stranu tiež na iných úsekoch jej politiky. Zora Jesenská ostro odsúdila cenzúru s poukazom, že cenzúra nebola už pred sto rokmi v starom Rakúsku a bolo tam to, "čo sa nazýva slobodou tlače". Dokazovala, že ani v Uhorsku sa redaktorovi neplietol do písania a redigovania nijaký cenzor"a že "taká sloboda tlače nebola potom ani za prvej Československej republiky". O komunistickej cenzúre s jej neobmedzenými právomocami povedala, že je "nedôstojná spoločnosti na našom civilizačnom stupni a ľudí uprostred dvadsiateho storočia".

Podobne ostro kritizoval Michal Chorvát ekonomickú situáciu a hovoril, že je "predsa otrasné... ak sa zavádza nová sústava a všetko vypáli naopak, než by malo — ak namiesto zhodnotenia koruny sa... valí inflácia, namiesto vzrastu vývozu do krajín tvrdých devíz je to pokles namiesto vytvárania potrebných vecí je tu vzrast nepredajných zásob... slovom, ak nič, ale nič nie je vyriešené a všetko sa zhoršilo namiesto zlepšilo — potom je to tá najstrašnejšia kritika našej vlády, aká podnes kdekoľvek odznela".

Stanovisko literatúry na tomto aktíve vyslovil Pavol Števček, keď konštatoval, že "tá literatúra, ktorá vo svojom čase bola kritická vo vzťahu k vládnucim — k akýmkoľvek vládnucim — vždy sa po čase dokázala ako moment prelomu, ako sila progresívna". Libuša Mináčová zas konštatovala, že situácia na Slovensku nie je taká dezolátna ako v Česku, čo bolo verejným komplimentom Dubčekovi. Vyčítala však spisovateľom, že

“bránia len jednotlivých ľudí a nevidia, kam to všetko smeruje”. (Záznam z aktívu slovenských spisovateľov-komunistov publikoval český exilový časopis Svědectví 1967, č. 32-33, s. 89-105).

Proces obrody, ktorý sa zrodil na Slovensku z myšlienok kritických intelektuálov, nebol však iba výbuchom nespokojnosti a kritiky, ale trvalou úlohou,ktorá sledovala perspektívne ciele. Slováci, poučení skúsenosťami stáročného útlaku, vyslovovali tu jasné stanoviská, ale neprekračovali hranicu politickej únosnosti. Zásluhou Dubčeka vytvorili sa tu vhodné podmienky pre diskusie o všetkom, dokonca aj o tom, či by komunisti pri novom procese s prezidentom Slovenskej republiky dr. J. Tisom, žiadali preňho opäť trest smrti. Preto aj českí reformní komunisti ako J. Smrkovský, J. Borüvka, M. Hübl a viacerí iní chodili na poradu na Slovensko, kde bola “situácia celkom iná”. Tu sa rodila Dubčekova jar, so snahami reformovať komunizmus v zmysle tradície národa, a dať mu ľudskú tvár.

Krátka Dubčekova éra

Komunistické dejiny poznajú málo spontánnych radostných prejavov. Ľudia neveria a nedôverujú nikomu a ničomu. Nakomandované masy, manipulované prejavy súhlasu a nadšenia sú iba kamuflážou, za ktorou sa skrýva úplne iná skutočnosť. Neprekvapilo preto, že aj zvolenie Alexandra Dubčeka počiatkom januára 1968 za prvého tajomníka komunistickej strany ČSSR, prebehlo ako obyčajný stranícky rituál. A pritom v dejinách Slovákov a Čechov začala tu jedna z veľkých kapitol ich spoločných osudov.

Na Slovensku bol Dubček známy ako skromný človek, ako v Sovietskom zväze vyškolený komunista a ako politik, ktorý bol ochotný hovoriť s každým a radiť sa o ceste ďalšieho vývoja. Nebol to typ intelektuála, ale muž, ktorý pozorne čítal a sledoval prejavy a hnutie na kultúrnom poli. Mal vlastnosť naprávať krivdy minulosti, ale aj taktiku ísť cestou najmenšieho odporu. Jeho veľkou prednosťou bolo, že vzbudzoval dôveru a nechcel nikomu prekážať. Veril, že problémy možno riešiť ľudským spôsobom. Neopieral sa o princíp moci, ale o silu ľudskej dôvery. Na tom vyrastala v Česko-Slovensku jeho popularita a sláva a na tom pred Sovietmi stroskotal.

Po Dubčekovom zvolení za prvého tajomníka KSČS akoby sa uvoľnila rieka, ktorá zavlažuje vyprahlé polia. Ľudskosť sa vrátila do života, priatelia našli opäť priateľov, stratil sa strach, pootvorili sa hranice, ľudia začali dýchať európsky kultúrny vzduch a nádej dávala životu nové dimenzie. Umelci sa dostávali do sveta a získavali medzinárodné úspechy. Vedcom sa otvoril široký svet a jeho veľké slobodné možnosti práce a kontaktov. Ľudia z Dubčekovej krajiny boli radi prijímaní na Západe a aj vo viacerých komunistických krajinách, Dubčekovo meno zažiarilo v komunizme ako Kennedyho hviezda na Západe a vo svete. Aj keď Dubčekova hviezda svietila príliš krátko, stačila ukázať svetu, že veriť v slobodu a ľudskosť nikdy nie je zbytočné. Tým tento skromný slovenský komunista vstúpil do dejín. Viac im dať nemohol lebo jeho osud závisel od cudzej moci. A tá bola príliš krutá, aby ju mohol prekonať pravdou svojho argumentu, alebo ľudským úsmevom.

Za jeho krátkej éry sa zlomili ľady stalinizmu. Bola zrušená nenávidená cenzúra, bola rehabilitovaná Matica slovenská a vrátili jej právo verejnej činnosti, rehabilitovali grécko-katolícku cirkev, slovenskí umelci mohli opäť obnoviť svoje národné zväzy, vyprázdnili sa žaláre, mnohí nevinne odsúdení boli rehabilitovaní a dostali náhradu škody, cirkev sa mohla verejne aktivizovať, Slováci mohli manifestovať pri mohyle svojho národného osloboditeľa M.R. Štefánika na Bradle, ožil Štúrov odkaz študentských stretaní a verejných prejavov na historickom Devíne, politickí väzni sa mohli organizovať, katolíci si vytvorili Dielo koncilovej obnovy a smeli zase putovať do Ríma, a exulanti mohli opäť vidieť svojich rodičov a príbuzných. Ukázalo sa, že komunizmus môže mať aj ľudskejšiu tvár. Ale na ľudskosti by musela stroskotať jeho totalita. Preto sa začali dvíhať hlasy vo východnom Berlíne i v Moskve proti Dubčekovmu experimentu, ktoré nakoniec viedli k invázii piatich členov Varšavského paktu do ČSSR v noci na 21. augusta 1968 a potom k sovietskej okupácii krajiny.

Obraz situácie v Dubčekovej ére charakterizoval Pavol Števček slovami: “bol to tlak vôle ľudu na inštitúcie, na politickú štruktúru, ktorá musela povoliť, ak len strana nechcela stratiť zvyšok dôvery, posledný kredit” (Slovenské pohľady 1968, č.11, s.9). Tento tlak sa rodil z myšlienok spisovateľov od roku 1956.

Miesto strachu a zúfalstva vrátila sa do života viera v človeka a v budúcnosť. Ivan Kadlečík to vyjadril slovami: "Kde je viera, neobmedzená a neobmedzujúca, je aj jasná koncepcia života i kultúry, tá zriedkavosť, ktorá stojí nad konjuktúrou, módou a demagógiou propagandy" (Slovenské pohľady 1968, č.10, s.136). Po zrušení cenzúry mohli publikovať svoje "Pamäti" a skúsenosti z väzenia aj prepustení väzni (T.J. Gašpar a Dušan Viest). Verejnosť sa tak dozvedala priam neuveriteľné veci. D. Viest napr. okrem rôznych ukrutností odhalil, že vo väzniciach boli i kojenci: "Z jednej bočnej cely bolo vidieť na mrežiach rozvešanú kojeneckú bielizeň. Dozvedeli sme sa, že je to Žingorova (Žingor bol za vojny komunistický partizán, pozn. autora) družka s dvojčatami. Tie beštie nezachovali ani v tomto prípade základnú ľudskosť a tak aj kojenci žijú vo väzniciach" (Slovenské pohľady 1968, č.10, s.88).

V Dubčekovej ére akoby sa dejiny dali do pohybu, a akoby sa chceli striasť aj spomienky na neľudské obdobie stalinizmu.Začalo sa uskutočňovať, čo žiadal Vincent Šabík už roku 1965: "Namiesto otázok svetonázorových objavovať skutočnosť sveta a človeka" (Slovenské pohľady 1965, č.3, s.73). Ak v stalinskom období boli pojmy národ a ľud chápané abstraktne, často ako pojmy ekonomické, v Dubčekovej ére dostali konkrétny politický zmysel. Prejavilo sa to menovite v mohutnom ľudovom hnutí za rehabilitáciu Matice slovenskej (o tom svedčí najlepšie zborník Z vôle ľudu obnovená, Martin 1969), kde si ľud vynútil aby pohanená a usmerňovaná Matica zaujala opäť svoje historické miesto v živote národa a v politickom tlaku Slovákov na riešenie česko-slovenského pomeru, čo skončilo nakoniec vyhlásením federácie. Toto krátke obdobie vošlo do slovenských dejín ako veľký, nádejný rok.

Po okupácii

Invázia armád Varšavského paktu do ČSSR vyvolala na Slovensku nepredstaviteľný šok. Postavili sa proti nej všetky vrstvy obyvateľstva. Ukázala sa tu jednota, aká býva len vo výnimočných chvíľach ľudských dejín. Okupáciu rozhorčene odmietali spisovatelia verejnými vyhláseniami rovnako, ako aj politickí činitelia, ktorí podporovali Dubčekov kurz. Komunistický básnik Vojtech Mihálik napísal vtedy pamätné "Rekviem",

ktorým otrasne protestoval proti nočnému vojenskému prepadu tzv. spojencov. Aj napriek prítomnosti cudzích vojsk Slovensko sa nevzdávalo myšlienok Dubčekovej politiky. Ladislav Tomášek a Július Sedliak napísali vtedy spoločne v Husákovom časopise Nové slovo: "Január 1968 (tým sa myslí politický nástup Dubčekov, pozn autora) nemožno rozhodne vysvetliť ako produkt pravičiarskeho revizionistického spiknutia... V januári 1968 prekročila naša spoločnosť uzlový bod. Dozrelo vedomie, že centrálne-direktívny systém v ekonomike, kultúre i politike je neudržateľný". Spoločenský vývoj si tu otváral cestu do socialistickej demoktracie, v ktorej by bola "možnosť sebarealizácie a sebauvedomovania všetkých základných politických záujmov občianskej spoločnosti" (Nové slovo 1969,č.18, s.9). Dnes možno hľadieť na to ako na ilúziu; ale Dubčekova politika, ktorá vyrástla z myšlienok intelektuálov, ukázala, že to bol vážny dejinný pokus. Jeho dozvuky pôsobili ešte aj roku 1969. Vtedy vyšiel na Slovensku i preklad Pasternákovho románu "Doktor Živago", ktorý okrem Poľska a Slovenska nevydali v žiadnej inej krajine sovietskeho bloku. A Slovenské pohľady (1969, č.12, s.115-120) priniesli ešte v preklade exilového básnika Karola Strmeňa aj veľkú báseň Jeana Cocteau "Križovanie", ako symbol času a zároveň výkričník do času.

Potom už prišla tzv. normalizácia, čiže vynútený návrat k bezduchej stalinskej politike, k socialistickému realizmu, k obrovským čistkám, zákazu publikovania mnohým spisovateľom a vedeckým pracovníkom, prísnemu kádrovaniu, ostrej cenzúre a politickému náboženskému útlaku. Metódy tzv. normalizácie nie sú tak brutálne používané ako používal stalinizmus, ale v svojej rafinovanosti sú ešte nebezpečnejšie pre ľudské i občianske práva človeka i pre slobodu národa. Normalizácia nenechala z Dubčekovej politiky ani kameň na kameni. Početní spisovatelia, vedci či umelci musia mlčať už desať rokov po okupácii. Literárne prejavy niektorých (P. Hrúz, I Kadlečík, M. Šimečka, J. Špizer) sa dostávajú na Západ iba ako samizdatová literatúra. O protestoch slovenských spisovataľov (Tatarka, Ponická, M. Kusý) sa svet dozvedá iba zo zahraničnej tlače. A predsa slovenský ľud sa nevzdáva nádeje. Verí so svojimi intelektuálmi, že budúcnosť nemožno stavať na mýtoch práce, strany a komunistického socializmu, lebo odporujú základným veciam

človeka, ale jedine na ľudskosti, pravde a slobode.

Na Slovensku aj desať rokov po okupácii žije spomienka na Dubčekovu jar, na tohto muža, na ktorého sa vzťahujú slová Milana Šemičku: "Celý tento život i dielo a ich nerozlučiteľná totožnosť, to je ikarovský mýtus, legenda, národná balada; antická hrdinská dráma — nie vymyslená vo fantázii, ale pravdivá a skutočná; nie dávna, ale ešte blízka, taká súčasná, že ešte má živých pamätníkov..."(Slovenské pohľady 1969, č.3, s.139). Normalizácia zastavila kultúrne časopisy "Kultúrny život" a "Mladá tvorba", ale nemožno vziať túžbu po slobode, ako im nemožno odňať historickú pamäť. Tým sa človek slobodne uskutočňuje vo svojom vnútri aj v časoch útlaku a temna. To je jeho nesmrteľná ľudská perspektíva.

Opora

Prišiel si práve vo večernom šere,
potíšku zaklopal si na drevené dvere,
a mnou to trhlo a tak bojazlivo:
— Kto je to?... Napred smelo!...

Vošiel si, bozkal si mi čelo,
ponúkol úsmev čarokrásny
a riekol ešte tichšie: — Zhasni,
a poď, poď vidieť vábne nebe,
tie prvé hviezdy, mesiac za záhradou!...

Kráčali sme a keď som skoro padol,
privinul si ma ako matka k sebe.
Dnes iba hviezdy o tom rozprávajú,
lietadlá mušky svätojánske
a cvrčky ešte v piesni tú noc prehrávajú,
lež my sme v mysli pošli stopou inou
v rozlete rodnou nad dedinou.

Prečo sme mali prvú stopu stratiť
a zadumať sa iba nad dedinou?...
Tak rád by som sa chcel ta s tebou vrátiť!

Janko Mlynár

Ján Okáľ

Zadný voj

Hneď po príchode do Badhallu boli sme presvedčení, že tvoríme zadný voj mohutnej vlny slovenských utečencov, ktorej okraje zaliali aj toto mestečko a jeho vari jediný väčší hotel, ktorý bol zrejme už dávnejšie rezervovaný pre Maticu slovenskú a niektorých úradníkov i redaktorov Úradu propagandy. Priečelie hlavnej budovy hotela hľadelo do hlavnej ulice mesta, ktorú tvoril zastavený úsek hradskej medzi Štýrskym Hradcom a Lambachom. Do dvora vybiehala budova dlhým bočným krídlom, ktoré bolo vlastne radom terasovite postavených prízemných domčekov, lebo dvor sa zvažoval dolu svahom, najprv miernym, ale čím ďalej tým strmšie spadal do dolinky. Na jej dne boli koľaje nákladnej stanice, na ktorých postávalo niekoľko súprav, ktoré sa už nehýbali. V domčekoch bočného krídla hotela býval kedysi personál, ale ten bol v posledných fázach vojny znížený na niekoľko upratovačiek, takže voľné izby bolo možné prideliť slovenským utečencom bez rodín. Rodiny boli ubytované v hlavnej budove hotela, ktorý síce nikdy nepatril do triedy prepychových, ale bol postavený účelne, udržovaný čisto a v porovnaní s tým, čo sme neskoršie museli pokladať za bývanie, bol to vari posledný prepych, ktorý nám stará Európa uštedrila pred odchodom za more. Ale v tom čase také veci nikomu ani na um nezišli. Mali sme strechu nad hlavou a čistú posteľ a viac sme ani nežiadali, ani nemohli dostať.

V novom prostredí nebolo nám ťažko orientovať sa. Poznali sme skoro každého s kým sme sa v bezprostrednom okolí stretli a predbežne sme do dôsledkov rešpektovali i hierarchiu spoločenského postavenia jednotlivých osobností. Túto úctu k autorite bolo oveľa ľahšie na úteku v náhlivosti preniesť za hranice ako veci hmotné. Ale v tom čase nás ešte bieda nedochytila a nemali sme podozrenia, že by sa naša evakuácia v dohľadnom čase mala stať emigráciou. Predbežne sme boli výdatne zásobení šatstvom, jedlom pitím i fajčivom, ale aj neporušene prenesenými slovenskými čnosťami i nečnosťami. Tí, čo niečo mali, delili sa s ostatnými ešte veľmi štedro a tí, čo si nepreniesli do vyhnanstva nič, ešte sa okúňali prijať čokoľvek od tých, čo mali toho viac.

Závisť sa ešte nestačila usalašiť v našej komunite a cynizmus tiež ešte neprenikol do nášho humoru, lebo nestihli sme vidieť hĺbku našej beznádejnosti. Nemali sme žiadnych vyznačených povinností, ale demoralizácia, čo ako rakovina rozožerie každú spoločnosť bez cieľa, práce a povinností, nemala ešte času rozhlodať charaktery ľudí. Blížiaci sa front, stačil naliať do našich životov toľko obáv, že sledovať udalosti bolo nám zamestnaním, čo vyplnilo náš čas.

Sotva sme sa však trochu usalašili, zbadali sme, že zďaleka neboli sme tým zadným vojom, za aký sme sa pokladali, lebo každý deň prišli do mestečka novší a novší utečenci. Keď našli Slovákov, usadili sa tu, aj keď s Maticou nemali nič spoločného. Od týchto oneskorencov sme sa dozvedeli niekoľko zaujímavých vecí. Najviac nás prekvapilo, že aj po obsadení Bratislavy ostal veľký kus Považia, ktorý Nemci veľmi úspešne bránili a Žilina so spojením na Sliezsko a Moravu bola ešte dosť dlho východiskom tých, čo sa rozhodli opustiť vlasť ozaj v poslednej chvíli.

Príchod týchto oneskorených utečencov bol niekedy tichý, skoro bez povšimnutia, ale okolo niektorých sa rozvírila hladina našej už skoro usalašenej komunity. Vojenská skupina neprivítala nikoho tak srdečne ako nadporučíka Rudolfa Blieznera. To, že sa neprihlásil najprv k vojakom, nás ani veľmi neprekvapilo, keď sme ho v jedno ráno našli sedieť v jedálni pri raňajkách vedľa riaditeľa znievskeho gymnázia, správcu Matice slovenskej a poslanca Slovenského snemu Dr. Františka Hrušovského. Čudnejšie nám bolo, že ináč otvorený a zhovorčivý Bliezner bol najmä v prvých dňoch veľmi tajnostkársky. Hovoril málo a opatrne. Ale práve táto jeho mlčanlivosť rozviazala jazyky i fantáziu iných. Ale aj to je možné, že ako šidlo z vreca sa v takejto uzavretej spoločnosti vykľuje vždy aj pravda a táto sa potom mení a rozrastá s počtom zasvätencov. Každý potom vie a hovorí o veciach, čo sa stali-nestali a len tí, ktorých sa to všetko týka, sú pevne presvedčení, že všetky tajnosti ostali tajné.

S Bliezerom sme sa poznali, dalo by sa povedať, od detstva. Jeho otec bol v našej dedine notárom práve vtedy, keď bol môj starý otec richtárom. Počas zasedaní obecného zastupiteľstva som sa často spod pece pozeral na nervózneho notára, ako zapisuje priebeh rokovania, ktoré starý otec viedol s dôstojnosťou vladyku. Zrejme, notár nemal rád dym zo zapekačky starého

otca, preto ho jednostaj núkal egyptkami, čo ležali pred ním v otvorenej škatuli. A starý otec ich vycmúľal neúrekom počas takého zdĺhavého zasedania, keď mal každý člen obecného zastupiteľstva inú mienku. Starý otec ich len vážne počúval a na jedno potiahnutie tretina egyptky bola preč. Len voňavý kúdol sa potom ešte dva dni prevaľoval pomedzi začernené hrady povaly v richtárovej izbe.

Do notárov som chodieval každé ráno s mliekom a tam som sa zoznámil s ich synom, ktorý bol len o rok či dva starší. Medzi nami, dedinskými chlapci, čo sme vedeli v prítomnosti starších kde je naše miesto, notársky syn bol ako divoch. Smelý, zhovorčivý, usmievavý a večne hotový na každé dobrodružstvo a huncútstvo. Na ihrisku a všade inde okrem školy bol naším prirodzeným vodcom. Ale v škole mal vždy nejaké ťažkosti. Nie pre vedomosti, ale večný nepokoj, čo sa okolo neho krútil a strhával ako krútňava aj tých «dobrých» chlapcov do huncútstva a dobrodružstva. Vo vtedajšom školskom systéme pre takýchto životom a energiou sršiacich chlapcov nebolo miesta a preto sa aj Rudka Blieznera zbavovala škola za školou, kým konečne nezakotvil na gymnáziu v Kláštore pod Znievom, kde v tom čase vychovávateľský čarodejník Dr. František Hrušovský z «odpadkov» študentského materiálu na štátnych gymnáziách vychovával pokolenie vodcovských osobností. Direktor Hrušovský mal pre mládež jedinečné porozumenie a geniálnym pedagogickým postupom vedel usmerniť prekypujúcu energiu mladých ľudí a dať jej cieľ. Z osobnej hrdosti neskrotených mládencov staval pomaly chrbtovú kosť ich charakterov. Takýmto činom Hrušovský nezabil ani dynamickú výbušnosť Blieznerovej povahy, ale spravil z neho chlapa, ktorého bezstarostný, často až do ľahtikárstva zabiehajúci spôsob zakrýval niektoré z najkrajších chlapských čností.

Blieznerova matúra bola sviatkom celej rodiny a hrdý otec prekvapil syna krásnou veľkou motorkou ako maturitným darom. Podľa rodinnej tradície bolo treba hneď spraviť dve veci: osláviť maturu a vyskúšať motorku. Zdá sa, že to bola veľmi nešťastná kombinácia, lebo keď už ako sa patrí matúru pooslavovali, cestou domov Rudo stratil otca z motorky. Dotlčený a poškriabaný otec dostal sa domov len na druhý deň. Bez slova sňal z vešiaka na chodbe rodinnú duplovku, nabil obe

komory nulákmi ako keby šiel na diviaky a v záhradke za notárskym domom nešťastnú motorku zastrelil. Potom sa šiel preobliecť, umyť, napudroval si modrinky na tvári a vošiel do kancelárie.

Po skončení prezenčnej vojenskej služby Rudo sa prihlásil a prijali ho do vojenskej akadémie v Hraniciach. Volil si dôstojnícke povolanie. O dva roky bol vyradený ako poručík pechoty a v rozličných posádkach začínal svoju vojenskú kariéru. Svojím skostnateným veliteľom v posádkach narobil hodne starostí, ale vojaci lipli na ňom. Boli by s ním alebo za ním aj do ohňa skočili. Jednotky, ktorým velil, za neuveriteľne krátky čas stali sa vzorom, ale on napriek veliteľským úspechom bol večne v nejakej kaši pre huncútstva, ktoré sa s ním a za ním ťahali z posádky do posádky. Vojaci jeho kúsky obdivovali a hovorilo sa o nich v celej armáde, ale vyšší velitelia nevedeli sa dočkať dňa, kým bude zasa preložený, aby obšťastňoval niektorého iného veliteľa.

Blieznerove spôsoby sa nezmenili ani po 14. marci 1939, keď ho prevzali do slovenskej armády. Iba keď vypukla vojna a Bliezner ako veliteľ stotiny bol nasadený do bojov v Rusku, ukázali sa jeho nielen chlapské ale aj veliteľské schopnosti. Metáľmi bol zasypaný, ale na druhú hviezdičku a hodnosť nadporučíka sa nikdy nedostal. Ale aj tak to bolo nevšedné uznanie a pocta, keď ho vymenovali za veliteľa prvej slovenskej stotiny parašutistov. Sám som bol hrdý, že mám takého kamaráta, keď neďaleko Žiliny predviedla jeho stotina ukážku zoskoku a útoku tak bravúrne, že prezident, ktorý celý menéver pozoroval z malého pahorku, celý uveličený prijímal hlásenie tohto elegantného a pritom neporovnateľne mužného dôstojníka.

Za nejaký čas zúčasnil sa aj akcií slovenského vojska v Taliansku. Ako všade, okrem znalosti jazyka získal si aj tam početných priateľov. Povstanie ho zastihlo kdesi na strednom Slovensku a ako každého vojaka v uniforme aj jeho zhltlo do novej armády. Prečo a kto práve jeho postavil na čelo malého oddielu vojakov s rozkazom ísť do Kláštora pod Znievom a tam zaistiť riaditeľa gymnázia Dr. Františka Hrušovského, to sa už možno nikdy nedozvieme. Hrušovský, ktorého povstanie zastihlo doma, poslúchol rozkaz o všeobecnej mobilizácii a prihlásil sa ako záložný dôstojník v najbližšej posádke, ale tam ho

poslali domov. Zrejme, mali v pláne dostať ho iným spôsobom, podľa nich vhodnejším pre takú osobnosť ako bol on. Lenže pre Blieznera bol absurdný rozkaz, aby šiel a pod bodákmi priviedol Hrušovského. Toho Hrušovského, ktorý bol Bliezner ovi možno bližší ako vlastný otec a o ktorom neraz vravel, že je mu vďačný za všetko, čo bolo v jeho živote dobré. Bliezner však do Kláštore pod Znievom šiel, ale namiesto zatýkania a putnania jeho malá jednotka spravila defilé milovanému a váženému direktorovi a po defilé sa presne po vojensky veliteľ jednotky nadporučík Bliezner na verande stojacemu Hrušovskému odhlásil a na čele svojich vojakov odpochodoval. Hrušovský bol človek, ktorého pocty v živote ozaj neobchádzali. Poslanecký mandát, ale najmä správcovstvo Matice slovenskej vyjadrovali city slovenského národa k tomuto historikovi, vychovávateľovi, politikovi a človeku, ktorý chlapskú česť u seba i svojich zverencov povýšil na ideál, na životný cieľ. Ale nikdy čakať nemohol, že ho takouto poctou zahrnie veliteľ jednotky, ktorá ho mala zaistiť a odviesť v putách. Veď bola to udalosť hodná Hugovho pera, ktorým v diele 1792 opisoval nielen hrdinstvá vojakov revolúcie, ale aj konflikty, ktoré hrdinovia riešia vznešeným spôsobom, keď sa ich lojality dostanú do konfliktov, z ktorých zdanlivo niet východiska. Nie je bez zaujímavosti, že po tejto príhode počas celého povstania nechali Hrušovského na pokoji. Ale matičného správcu Jozefa C. Hronského, ktorý mal za sebou oveľa menej — ak vôbec nejakú mal — politickej činnosti ako Hrušovský, bezmála poslali povstalci do masového hrobu v Sklabine a potom ho držali až do trpkého konca povstania internovaného.

Po príchode do Bad Hallu stal sa Bliezner skoro nerozlučným spoločníkom Hrušovského a Hronského a veľmi ochotne pomáhal pri prekladaní a upratovaní matičného majetku, ktorý bol najprv v odstavených železničných vagónoch a potom v krytých, ale otvorených kôlňach prekladacej stanice. Šlo najmä o knihy a papier, ktorý matičiari evakuovali jednak, aby sa nestal obeťou bojov pri prechode frontu a jednak preto, aby mali potrebné zásoby kdekoľvek a kedykoľvek začne Matica zasa svoju edičnú činnosť. Niekoľko diel bolo pripravených do tlače a hotové offsetové platne boli medzi evakuovaným materálom. Keby premávka na železnici i cestách zaviazla, a bolo zrejmé, že o krátky čas sa front prevalí aj cez toto mestečko, Hrušovský a

Hronský spravili všetko, čo bolo v ľudských silách, aby sa tento vzácny materiál uskladnil na suchom a bezpečnom mieste — ak bolo v tom čase vôbec možné o niektorom mieste povedať, že je bezpečné. Bolo s tým hodne práce, ale celá kolónia pomáhala a o niekoľko dní bol aj tento vážny problém vyriešený.

Kým o príhode s Hrušovským hovorilo sa dosť otvorene, len niekoľko zasvätenejších šeptalo si o inej, ešte neuveriteľnejšej udalosti, ktorej hrdinom bol Bliezner. Po povstaní Dr. Hrušovský strávil väčšinu času v Bratislave, kde ho údajne neskoro v jeseni či v zime vyhľadal Bliezner. Odkiaľ a ako prišiel, nevravelo sa, ale údajne poslali ho do Bratislavy nikdy nepomenovaní povstaleckí velitelia s úlohou urobiť atentát na prezidenta Tisu. Keď Hrušovskému povedal o svojom poslaní, ten mu vraj odpovedal, že keď sa veci majú tak, bez návštevy u prezidenta sa nezaobídu a vybrali sa hneď do prezidentského sídla. Hrušovský sa kedykoľvek aj vopred neohlásený k prezidentovi dostal a pri tejto návšteve im tiež dlho čakať nebolo treba. Prezident sa vraj chystal večerať a keď mu rozpovedali, prečo prišli, pozval ich tiež k stolu, že na to si najprv treba niečo zajesť. Zrejme, že z atentátu nebolo nič, len pomer bývalého profesora a žiaka bol ešte srdečnejší, hlbší dalo by sa povedať až osudovejší.

Či bolo v rečiach o atentáte čo len trochu pravdy, alebo šlo iba o prírastok k beztak dlhej a fantastickej legende o Bliezerových dobrodružstvách, to sa vari nikdy nedozvieme. Hrušovský i prezident sú mŕtvi a Bliezner o tom nevraví. Aby sme boli k nemu spravodliví, treba povedať, že sám Bliezner tieto chýry o sebe nikdy nešíril. Ale keď o tom niekto v jeho prítomnosti rozprával, ani ho nezahriakol, ani ho neopravoval a neprerušoval. Len sa usmieval a huncútske ohníčky v privretých očiach prezrádzali, že také reči nie sú mu celkom proti srsti. Tu však šlo o veci dôležitejšie ako rozprávky baróna Tlčhubu. Nepochyboval som, že keby čo len jadro toho čo sa rozprávalo bolo pravdivé, šlo by o epizódy, vrhajúce ostré svetlo nielen na charaktery ľudí v nich spomenutých, ale aj na okolnosti, v akých sa koniec vojny odohrával. Pre históriu sú dôležité nielen udalosti čo menili beh sveta, ale aj maličkosti, ktoré sa iba pod čiaru drobným písmom dostanú v hrubých knihách. Pretože sme boli s Bliezerom dávni kamaráti, povedal som si, že sa pokúsim vytiahnuť z neho pravdu

bez príkras a zveličovania. Pri najbližšej príležitosti, keď sme boli sami, začal som zoširoka, aké je to doležité, aby aspoň niekomu povedal opísané dve príhody tak, ako sa stali, ak sa vôbec stali. Bliezner sa len usmieval, počúval čo mu vravím a konečne povedal mi len toľko, že kto má rozum, radšej nikdy nebude slovenským prezidentom, ak má večeriavať pučené zemiaky s cmarom. Akokoľvek som sa najprv v Rakúsku a potom aj v Bavorsku a Taliansku dozvedal od neho viac, nikdy sa mi to nepodarilo. Buď neodpovedal, alebo zvrtol rozhovor na mnohé, v tej chvíli oveľa naliehavejšie veci. Mám dojem, že na takéto správanie mal dve príčiny. Po prvé zásadne o tom,čo bolo tajné nevravel a po druhé vedel, že jeho mlčanie len pravdepodobnejším spraví všetko, čo mu iní pripisujú. Keď teraz po mnohých rokoch o veci rozmýšľam, som viac naklonený veriť ako neveriť, že ho raz Tiso hostil v prezidentskom paláci pučenými zemiakmi s cmarom. Všetko ostatné predávam za toľko, za koľko som to pred mnohými rokmi kúpil, a kto chce veriť, nech verí, ale kto nechce, nemusí.

O niekoľko dní za Blieznerom prišiel do Bad Hallu iný malebný dôstojník slovenskej armády. Na vysokom koni ako bohatier z rozprávky pricválal pred hotel Post stotník Ján Kabzan. Urastený, plecnatý a hrdo na koni vzpriamený prečnieval všetko čo sa v ulici hýbalo a keď pritiahol úzdu, až jeho kôň na zadných nohách stojac, prednými hriebol v povetrí, podobal sa monumentu, postavenému na oslavu všetkého dobrého, krásneho a slávneho, čo Slovensko zažilo za ostatných päť rokov.

Aj na stotníka Kabzana som sa pamätal takmer od detstva. Otec mu bol horárom v Ľubochnianskej doline pred Salatínom. Jeho tvár s veľkou bielou bradou bola hodna Michelangelovho štetca a či v kostole alebo v krčme ľudia mohli na ňom oči nechať. Tak veľmi sa podobal na horára z rozprávkovej knižky, až sa človeku veriť nechcelo, že je aspoň natoľko horárom v robote ako bol na výzor. Syn Ján bol už gymnazistom v mojich chlapčenských rokoch, preto on si ma ani nevšímal, ale ja som sa často s obdivom a závisťou díval za štíhlym mládencom, keď sme do Ľubochnianskej doliny chodili na mladého Kabzana sme stretali s puškou na pleci, túlajúceho sa horskými chodníkmi a prtiami. Potom starého pána Kabzana preložili z Ľubochne na lesnú správu do Likavky a na celú rodinu som skoro zabudol. O

hodne rokov neskôr, bolo to vari v lete 1940, na vrútockej stanici som si kúpil časopis Slovenské vojsko. Pravdu povediac, chcel som zabiť čas, kým budem mať spojenie na bratislavský rýchlik a musím priznať, že málokedy uplynie človeku čas tak chytro a príjemne ako vtedy mne, keď som tam objavil baladu o vojakovi Petrovi od Jána Kabzana. Je to báseň, čo si zaslúži, aby ju slovenskí žiaci recitovali na svojich programoch a sýtili sa idealizmom i bohatierstvom, ktoré v tej básnik ospieval. Myslím, že doteraz v modernej literatúre iba Andrej Žarnov napísal krajšie balady padlých slovenských bohatieroch. O rok neskôr som sa dozvedel trochu viac aj o autorovi, keď som sa dostal na kultúrne oddelenie Ministerstva národnej obrany a stotník Ján Doránsky mi o Kabzanovi rozprával, ako oba študovali na notárskom kurze po matúre (a vari nedokončenom práve), ako spolu na východnom Slovensku notárčili a konečne ako oboch Slovenská republika povolala zo zálohy do aktívnej služby. Jána Doránskeho si hneď vyžiadal zakladateľ kultúrneho oddelenia na Ministerstve národnej obrany Mikuláš Gacek, Čatlošov priateľ ešte z ruských légií, inak až do roku 1939 tiež notár, ktorý Doránskeho poznal a obľúbil si ho nielen ako kolegu v notárčine, ale aj v kultúrnej práci. Ján Kabzan sa stal trupierom a vari nič nemal tak rád, ako zimné lyžiarske kurzy pre horské pluky slovenského vojska, ktoré bývali na Smrekovici a okolitých holiach, tých holiach Ľubochnianskej doliny, kde vyrastal z chlapca na mládenca a kde takrečeno zrástol s prírodou. Počas vojny bol vyše roka na fronte ako veliteľ stotiny a keď sa vrátil, uverejnil svoj vojenský denník, ktorý v knižnej forme patrí medzi najkrajšie a najhodnotnejšie diela slovenskej vojnovej literatúry. Vojenské čnosti autora sú tam prežiarené hlbokým humanizmom a vrúcnym rodoľubstvom. Povstanie ho zastihlo v Mikuláši, kde si práve liečil dosť komplikovanú zlomeninu ruky. Ani po povstaní nebola zlomenina ešte zahojená a čerstvé boli aj jeho otrasné dojmy z dní, keď na prechodný čas Rusi držali obsadený Mikuláš. Darmo však hľadal organizovanú vojenskú jednotku, ku ktorej by sa bol prihlásil v nádeji, že Slováci budú mať aj zahraničné vojsko. Keď doma už nič nenašiel, odišiel do Rakúska, dúfajúc, že tam predsa nájde s vládou a prezidentom aspoň menšiu organizovanú jednotku. Márne hľadal. Ako keby mu boli srdce z tela vytrhli, keď sa dozvedel, že okrem rozšíreného

družstva prezidentskej stráže, niekoľkých gardistov na výcviku v Česku a roztratených kŕdlikov vojska, ktoré okrem bezprostredného veliteľa už nikomu nepodliehalo (alebo nevedelo, komu by malo alebo mohlo podliehať), za hranicami Slovenska nebolo nič. Uvedomiac si, že to všetko je už len bezúčelné a nezmyselné vojenčenie na vlastnú päsť a snaha dostať sa z dosahu bojov, s nikým sa viac neradil, s nikým sa nerozlúčil, len vysadol na koňa a vrátil sa na Slovensko. Bohatier odcválal a vrátil sa do rozprávky. Keď tieto riadky píšem, už je na božej pravde. Skonal začiatkom sedemdesiatich rokov kdesi v začmudenej Moravskej Ostrave. Ani to mu sudba nedopriala, aby sa mu pri poslednom dychu naplnili pľúca živičnou vôňou milovaných hôr Ľubochnianskej doliny.

Niekoľko dní sme mysleli, že vojnový reportér Kalo Murgaš zaviazol v Bratislave a nechápali sme, ako sa mu to mohlo stať, lebo vedel vyviaznuť so zdravou kožou aj z ťažších situácií. Ked mal ísť podľa predpisu do dôstojníckej školy, radšej sa túlal po takých miestach frontu, že rozkaz za ním nestačil, ale jeho reportáže došli vždy ako sa patrí. Ničoho sa tak nebál ako toho, že by po roku vojenčenia mal ešte raz podstúpiť muky základného výcviku, špeciálne sprísneného pre budúcich dôstojníkov a disciplíny, ktorej sa bál ako plnokrvný kôň chomúta. Strachovali sme sa však predčasne. Jedného dňa sa odrazu objavil, ale namiesto od Linca prišiel od Kremsmuenstru. Len reportáž, ktorú priniesol, už nestačil napísať a nebolo ani novín, kde by ju bol uverejnil. Pod paľbou sa stačil ešte v Bratislave oženiť a potom dochytiť auto Tida J. Gašpara a v malej štajerke strávil noc, čo mala byť svadobná, potĺkajúc sa cestami-necestami od slovenských hraníc cez Moravu, až do Rakúska.

Apríl sa chýlil ku koncu, keď tíško vkĺzli medzi nás niekoľkí rozhlasoví novinári. Ustupovali s frontom a posledné štúdio mali v Štajerskom Hradci, kde sami seba rozpustili a vplynuli medzi ostatných utečencov. Poznal som z nich viacerých, ale najlepšie bývalého Hlinkovho kaplána Jána Loydla. Elegantný v spôsoboch i obliekaní, ani v týchto kritických chvíľach nebolo na ňom badať nič zo všeobecného chaosu a neistoty. Vari nikto tak nevystihol jeho schopnosť prijať všetko s chladnou rozvahou ako Andrej Hlinka, ktorý ho ešte aj na smrteľnej posteli volal anglickým lordom.

Rozhlasová skupina aj po príchode do Bad Hallu ostala pospolu. Bývali vo veľkej izbe s oblokmi do dvora na druhom poschodí hotela Post a veľmi sa nemiešali medzi ostatných utečencov, takže bolo okolo nich ovzdušie istej diskrétnosti. Len jedna udalosť spravila Loydla až veľmi viditeľným. Kde sa vzali, tam sa vzali v Bad Halle dvaja mladí ľudia, pôvodom údajne spiškí Nemci, ale slovensky hovoril on i ona. On, pomenší mládenec s výraznou, ale osýpkami zrapavenou tvárou, mohol mať blízko tridsiatky. Ona, elegantná krásavica, oblečená so zdržanlivou eleganciou na bohatstvo zvyknutých žien, vedela byť odrazu ku každému aj prívetivá aj zdržanlivá. Bola od neho vari o niekoľko centimetrov vyššia, aj keď skoro vždy nosila topánky s nízkymi podpätkami a vedľa jeho popolavo-plavých rednúcich vlasov jej ťažké medovozlaté pradená padali až na plecia a keď pohodila hlavou, zlatý zvon sa jej rozhojdal okolo tvári. Kostol bol preplnený, keď ich podľa rituálu spišského biskupstva sobášil Ján Loydl. Bolo dojemné vidieť dvoch mladých ľudí pred krokom do neznáma sľubovať si, že sa neopustia až do jej alebo jeho smrti. Akosi sa všetkým, čo sme tam boli prítomní, žiadalo pokľaknúť a opakovať si akýsi neosobný, ale celé Slovensko objímajúci sľub, že ho nikdy neopustíme, aj keď budú naše nohy víriť prach ďalekých krajín, po ktorých sme netúžili a nevieme, ako nás privítajú, keď prekročíme ich hranice. V akomsi citovom tranze som aj začalpísať baladu Blahoželanie pre mladoženáčov, ale odrazu mi zišlo na um, že ich vlastne ani nepoznám a neviem, či spokojná noc bez leteckého poplachu by im nebola milšia ako všetky balady sveta a zahanbene som zavrel písanku, ktorá ma už skoro rok sledovala na pokrútenej púti a nezmyselnej ceste životom.

Náš pobyt v Bad Halle sa končil a okrem spomienok som sa nehodlal nikdy vrátiť do tohto mestečka, lebo bolo len prechodnou stanicou na našej púti do vyhnanstva a keď sa to tak vezme, jedna stanica ako druhá. No, po rokoch som sa dozvedel, že táto posledná stanica nebola celkom taká ako tie druhé, ale odohrala sa neďaleko nej udalosť, ktorá prejde do slovenských dejín. Hoci som nebol priamym účastníkom, pokladám si za povinnosť zaznačiť ju. Keď Ján Loydl prišiel medzi nás bývať, mal už vo svojej batožine gramofónovú platňu s ostatnou rečou prezidenta Dr. Jozefa Tisu. Bolo to možno jediné, čo si zaratoval,

keď sa slovenské vysielanie končilo navždy. Platňu nikomu neukazoval a nevravel o nej. Iba po rokoch, keď tajomník združenia slovenských katolíkov v Amerike, Otec Florián Billy, OFM, prišiel do Rakúska, Ján Loydl mu túto platňu odovzdal na znak vďaky za to, čo on osobne a súčasne ako reprezentant Združenia slovenských katolíkov vykonal na pomoc a záchranu slovenských utečencov. Otec Billy po návrate do Ameriky poslal platňu Otcovi Jánovi Lachovi, vydávateľovi Slováka v Amerike a Literárneho almanachu Slováka v Amerike, aby jej obsah uverejnil. Ja som najprv platňu prepísal a prepis uverejnil v Literárnom almanachu Slovaka v Amerike na rok 1955 a potom som ju prehral na magnetofónový pásik. Bohužiaľ, nemal som jemné zariadenie na kopírovanie zvuku, preto akustická nahrávka mala všetky šuchoty gramofónovej ihly a poruchy pri zapínaní a vypínaní nahrávacieho prístroja. Ale aj tak táto nahrávka je oveľa lepšia ako neskoršia nahrávka na gramofónovú platňu, ktorú dal spraviť pán Rudolf Kalenčík a ktorá je dosiaľ v predaji. Pretože mäkká originálna platňa zvukového záznamu, ktorú opatroval O. Ján Loydl, bola už značne zodratá, keď sa dostala do rúk p. Kalenčíka, je táto vzácna pamiatka skoro nereštaurovateľná v pôvodnom stave, keď zvučný, skoro kovový hlas prezidenta Tisu vyznieval z nej tak verne, ako keby sme ho zblízka počúvali rečniť. Doteraz pri rozličných slávnostiach dosť často sa prehrávala táto po amplifikácii skoro nezrozumiteľná reč, ale doteraz okrem spomínaného Literárneho almanachu Slováka v Amerike som ju nikde nevidel uverejnenú. Preto dovoľujem si uverejniť ju aj tu, hoci v časoch, ktoré v tejto kapitole opisujem, som o nej ani nevedel. Nech mi láskavo prepáči každý, kto sa domnieva, že svoju kompetenciu prekračujem.

Posledná rádiová reč prezidenta Slovenskej republiky Dr. Jozefa Tisu

«Slováci, Slovenky!

História zaznamenáva výrok veľkého pápeža Rehora VII., ktorý povedal, utieknuvší do južného Talianska pred nepriateľským náporom na svoje sídlo: «*Miloval som spravodlivosť, nenávidel som neprávosť, a preto zomieram vo vyhnanstve.*»

Milovali sme svoj slovenský národ, pracovali sme za jeho

duchovné a hmotné povznesenie, chránili sme jeho právo na svojský, samostatný život, preto sme sa pred nepriateľským náporom na náš slobodný a samostatný Slovenský štát museli utiahnuť do cudziny, aby sme ďalej zastupovali a bránili prirodzené právo slovenského národa na svojský, samostatný národný a štátny život.

Fikcia československej národnej jednoty, ktorá ako strašná múra už udusením hrozila slovenskému národu za bývalej Republiky, pokúša sa na vlne svetovej revolúcie boľševickej znovu sa zmocniť slovenského národa, aby ho teraz už konečne prehltla a tak zveľadila národ český.

Pred náporom boľševickej armády pochopili sme povinnosť svoju, zachrániť národu slovenskému jeho najväčší poklad — *ídeu štátnej samostanosti slovenskej.*

Ako kedysi pri úteku Svätej Rodiny Nazaretskej do Egypta bolo povedané Sv. Jozefovi: «*Vezmi dieťa a matku a utiekaj do Egypta, lebo Herodes číha na jeho život,*» — tak sme chápali svoju politickú povinnosť medzi okolnosťami, boľševickým náporom vyvolanými, aby sme išli s paládiom národa slovenského, ídeou slovenskej štátnosti do cudziny, aby sme ju tam chránili pred tlamou českého imperializmu. Nie ľud slovenský nás teda vyhnal z domu, hoci ho zahraničná propaganda roky a roky k tomu popudzovala. Nie následkom rozpadnutia vnútorného poriadku sme opustili svoju rodnú zem, lebo až do poslednej chvíle láska, prítuľnosť a vernosť slovenského ľudu nás sprevádzala.

Keď som sa na hranici slovenskej rozlúčil s poslednými Slovákmi, odovzdal mi slovenský rodoľub hrstku zeme z hrobu nebohého Andreja Hlinku so slovami: «*Zem táto nech vás sprevádza a privedie čoskoro naspäť.*»

Spolu so slovenskou vládou povedomí sme si svojho poslania. Preto keď prvý raz hovoríme k slovenskému národu doma i v zahraničí, pripomíname mu skutočnosť že *štát slovenský jestvuje, lebo žije a pôsobí jeho prezident, vláda a ostatné orgány štátnej správy, majúc v rukách zákonmi Slovenskej republiky stanovenú právomoc. My tu v zahraničí pokračujeme v zákonitom živote štátnom, lebo nám to nepriateľská presila znemožnila na vlastnom území.*

Slováci doma i v zahraničí vedia, že ich zakonití predstavitelia

sú dnes v zahraničí a tí čo sa im doma za vládcov predstavujú, sú uchvátitelia moci, boľševickou armádou nastolení. Zachovajú teda vernosť k svojmu štátu slovenskému, ktorého šesťročné blahodarné pôsobenie zostane žiarivou pamiatkou v duchu každého Slováka, aby pod udermi udalostí žiaden neklesal v nádeji, ba prehĺbil sa v pevnom presvedčení, že zasa svitne slovenská samostatnosť.

Bratia, drahí rodáci! Pozorujte, prirovnávajte a podľa toho konajte: Ako to bolo za samostatnosti na poli náboženskom, mravnom, hospodárskom, kultúrnom, sociálnom a ako je to dnes. Ako sa konal prevrat 6. októbra a 14. marca, keď nepadol ľudský život, a ako sa to dialo teraz, keď nespočítateľné tisícky ľudí sa vraždí a zabíja. Kto sa to dostáva na čelo politického vedenia? Ako sa berie ohľad na rozvrstvenie národa teraz, keď má vládnuť údajne demokracia, a ako tomu bolo za samostatnosti. My sa tohoto prirovnávania nebojíme, lebo vieme a vie každý Slovák, ako sme chceli vytvoriť jednotu národa slovenského a dávali sme možnosti hospodárske i politické každému Slovákovi, kto sa do budovateľskej práce zapojiť chcel.

Preto neváhame vyhlásiť, že keby sme dnes znovu začať mali s tou politickou prácou, zasa by sme ju len tak konali, ako za uplynulých šesť rokov. Riadili sme sa vždy najvyšším príkazom záujmu slovenského národa, a preto sme boli realistami, riadiac sa dľa možnosti danej skutočnosti, — a najväčšou takouto skutočnosťou je samostatný, svojvládny slovenský národ, ktorému božska Prozreteľnosť dopriala po tisícročí dožiť sa svojho vlastného štátu, pod egidou ktorého sa všemožne vzmáhal a rozkvital. Tejto skutočnosti sa venujeme s telom i dušou. Jej sľubujeme vernosť a oddanú službu a sme presvedčení, že najvyšší Riaditeľ osudov národov, dobrotivý Boh, žehnať bude nášmu poctivému boju v znamení nášho osvedčeného hesla: «*Za Boha, za národ, a za slobodný samostatný Slovenský štát.*»

Týmto doplňujeme svoj tradičný politický program. Keďže sme sa počas šesťročného trvania Slovenského štátu presvedčili, že slovenský národ je nielen schopný duchovne a hmotne samostatne si svoj osud spravovať, ale že tento samostatný štátny život slovenskému národu neškodil, ale opačne, do nevídanej výšky kultúrneho rozmachu, hospodárskeho a sociálneho blahobytu ho priviedol. Tento kulminačný bod politického

snaženia slovenského žiaden Slovák, bez toho žeby sa nedopustil zrady na svojom národe, padnúť nechať nemôže.

Pracovať preto budeme vymáhaním v zahraničí ďalej, kým sa svetová mienka znova prajne neprikloní k prirodzenému snaženiu slovenského národa, aby bol Slovák výlučným pánom svojho domova a vládol na svojom a po svojom.

V tomto nech nám dobrotivý Boh pomáha.»

Dante Alighieri

Očistec

Tretí spev

1 Zľaknutý zástup hneď sa porozpŕchol
po šírom brehu a po krátkom zmätku
sa rozpamätal na očistný vrchol,

2 kým ja som vkladal svoju nádej všetku
do Virgília, veď kto by mohol iný
ma cez výšiny vodiť do posledku?

7 Zdal sa mi smútiť, akoby bol vinný.
Ó, jemnocitná duša! Tá sa trápi
aj pre najmenší odklon od neviny.

10 Keď spomaleli jeho rýchle šľapy
— veď dôstojnosti sotva náhlosť sluší —
hneď z dojmov smutná myseľ sa mi vzchlapí

13 a z túžby náhliť nič ju nevyruší,
hej, z túžby čím skôr vidieť nové zjavy
z miest, čo sa pnú jak vystrelené z kuší.

16 Pre lúče svetla nie som prenikavý
a v rannom slnku, čo nás od pliec blaží,
môj dlhý tieň sa vtína do diaľavy.

19 Keď s prosbou snažne obrátim sa k stráži,
nech neopustí ma v tom pustom kraji
— veď len ja vrhám tieň na celej pláži —

22 nie bez výčitky v nežnom obličaji
povie: — Som s tebou. Ver mi odovzdane,
bo moje srdce nič ti nezatají!

25 Z Brindisi, celkom na opačnej strane,
blíž k Neapolu preniesli mi s telom
aj tieň, nad ktorým už mrk drží dlane.

28 Že netienim zem?... Nad tým um si nelom
a rozhliadni sa po nebeskej diali,
kde sféra sfére nie je tiennym krielom.

31 Len Božia pomoc brúsi, čistí, páli
tie bytia bez tiel, ako ja som, ale
ako to koná, do záhady halí.

34 Je hlupákom, kto čelom proti skale
udiera, abo pochopiť sa silí
taje Troch v Jednom, taje neskonalé.

37 Stačí vám, ľudia, ak ste pochopili,
že Boh je. Naviac bolo treba, aby
panenské údy Boha porodili.

40 Hľa, veľduchovia! Ich um tiež bol slabý
preniknúť tyl, čo od Boha nás delí,
a túžbou po ňom v očistci sa trápi.

43 Aristoteles, Platón a rad celý!
— A tu sa Virgil vmlčal do pokory,
vediac, že týmto aj na seba cieli.

46 Takto sme došli na úpätie hory,
ktorej stráň strmo stúpa sťaby stena,
kam výstup priam aj srnie nohy zmorí.

49 Zráz pri Lerici, kde vĺn príboj stená,
tam pri Trebili valná skala zrutá
jej po boku nič nemá mimo mena.

52 Vodca sa zháči v ceste a si húta:
— Ktovie, či z pravej abo z ľavej strany
aj bez kriel sa dá zmôcť tá výška ľúta. —

55 Kým Virgil klopí zrak a ustaraný
premýšľa, kým môj pohľad ako vtáča
hľadá pre nohy chodník vyhlodaný,

58 tu zľava vidím, ako ku nám kráča
veľká púšť duší, lež tak nebadane,
že treba na ne poslať poháňača.

61 Vyruším ho z dúm: — Nože, pozri, pane!
Sme bezradní a niekto z nich nám vari
poradí výstup na vrchol tej stráne. —

64 Pozrie a vraví rozjasnený v tvári:
— Poďme! Ich chôdza zdá sa pripomalou,
no dúfaj, syn môj, všetko sa nám zdarí! —

67 Púť duší ešte zlievala sa s diaľou,
nuž prebrodili sme snáď dĺžku míle
a boli k nám na dohodenie skalou,

70 keď podrobení dákej tajnej sile
sa pritúlili k tvrdej skalnej hrudi
v rozpakoch, sťaby boli na omyle.

73 Tu Virgil k nim: Ó, šťastný výber ľudí!
Pre večnú radosť, ktorá na Vás čaká,
prosí vás brat, čo v cudzom svete blúdi,

76 ó, povedzte nám, či je cesta dáka
tou strminou! Ísť načim bezodkladne,
bo kto zná čas, ten jeho strát sa ľaká. —

79 Známe sú ovce. Keď z dvier závor padne,
zľaknú sa, schúlia, potom opatrne
tá najsmelšia z nich von sa povykradne

82 a žiadna nevie, prečo strachom trnie,
len k vedúcej sa stádo túli tesne,
a keď sa tá hne, hneď sa za ňou hrnie,

85 tak aj ten Boží zástup sotva hlesne,
lež — čo to vidím? — ... Duše v čelnom rade
k nám zamierili s ostychom a presne

88 odo mňa vpravo šikmom na podklade
zazreli môj tieň! Odhmotnené bytia
sa zarazia a cúvnu pohromade,

91 kým vzdialenejšie za ruky sa chytia
a napodobnia prvých, prirodzene
nevediac prečo... Iba nutnosť cítia.

94 — Ste bez otázky, lež ja otvorene
vám zradím, že to telo prináleží
živému ešte, preto vrhá tiene.

97 Nedivte sa, lež verte! Nad ním streží
nebeská láska. Tá mu dodá sily
prekročiť bralo, čo sa pred ním veží —

100 Tak vodca. A ten zástup bohumilý
zamával na nás ako holub biely,
len aby sme sa k nemu priblížili.

103 Tu jeden z nich sa ku mne poosmelí:
— Buď, ktokoľvek si, ale pozri zblízka,
či sme sa vari niekde nevideli!

106 Otočím tvár a zrak mi po ňom blýska:
je hnedovlasý, krásou úctu budí,
nad okom s jazvou, čo sa v boji získa.

109 Popieram, ale to ho neodpudí.
— Pozri sa lepšie! — nástojčivo vraví
a ukazuje ďalšiu jazvu — v hrudi.

112 — Som Manfredi — ma istí usmievavý —
synovec cisárovnej Konštancie,
a prosím ťa, keď sa ta vrátiš zdravý,

115 choď k mojej dcére, ktorá kráľmi kryje
trón Sicílie a trón v Aragóne,
a povedz jej, že otec spasený je!

118 Keď vyhral som si v bitkách a v ich zhone
dve smrtné rany, vrhol som sa v žiali
k tomu, čo môj plač prijal blahosklonne.

Mňa hrozné hriechy v žití opantali,
lež náruč Božia pojme všetky deti,
čo ľutujú, a zrak z nich neoddiali.

Keby tú lásku bol mal na pamäti
kozenzský biskup, ktorý s poverením
Klementa po mne číhal množstvom sietí,

dnes moje kosti v schránke pod kamením
by v Benevente v uhle mosta tleli
na odpočinku večnom pred vzkriesením.

Včul dážď ich skropí, vetrík oševeli
von z kráľovstva, kdes popri lirskom brehu,
kde ľudia im aj sviecu odopreli.

No zlorečenie nevyhasí nehu
milosrdenstva, ktoré sa priam vtiera,
dokiaľ je v srdci nádej na postrehu.

Je pravda, kto sa svätej cirkvi vzpiera
mrúc vylúčený — hoc prv želie, vzlyká —
z upätia tých stien diaľ sa nepoberá

a tridsať raz tak dlho tuná pyká
za zmarený čas, za vzdor tvrdohlavý,
ak u vás dolu nemá prosebníka.

Dúškom sa môjmu srdcu pouľaví,
keď Konštancii, mojej dobrej dcére,
rozpovieš môj bôľ, vstupné do tej slávy,
kam živí mŕtvym otvárajú dvere.

...

Preložil Gorazd Zvonický

Imrich Kružliak

Suchoň — národný a ľudský

Pezinský rodák Eugen Suchoň, reprezentatívny predstaviteľ modernej slovenskej hudobnej kultúry, autor preslávených inštrumentálnych a vokálnych skladieb a operných diel dožil sa 25. septembra 70 rokov. Jeho dielo, to je pestrá mozaika piesňových, orchestrálnych, komorných, zborových, klavírnych, husľových, kantátových, symfonických a operných diel. Ak sa slovenská hudobná tvorba ocitla v 20. storočí pred národnou úlohou, aby aj ona dokumentovala živelnú snahu národa dohnať zameškané, nerobila to na úzkej provinciálnej základni, ale špecifickým obsahom i formou snažila sa zapojiť do európskej a svetovej hudobnej kultúry. Slovenská hudobná moderna, v ktorej Eugen Suchoň hral od začiatku významnú úlohu, vstupovala do života medzi poslednými svetovými vojnami, už od konca 20. rokov. Stáli pred ňou nielen nové estetické ideály, ale aj nové formy hudobného prejavu. Na jednej strane tu pôsobila hlboká naklonnosť slovenských umelcov k ľudovej tradícii a na druhej strane snaha kráčať s moderným prúdom, preberať nové kompozičné techniky a dobové štýly. Toto bola aj cesta umeleckého vývoja Eugena Suchoňa.

Vyšiel z neskororomantickej hudby, osvojil si prvky impresionizmu a expresionizmu, postupne poznáva tvorbu Debussyho, Schönberga, Bartóka, Prokofieva, Skriabina, Šostakoviča, Nováka, Suka, Janáčka a iných, aby na ich vzoroch brúsil a zdokonaľoval svoj skladateľský vývin. Pezinské prostredie, z ktorého vyšiel, mu poskytovalo len amatérsku hudobnú atmosféru. Ale už štúdiá v Bratislave u Frica Kafendu a v Prahe u Vítěslava Nováka mu otvorili prístup do vyspelej hudobnej kultúry svetovej. Na Suchoňovej životnej ceste poznávame kus jeho romantickej povahy a elánu. Už v rodnom Pezinku ukazuje svoje hudobné nadšenie, zveľaďuje tamojší hudobný život, zakladá malý a potom veľký orchester, komponuje preň skladby, diriguje ho, aby už od začiatku láskou k veci, láskou k rodnému prostrediu ukázal aj lásku k vlasti. A na tejto rovine — človek a domov — pohybuje sa potom celá jeho životná tvorba.

Vyrátať všetky jeho skladby, od jeho Sonáty a dur pre husle a

klavír až po jeho vrcholné symfonické a operné diela je na tomto mieste aj nemožné aj zbytočné, lebo pri veľkom životnom jubileu tohto veľkého majstra nejde nám o detaily, ale o zásadnú hodnotu jeho hudobnej reči a obsahu. A tu treba povedať, že jeho reč je moderná, vo všetkých jej konštrukčných elementoch a vo všetkých jeho štýloch, v jeho tonálnych akcentoch i umeleckých výpovediach. A obsah jeho hudobného diela je národne slovenský, až univerzálne ľudský. Slovenský charakter dostáva jeho tvorba už vnútornou dynamikou, citovosťou, kontemplatívnosťou, baladickou náladovosťou a tiež svojou literárnou predlohou. Suchoň sa po celý čas vyhýbal samoúčelnej pseudooriginalite. Išlo mu esteticky o modernú hudobnú reč, ktorou sa ponáral do hĺbky slovenského osudu. Ale nech pritom narazil na akékoľvek konflikty, nikdy sa nezriekol etického princípu. A či tu išlo o apoteózu životných síl a cností alebo o rezignáciu, vyvolanú zlobou, hriechom alebo porážkou, vždy sa jeho národný prvok skloní na rovinu všeľudskú. Symboly, motívy a myšlienky jeho hudobnej reči sú veľmi blízke, priam spríbuznené so symbolmi, motívmi a myšlienkami Beniakovej poézie. Vyrastajú nielen z jedného, slovenského sveta, ale majú aj rovnaké a spoločné zameranie: slúžiť národu v zmysle ľudskom.

Eugen Suchoň chce «byť prítomný v každom novom diele celou svojou doterajšou existenciou človeka a umelca». Ak o jeho Žalme zeme podkarpatskej hovoríme, že zaznieva z neho sociálna baladičnosť, to nie je sociálna revolučnosť, to je žalmový tón s ľudskou prosbou o spravodlivosť. Je to monumentálna výpoveď, ktorou sa na vrchole národných osudov rodila aj nová slovenská národná hudba. Veľké hudobné dielo zaklinené do svojej doby tak harmonicky, že môžeme povedať, že v slovenských osudoch aj hudobné dielo volalo po sebarealizácii tohto národa. A s podobnou tendenciou sa stretáme aj v jeho cykle piesní *O horách* a potom v symfonických suitách *Metamorfózy* a *Rapsodická suita.* Jeho dve opery: *Krútňava,* známa vo svete pod menom Katren, a *Svätopluk* sú najznámejšie diela Suchoňove aj na Slovensku.

A Suchoňov cyklus piesní *Nox et solitudo*, na verše Ivana Krasku, ako aj jeho cyklus *O človeku,* pre miešané zbory, alebo jeho kontemplatívna *Poém macabre,* pre husle a klavír — to sú všetko suchoňovské konfrontácie so životom a smrťou. Nachá-

dzame tu jednak ľudovú inšpiráciu, ale aj jeho umelecké výpovede z osobných a spoločenských kríz. K nim patria ešte viaceré Suchoňove kompozície, v ktorých sa živelne stretajú negatívne sily vonkajšieho sveta s vnútornym dobrom človeka. Suchoňova modálna hudobná reč je akoby jeho životnou výpoveďou; baladickým protestom i apoteózou mravných hodnôt, vyznaním pokroku a ľudskosti i prehlbovaním tradičného slovenského v modernom hudobnom výraze. Ak najprv jeho štýl poznačovala modálna diatonika, neskôr, pod vplyvom ľudovej hudby, stretáme sa uňho s typickou slovenskou melodikou, aby sme potom obdivovali zas jeho monumentálny žalmický výkrik a nakoniec jeho hlboké zakotvenie v národnej osudovosti. Témou je viac ľudový a národný, kompozičnou technikou európsky a svetový. Nemožno tvrdiť, že charakter jeho diela poznačovala viac doba ako cieľ. Suchoň je majstrom umeleckého nepokoja, hľadania a to tak princípov etických, ako aj hudobnotechnických štýlov. V Suchoňovom hudobnom diele sa na jednej strane dovršuje slovenská hudobná kultúra minulého storočia a na druhej strane otvára náročná hudobná koncepcia 20. storočia. Tradične ľudové prechádza uňho do racionálne funkčného. V svojom tvorivom procese využíva rôzne hudobné kombinácie, od ľudovej hudby po ortodoxnú dodekafóniu. Ale napriek tomu jeho hudba dýcha svojráznym výrazom; je stále schopná prechádzať od baladického tónu po akordickú hru, od melodrámy po rapsódiu, od romantických opusov po grandiózne hudobné výpovede. Jeho melodická línia vyúsťuje nakoniec v organickú jednotu mnohostranných hudobných aspektov.

Na Suchoňa sa slovenská verejnosť pozerá najviac cez jeho dve operné diela, Krútňava a Svätopluk. Ak je jeho Krútňava apoteózou vlastenectva, prejavom lásky k neprestajnej sile slovenskej piesne, obrazom ľudových tradícií a hodnot, ak sa toto dielo už zapísalo do budúcnosti nehynúcim optimizmom a národným koloritom slovenskej domoviny, tak jeho historický Svätopluk je zas výpoveďou o slovenských osudoch, akýmsi klasickým obrazom duše slovenského dávnoveku, ktorého odkaz v dobrom i zlom sa prenáša aj do politickej súčasnosti tohto národa, jedno či už v rodnom domove a či v zahraničnej diaspore. Čo nám zachovali ústna tradícia i história, oslavný Hollého epos a Stodolova dramatizácia to Eugen Suchoň zhudobnil vo

veľkolepom diele. Literárne dielo stalo sa podkladom Suchoňovho hudobno-dramatického umenia. V Krútňave to bol Milo Urban, v Svätoplukovi Ivan Stodola. Tieto operné Suchoňove diela nie sú už drobnými obrázkami zo Slovenska, ale mohutnou panorámou slovenského sveta; raz v jeho dedinskej atmosfére, inokedy v jeho historickej retrospektíve.

Suchoňova životná cesta je poznačená rôznymi peripetiami. Začal tvoriť ešte za prvej republiky, prvé veľké úspechy dosiahol za Slovenského štátu a najvyššie pocty mu udelil komunistický režim. Je skladateľom, pedagógom, kultúrno-organizačným pracovníkom. Najväčšie úspechy dosiahol svojou operou Krútňava, na ktorej pracoval od r. 1941 a ktorá mala premiéru až r. 1949. Od tých čias prešla scénami operných divadiel v Česko-Slovensku, v Rakúsku, v oboch častiach Nemecka, v Holandsku, Rumunsku, Juhoslávii, ZSSR a zaslúžila by si aj miesto na svetových hudobných festivaloch. Niektorí kritici hovoria, že Suchoňova Krútňava je po Janáčkovej Jej pastorkyni «vari najpôsobivejšia a najživelnejšia hudobná dráma vôbec». Nazývajú ju «kvetom a voňou slovenskej zeme», «hudobnou drámou v najvznešenejšom slova zmysle», «operou, stvorenou vo forme živej, ohnivej drámy», umeleckým dielom, «ktoré prekoná budúcnosť». Jeho piesne rozniesli slovenskí speváci do Európy i do zámoria; nahrané sú na platniach vo viacerých krajinách. Stál pri zrode Slovenskej filharmónie, pri zakladaní Vysokej školy muzických umení, bol na čele Zväzu slovenských skladateľov a dostalo sa mu najvyšších umeleckých vyznamenaní.

Eugen Suchoň je s Jánom Cikkerom dnes pýchou slovenskej hudby doma i vo svete. Takmer každé jeho hudobné dielo bolo prínosom do rozvoja slovenskej hudobnej kultúry. Získal si úctu a obdiv hudobných kritikov i širokej verejnosti. A zapísal sa aj do svetového hudobného života. Pritom zostal vždy umelcom národa. Čím sú pre Čechov Smetana a Dvořák, tým sú pre Slovákov dnes Suchoň a Cikker. O čo je Cikker svetovejší, o to je Suchoň národnejší. Obaja doviedli slovenskú hudbu k najvyšším umeleckým métam 20. storočia. Suchoň chce vždy «byť čistý v citoch, láske k človeku, láske k vlasti». Ak sám voľakedy sníval o čase, ktorý zbaví jeho rodnú zem biedy, želáme mu, aby sa dožil aj času, ktorý zbaví jeho vlasť neslobody. A aby sa mu splnila aj jeho stará túžba: «Slovensko, kamenistá zem, plná mohýl, dožič mi raz

tvrdého pokoja v tvojej prsti, ak ma ľudská zloba od teba neodvrhne».

Tvoj obraz

Tvoj obraz videl som v západe slnka,
sedel som na skale, kým potok žblnkal.
Tvoj úsmev vodu ožiaril,
a všetko bolo čisté,
spomienku hodil do tvári
a pálil lanské lístie,
samotu, všetok brud.
Horela, pálila ma hruď,
nemohol som sa hnúť.

Ani na teba zabudnúť
nemôžem, ba aj v noci,
keď trilky cvrčkov spopod hrúd
sa prebúdzajú, tvoja tvár
žiari a otvára mi oči.

Aj v lete zostaň so mnou, milá jar!

Janko Mlynár

Obkľúčili ma

Obkľúčili ma ako srdce vášne
a cítil som sa tak sám, bez pomoci,
no Ty si zostal a sťa stožiar v noci
si žiaril. Viem, že svetlo nevyhasne,

lebo ho živíš ohňom spod oltára,
kam sám si ukryl naše svätožiare.
Obkľúčili ma, ale z Tvojej tváre
všetkým sa Tvoja milosť prihovára.

Obkľúčili ma, plní nedôvery,
no ja som veril, že si spravodlivý
a zmyješ špinu, čo sa zahniezdila

na cestu mladej neoblomnej viery.
Oh, zapáľ v duši oheň lásky živý
pri páde, kde ju sila opustila!

Janko Mlynár

Obráňte ma

Obráňte ma, bo na mňa útočí
sklamanie z brázdy, kam som nádej sial!
Tisnem si obe dlane na oči,
aby ich kamsi neuniesol žiaľ.

To víno nevie predísť zákalu
utrieť iba o skalu
a teším sa, že aspoň smiem.

Vidím sa rútiť zo sna lavínu.
Krivinu láme... Kde sa namanú
ramená viery. čo
ma privinú,
horkosti zbaviac nádej sklamanú?
Kamene, od vás prosím obranu.

Gorazd Zvonický

Predĺžme chvíľu

Predĺžme aspoň o piaď chvíľu
šťastného nášho stretnutia,
a keď sme vyšli z vlasti kvíľu,
nech za ním duše nesmútia!

Len čisté veci, veci hladké
navzájom k sebe prilipnú
a iba v láske, božej priadke,
duch vznieti iskru nechlipnú.

Drapľavcom budeš podozrivý
a obvinia ťa pre hnutie
za súlad, čo sa z Boha živí,
no z citov k nemu vzlietnu tie,
čo pradú sväté stretnutie.

Gorazd Zvonický

Dr. František Braxátor

Európa a ľudské práva

(Pre stretnutie mládeže na Veľkú noc v Münstertale)

Ľudské práva! Téma, na ktorú sa od Helsiniek a nastúpenia Jimmyho Cartera do Bieleho domu vo funkcii amerického prezidenta pohovorilo a popísalo už veľmi veľa. Dnes máme o tejto téme hovoriť so vzťahom k Európe. K Európe, ako kontinentu, z ktorého pred 2000 rokmi do celého sveta začali šíriť myšlienky, ktoré pojmu práv človeka a jeho ľudskej dôstojnosti dali zmysel a náplň.

Ak hovoríme o právach, musíme si rozobrať ich právny základ. Skôr však, než by sme sa do toho pustili, povedzme si niečo o samotnom pojme, ako ho treba chápať a rozumieť.

Sú tri skupiny záujmových oblastí, ktoré do tejto kategórie zahrňujeme.

— Samourčovacie právo národov a národnostných skupín.
— Občianske slobody.
— Práva, týkajúce sa minimálneho spoločenského a existenčného zabezpečenia človeka, čiže oblasť sociálna.

Prvá skupina — samourčovacie právo národov — presahuje do oblasti medzinárodného práva. Tretia skupina — do oblasti sociálneho práva.

Už pri tomto základnom delení narážame na kontroverziu medzi ponímaním Východu (a čiastočne aj rozvojových krajín) a Západu, hlavne krajín s demokratickým spoločenským poriadkom.

Pre Západ sú ľudské práva synonymom občianskych slobôd.

Pre Východ a nevyvinuté krajiny sú zasa synonymom sociálneho zabezpečenia a spravodlivého rozdelenia hmotných statkov.

Pre kresťana bude pravda v syntéze.

Málokto sa — aspoň nateraz, chce priznať k prvej skupine, právom na sebaurčenie pre celé národy a národnostné skupiny.

Ak má logika vývoja pravdu, potom by postupné uspokojovanie sociálnych nárokov malo prinášať so sebou automaticky aj zabezpečenie ľudských práv v oblasti základných občianskych slobôd. Uvidíme však, že tomu, bohužiaľ, tak nie je.

Dlhá cesta od počiatkov kresťanstva, cez zrušenie otroctva až po krvavé revolúcie najnovších dvoch storočí je poznačená obeťami, ktoré priniesli mnohí preto, aby sa ľudia mohli stať ľuďmi. Trvalo by dlho, vypočítať a uvádzať všetky pokusy ľudstva o kodifikovanie-uzákonenie práv človeka, najprv poddaného, potom slobodného, najprv vojaka, potom mešťana, najprv šľachtica, potom neurodzeného. Zastavme sa len pri dnešných časoch, časoch po druhej svetovej vojne a pozrime sa, ako sa ľudstvo — a medzi ním Európania — pokúsilo túto problematiku upraviť.

Už v Charte Organizácie spojených národov, ktorú založili po skončení vojny v roku 1945 sú niektoré ustanovenia, ktoré zaväzujú členské štáty rešpektovať práva vlastných i cudzích občanov. Podrobné rozvinutie týchto zásad vidíme už v Deklarácii ľudských práv, odhlasovanej OSN 10. 12. 1948, ktorej 30. výročie si budeme práve t. r. pripomínať. O dva roky neskôr, presne 4. novembra 1950 prijali slobodné európske krajiny v Ríme Európsku konvenciu na ochranu ľudských práv a základných slobôd. A napokon pred troma rokmi v Helsinkách podpísalo 35 štátov Záverečný akt konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe, z ktorého najmä tzv. tretí koš zaväzuje signatárov rešpektovať tie ustanovenia, o ktorých tu hovoríme.

Pozrime sa teraz trochu bližšie na to, čo konkrétne medzi základné práva a slobody patrí.

Je to predovšetkým *právo na život*. Každý človek, i nenarodený, má právo žiť a o toto právo ho možno pripraviť iba vo výnimočných a zákonom určených prípadoch: pri odsúdení na trest smrti, pri sebaobrane, ktorá musí byť primeraná, vo vojne alebo pri potlačení násilností a zločinov.

Ďalej sem patrí *zákaz mučenia,* často totalitárnymi režimami nerešpektovaný , ako aj *zákaz otroctva a nútených prác,* ktoré sú bohužiaľ ešte aj dnes v týchto systémoch bežným zjavom.

Medzi tieto práva patrí aj právo na *slobodu a bezpečnosť*. Obmedzenie slobody človeka sa pripúšťa iba vo výnimočných prípadoch, akými sú: právoplatné odsúdenie riadnym a príslušným súdom, zaistenie pri predvedení pred súd, pri podozrení z trestného činu a pri podozrení pokusu o útek, pri nedovolenom vniknutí do štátneho územia, alebo pri vyhostení z krajiny, o ktorom rozhodol príslušný orgán.

Každý, koho slobodu takto obmedzili, má nárok na prevedenie pred sudcu, na primerane krátku vyšetrovaciu väzbu a na riadny súdny proces v čase, čo možno najkratšom. Po odpykaní trestu, alebo oslobodzujúcom rozsudku má každý právo byť prepustený na slobodu a neoprávnene väznený má nárok na náhradu škody.

Celý postup pri obmedzení slobody človeka má byť úradným zákonom. Neskoršie sa dostaneme k tomu, že kameňom úrazu sú práve tie zákony. Rozhodujúce je práve, čo v ktorom spoločenskom systéme ako zákon platí a či to, čo sa za zákon vydáva, súhlasí skutočne s vôľou ľudu krajiny. V diktatúrach, alebo totalitárnych systémoch, ide síce všetko podľa zákona, ale samotné tzv. zákony sú neľudské. Za zločin, alebo prečin pokladajú veci, ktoré sú v inom, predovšetkým demokratickom spoločenskom systéme dovolené a priam samozrejmé.

Ale vráťme sa ešte pre ilustráciu k niektorým základným právam. Patrí medzi ne právo na obhájcu, právo na tlmočníka (v prípade potreby), právo na verejný a nie tajný proces a napokon právo obžalovaného, aby ho až do dokázania viny pokladali za nevinného. Je zrejmé, že tomu jasne odporuje verejné podnecovanie a štvanie oproti tzv. zradcom, triednym nepriateľom, vojnovým štváčom a pod. označovaným jednotlivcom a skupinám v tlači, v ostatných masových médiach, alebo na schôdzkach a zhromaždeniach dávno pred započatím súdneho pokračovania, ako je zvykom v soc. systéme.

Jedna z ďalších právnych zásad, ktorú treba dodržovať — a ktorú často porušujú, je zásada: nulla poena sine lege — čo znamená, že nikoho nemožno odsúdiť za veci, ktoré v čase činu trestné ešte neboli, ale sa eventuálne v dôsledku novších zákonov takými stali. No napriek tomu sú známe stovky prípadov, keď za «štvanie oproti socialistickému zriadeniu» odsúdili ľudí, ktorí «štvali» (v úvodzovkach), keď ešte ani socialistického zriadenia nebolo.

Veľmi dôležité právo človeka je ochrana jeho súkromnej sféry. Sem patrí domový pokoj, listové tajomstvo, právo na rodinný život, slobodnú voľbu manžela, ochrana cti a dobrého mena, všetko veci veľmi dôležité pre pokojný a harmonický rozvoj ľudskej osobnosti.

Náboženská sloboda, sloboda svedomia a myslenia je ďalším uholným kameňom v stavbe ľudských práv: počujme, čo o tom

hovorí čl. 9.európskej konvencie: «Každý má nárok na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva; toto právo obsahuje v sebe voľnosť jednotlivca ku zmene náboženstva, alebo svetového názoru, ako aj voľnosť svoje náboženstvo ako jednotlivec, alebo člen spoločenstva vyznávať, verejne alebo súkromne, bohoslužbou, vyučovaním a vykonávaním náboženských zvyklostí.»

Pozrime sa teraz, čo hovorí čl. 10. konvencie o práve na slobodné vyjadrenie mienky a slobodu informácií:

«Každý má nárok na slobodné vyjadrenie mienky. Toto právo zahrňuje v sebe slobodu mienky, ako aj slobodu prijímať a ďalej oznamovať správy, alebo myšlienky bez zásahu verejných úradov a bez ohľadu na štátne hranice.»

A napokon, prečítajme si, čo hovorí čl.11. konvencie o slobode spolčovacej a zhromažďovacej:

«Všetci ľudia majú právo sa pokojne zhromažďovať, a voľne sa s inými spolčovať, vrátane práva, vytvárať na ochranu svojich záujmov odborové organizácie a do nich vstupovať.»

Je celkom pochopiteľné, že konvencia pripúšťa aj obmedzenie vyššie spomenutých práv, najmä vo vojnových, alebo krízových časoch, ale takéto obmedzenia sa nemôžu stať pravidlom, ako to v nedemokratických štátoch obyčajne býva.

Pre nás, ktorí sme ešte mnohí cudzincami vo svojich nových domovoch sú dôležité ustanovenia o právach cudzincov. Obmedzenie ich práv, či už politických, alebo iných nie je dovolené. Nie je dovolené hromadné a skupinové deportovanie-vykázanie cudzincov, ktorým bol pobyt v krajine povolený.

Ale vráťme sa k Európe, ako nám káže téma.

Dnešná, rozdelená Európa je v oblasti ľudských práv trojakým spôsobom zaangažovaná:

1. Členské štáty OSN (UNO) sú — relatívne voľne — viazané Chartou OSN = jej základným ustavujúcim paktom a Deklaráciou o ľudských právach, ktorú gen. zhromaždenie OSN prijalo v r. 1948. Treba vedieť, že deklarácia nie je zmluva, ale iba vyhlásenie , úmysel, akceptovať zásady, ktoré sú v nej proklamované a ktoré by sa mali prejaviť vo vnútroštátnom zákonodárstve tej — ktorej krajiny. Obsah zákonov závisí od vnútropolitickej konštelácie, od stupňa demokratičnosti, od spoločenského zriadenia. V praxi to vyzerá tak, že totalitné štáty vo svojom zákonodarstve formálne síce všetko akceptovali, ale fakticky všet-

ky zásady Charty a Deklarácie OSN popreli.

2. Západoeurópske demokracie a niektoré neutrálne štáty sú viazané tzv. európskou konvenciou o ľudských právach, z ktorej sme vyššie citovali a ktorá sa presne nazýva Konvenciou na ochranu ľudských práv a základných slobôd. Uzavreli ju 4. 11. 1950 v Ríme. Iniciátorom bola Európska rada, ktorej členské štáty konvenciu podpísali a ratifikovali. Nadobudla účinnosť 3. 9. 1953. Obsahuje 66 článkov rozdelených do 5 hláv a okrem toho 5 dodatkových protokolov. Z nich napr. protokol z 20. 5. 1952, podpísaný v Paríži, hovorí o práve na vlastníctvo, o práve na vzdelanie a o práve na slobodné a tajné voľby.

Konvencia má charakter záväznej medzinárodnej zmluvy a o jej zachovávanie sa starajú tieto orgány:
Európska komisia ľudských práv,
Európsky súdny dvor pre ľudské práva,
Komisia ministrov Európskej Rady (to je jej politický orgán, ktorý má aj iné všeobecné politické úlohy a kompetencie),
Generálny sekretár Európskej rady (ktorý má samozrejme tiež aj iné organizačné a politické úlohy).

Aspoň niekoľko údajov o jednotlivých orgánoch:

V európskej komisii ľudských práv je zastúpený jedným členom každý štát, ktorý konvenciu podpísal. Hlavnou úlohou komisie je zaoberať sa sťažnosťami na porušovanie Konvencie. Každý zmluvný štát môže prostredníctvom Generálneho sekretára Európskej rady takúto sťažnosť podať, keď sa domnieva, že v niektorom inom zmluvnom štáte k porušeniu Konvencie došlo. Aj jednotlivci, skupiny osôb a organizácie môžu takúto sťažnosť podať. Prerokovávať ju však možno iba vtedy, ak štát, oproti ktorému sťažnosť smeruje, podpísal pri ratifikácii Konvencie klauzulu, že uznáva pôsobnosť komisie na svojom území aj pre takéto prípady. Celý postup prerokovávania sťažností je v Konvencii procesuálne určený. Komisia vyšetruje, preštuduje prípady a odporúča riešenie. Rada ministrov, ako politický orgán, potom rozhoduje.

Ďalším orgánom je *Súdny dvor* pre ľudské práva.

Každý členský štát Európskej rady má v ňom jedného sudcu. Volí ho Poradné parlamentné zhromaždenie Európskej rady a to na funkčné obdobie 9 rokov. Súd je príslušný pre výklad konvencie a pre zisťovanie, či bola správne uplatňovaná vtedy,

keď o to požiada:

— Komisia pre ľudské práva, alebo
— niektorá zo zmluvných strán.

Rozsudky súdu sú potom záväzné aj v jednotlivých členských štátoch. Väčšinou ide o zistenie, že niektorý vnútroštátny predpis sa nezhoduje s Konvenciou. Potom ho treba upraviť a zmeniť. Nedávno vyniesol súd dva rozsudky vo veci švajčiarskeho vojenského disciplinárneho poriadku, a to na základe konkrétnych sťažností. Švajčiarsko bolo, ako členský štát Európskej rady a podpisovateľ konvencie, nútené potom zmeniť svoj vojenský trestný zákonník.

V Nemecku a Francúzsku boli obdobné prípady z oblasti správneho práva.

Pre rozpor s ustanoveniami a duchom Konvencie museli niektoré štáty ratifikovanie (prístup ku konvencii) oddialiť. Napr. Švajčiarsko muselo čakať, kým nebolo zavedené hlasovacie právo pre ženy a kým z ústavy nezmizol tzv. Jesuitenartikel (zákon, zakazujúci činnosť jezuitov v štáte).

Ako som uviedol, konvenciu postupne doplňovali protokoly, ktorých je dovedna päť. O jednom som sa už zmienil. Ďalší protokol zo 6. 5. 63 upravuje podávanie dobrozdaní Európskeho súdu pre ľudské práva a nasledujúci, zo dňa 16. 9. 1963 hovorí o ďalších zákazoch resp. právach. Zakazuje sa na pr. obmedzenie slobody pre nemožnosť dostáť zmluvnému záväzku. Tento zákaz má historické pozadie v anglickom práve, ktoré poznalo tzv. väzenie dlžníkov v londýnskom Tower (známe z literatúry). Podobné ustanovenia prevzali niektoré európske právne poriadky a ich stopy sa zachovali dodnes. Protokol ich odstraňuje.

V tomto istom protokole je precizované i právo na slobodu pohybu. Článok 2. odst. 2. hovorí doslovne, že «každý má právo opustiť hociktorú krajinu, aj svoju vlastnú».

Okrem toho sú tu spresnené už spomínané ustanovenia o zákaze vypovedania občanov, alebo skupín občanov z krajiny a právo štátneho občana vrátiť sa do svojej vlasti. Nepohodlných sa zbavovať odňatím občianstva, ako to robia s obľubou totalitné krajiny východného bloku, nie je teda podpisovateľom konvencie dovolené.

Toľko o Konvencii a o ustanoveniach, ktoré viažu tie európske

krajiny, ktoré ju podpísali, čiastočne s výhradami. Nateraz je ich devätnásť.

3. Tretia medzinárodne - právna norma, ktorá viaže európske štáty na úseku ľudských práv — a povedzme si hneď, že veľmi problematicky — je tzv. Záverečný akt helsinskej konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe. Konferencia sa konala, ako viete, pred troma rokmi v Helsinkách a jej iniciátorom bol Sovietsky zväz. Ako možno predpokladať, ľudské práva a ich ochrana *neboli* prvoradým cieľom konferencie, pretože jej zmyslom podľa inicianta, ZSSR, bolo zabezpečenie výhod, ktoré táto krajina dosiahla v Európe po druhej svetovej vojne. Len na nátlak západoeurópskych krajín, USA a Kanady sa podarilo otázku ľudských práv dostať do programu konferencie a do jej Záverečného aktu a to v tzv. «treťom koši» problémov, ktorými sa konferencia zaoberala. Západné demokracie sa v tomto «treťom koši» pokúsili o presadenie zásad z Deklarácie OSN o ľudských právach a z Európskej konvencie o ľudských právach, teda z dokumentov, ktoré už boli dávno známe a o ktorých sme tu už hovorili. Do istej miery sa to aj podarilo. Záverečný akt podpísalo 35 štátov a aj keď ho nemožno pokladať za medzinárodnú zmluvu, istú — predovšetkým morálnu záväznosť má. Ochrana ľudských práv, v ňom zakotvená, je však otupená iným ustanoveniami Záverečného aktu, predovšetkým zásadou o nevmiešavaní sa do záležitostí iných štátov. Zrejme s úmyslom dovolávať sa neskôr tejto zásady Sovieti a ich sateliti záverečný akt v Helsinkách podpísali. Na konferencii v Belehrade, konanej od októbra 1977 do začiatku marca 1978 sa to jednoznačne dokázalo. Táto konferencia mala preveriť, do akej miery sa závery z Helsínk spĺňajú. Kontrola, čo do ľudských práv, vyznela však ako fraška. Hovorilo sa síce až pridlho o porušovaní a nedodržovaní záverečného aktu z Helsínk v oblasti ľudských práv, ale do konečného protokolu belehradskej konferencie sa o tejto otázke nedostalo ani slovo. Tvrdošijnosť Sovietov a zásada jednomyseľnosti prijatých záverov umožnili, že eklatantné porušovanie ľudských práv vo východnom bloku západné štáty v záverečnom protokole nemohli zachytiť a nápravu presadiť. Mnohí sa nazdávajú, že za týchto okolností by bolo bývalo oveľa lepšie konferenciu zakončiť a rozísť sa bez záverečného protokolu. Belehradská konferencia mala materiálu z tejto

oblasti viac než dosť. Aj Slováci prispeli svojou troškou. SKS vypracoval po anglicky Memorandum o porušovaní ľudských práv na Slovensku, ktoré obsahuje bohatý materiál a konkrétne údaje o jednotlivých prípadoch. Memorandum bolo doručené viacerým vládam štátov, ktoré sa na konferencii zúčastnili a delegácia SKS bola v Belehrade a navštívila niektoré delegácie tam zúčastnených štátov.

Belehradská konferencia —to musíme konštatovať— bola však fiaskom. Zdá sa, že o nič lepšia, čo do výsledkov, nebude ani nasledujúca kontrolná konferencia v r. 1980 v Madride, ak sa pomery vo východnom bloku podstatne nezmenia. Výhľady nie sú ružové.

Čo teda robiť?

Je pre ľudské práva už všetko stratené?

V prvom rade nezložiť ruky do lona a neoddávať sa rezignácii. Je našou kresťanskou, ľudskou a národnou povinnosťou nedať ani svetu, ani sebe na tieto otázky zabudnúť. My musíme byť živými výkričníkmi, upozorňovať, hovoriť, písať. Aj táto naša účasť tu, táto veľmi stručná a všeobecná informácia o tejto problematike je jedným článkom, ohnivkom reťaze, ktorú musíme kuť. Sme tým povinní sebe, sme tým povinní vlastnému národu, hlavne tej časti, ktorá žije na Slovensku a sme tým povinní i hostiteľským národom, ktoré nám umožnili vybudovať si nový, druhý domov. Jedine my môžeme z prvej ruky podávať nefalšované svedectvo o tom, čo sa deje doma. Aj keď nám treba rátať s tým, že nepríjemné pravdy ľudia neradi počúvajú, napriek tomu ich však vysloviť treba. V tomto roku je na to osobitná príležitosť. 30 výročie Deklarácie OSN o ľudských právach splýva s 30 výročím uchopenia moci komunistami v Česko-Slovensku v r. 1948 a s 10 výročím okupácie našej vlasti v r. 1968. Sú to smutné výročia udalostí, ktoré znamenali okrem iného aj hrubé a násilné potlačenie ľudských práv a občianskych slobôd, najmä práva na vlastnú mienku, voľnú výmenu informácií, náboženskú slobodu a slobodné voľby.

Naša povinnosť voči národu nám káže zdôrazňovať aj právo na sebaurčenie pre Slovákov. Rozhodovať bez nátlaku zvonka o vlastnom osude je základným právom každého národa. Bez slobody národa niet slobody jednotlivca, tak ako bez slobody jednotlivca nie je slobodný ani národ.

Samourčovacie právo národov je aj medzi ľudskými právami popoluškou, napriek tomu, že sa v článku 8. Záverečného aktu helsinskej konferencie v zásade samourčovacie právo národov deklaruje. Citujem: «Na základe princípu rovnoprávnosti a samourčovacieho práva národov majú všetky národy v každom čase právo určiť si celkom slobodne, kedy a ako si to želajú, svoj vnútorný a vonkajší politický štatus (systém) a to bez vonkajšieho vmiešavania sa, ako aj uskutočňovať podľa vlastných želaní svoj politický, hospodársky, sociálny a kultúrny vývoj.»

Toto ustanovenie bodu 8.nie je oslabené ustanovením bodu 3. Záverečného aktu, ktorý hovorí o neporušiteľnosti — nezraniteľnost — hraníc. Bod 5. Záverečného aktu totiž pripúšťa výslovne hraničné zmeny v rámci mierového riešenia sporov, teda aj sporných otázok hraničných.

Tento výklad nechce uznať práve SSSR, pretože má eminentný záujem na zacementovaní hraníc v Európe tak, ako ich násilne určil výsledok druhej svetovej vojny a nerozumné rozdelenie sveta na Teheránskej a Jaltskej konferencii počas druhej svetovej vojny medzi vtedajšími spojencami, ktorí si neuvedomili dôsledky svojej nepremyslenej politiky.

Bohužiaľ je tendencia superveľmocí vylúčiť samourčovacie právo národov zo skupiny ľudských práv aj dnes viac než zrejmá. Nielen Sovietsky zväz, ktorý dusí vo svojom železnom objatí 40 národností alebo národnostných skupín, ale aj USA vylučujú tento pojem zo svojho politického slovníka. Príklady z posledných týždňov a dní to jasne ukazujú. Ogaden, somálske územie v Abesínsku, ktorého etnická príslušnosť k Somálsku je nad každú pochybnosť zrejmá, je jeden taký príklad. Nedovolili mu pripojiť sa k materskej krajine a nechali Sovietov a Kubáncov urobiť to, na čo Abesínci nestačili: zakonzervovať mnohonárodný abesínsky štát.

Alebo Carterov výrok pri nedávnej návšteve juhoslávskeho prezidenta Titu o potrebe zachovať územnú celistvosť Juhoslávie, hoci úsilie Chorvátov a Slovincov po samostatnosti a vymanení sa zo srbského područia je verejne známe.

Z hľadiska našich troch skupín ľudských práv, o ktorých sme hovorili, a to: občianských slobôd, zabezp. sociálneho minima človeka a samourčovacieho práva sa superveľmoci chovajú takto:

USA sa chcú obmedziť na *občianske slobody*, ZSSR na

sociálne minimum a *obe dve* svorne vylučujú *tretiu skupinu, samourčovacie právo národov,* pretože si želajú chorý status quo.

My musíme vo svete presadzovať — a to je predovšetkým úloha nás, demokratických Európanov, aby sa rovnako meralo všetkým trom skupinám. Prvé dve sa vzájomne dopĺňajú. Plný žalúdok a politická indoktrinácia sú práve také zlé, ako absolutná sloboda (ktorá mimochodom nejestvuje) doprevádzaná sociálnou biedou, ponižujúcou dôstojnosť človeka.

Za samozrejmosť musíme pritom pokladať tretiu komponentu-samourčovacie právo národov podľa devízy:

Niet skutočne slobodného jednotlivca v neslobodnom národe a niet slobodného národa, ak všetci jeho príslušníci plnú slobodu nepožívajú.

Mne z kríža daná

Dnes píšem ti na lupeň biely,
do srdca pero namáčam,
aby sa slová ružoveli
jak láska, ktorú naznačia.

Či východ farbia zore júla,
či mrzne, myslím na teba
a zo srdca sťa z turibula
modlitba stúpa do neba,

kde Boh ťa slávou korunoval
a s tebou onú dobrotu,
čo do duše ti pre mňa schoval,
keď povolal ma k životu.

V túžbach som s tebou a sa cítim
jak pri zázračnom prameni
a láska, čo ti prúdi bytím,
moju tmu na jas premení.

Buď stálicou i cestou buď mi,
samu ťa chcem, nie pamiatku,
mne najvzácnejšia medzi ľuďmi,
mne z kríža daná za matku!

Rím 15. aug. 1978 Gozard Zvonický

Nedoukovia

(Nerecenzentská úvaha)

Dostojevský pred 100 rokmi sníval o novej generácii "skromných a statočných mladých ľudí", ktorí by Rusko zmenili k lepšiemu. Namiesto nich objavili sa "démoni a posadlí". Dnes už všetci vieme, čo znamenajú a kam priviedli Rusko v prvom rade a Východnú Európu zvlášt.

Keď sa v Rusku blížila tzv.Veľká októbrová revolúcia, v roku 1919 skupina vedcov, spisovateľov a mysliteľov vydala zborník "Vechy" ("vecha" — míľnik, poz. aut.). Medzi autormi boli náboženskí filozofi Nikolaj Berďajev, Sergej Bulgakov, liberárny politik Peter Struve a iní. Vyrástli v ovzduší "ľudového socializmu a marxizmu" a pod vplyvom "pokrokove" orientovaného vzdelanectva ako autori sa už ale ostro postavili proti ruskému radikalizmu 60-tich rokov 19. storočia, ktorý aj ich stvárňoval.

Vrhli prenikavý pohľad vo svojich príspevkoch na stav ruskej spoločnosti; tradične a zvlášť na otázku vzdelanectva. Obvinili inteligenciu z *krátkozrakosti* a *sektárstva*, lebo nebola schopná riešiť ani svoje vlastné, ani celonárodné problémy. Vyčítali jej, že sa orientovala na západné "osvietenectvo" 19. storočia, na pozitivizmus, ateistický materializmus a "vedecký socializmus". Predvídali presne, čo sa s Ruskom a so svetom stane. Dožadovali sa preto návratu ku kresťanstvu ako podmienky regenerácie intelektuálneho, kultúrneho a sociálneho života. Vedeli, že sa stmieva nadlho a cválajúci vývoj nezastavia.

Lenin označil tento zborník sa "encyklopédiu liberálnej apostázie". Po októbri 1917 horlitelia za ľudské práva a slobodu prejavu ho jednoducho zakázali. Skôr než uvedení autori emigrovali, v trochu pozmenenej zostave vydali roku 1918, akoby na rozlúčku, druhý zväzok zborníka pod záhlavím "Iz glubin-De Profundis". Komunisti bleskurýchle zlikvidovali aj tento výkrik z hlbín ruského života. O ich dokonalej robote svedčí skutočnosť, že na Západe sa zachovali len dve kópie tohto zborníka. Roku 1967 ho znovu vydal v Paríži, akoby jemnou iróniou osudu, Nikita Struve — vnuk Petra Struveho.

Novodobí ruskí intelektuáli-disidenti objavili myšlienkové

bohatstvo týchto zborníkov. Napodobňujúc vzor ich predchodcov na čele so Solženicynom aj oni sa rozhodli vydať podobný zborník o "stave národa". Vyšiel roku 1974 v Paríži pod záhlavím "Iz pod glyb". Základnou myšlienkou tohoto diela je, že problémy súčasného sveta, vzťahy Západu a ZSSR nemožno riešiť na základe politiky, ale len na základoch *etiky*.Zlepšenie vzťahov medzi ľuďmi je podmienené zvládnutím dvoch nie ľahkých osobných rozhodnutí:*pokánia a sebaovládania*.Možno sa spýtať či ruské skúsenosti sú všeobecne platné a aká súvislosť je medzi nadhodenou problematikou a nami?

Slovenskí slavianofilskí proroci a ich epigóni pred 100 rokmi a pozdejšie ani netušili, že z Ruskej otázky sa stane práve taká otázka, akou bola napríklad otázka húnska, alebo problém Tureckej ríše v strede Európy.Skutočnosť, že Turci nemilosrdne padli "na Poniky" a čo tam stvárali, nebolo len výplodom slovenskej ľudovej literárnej tvorivosti. Veď zostali a vládli v starom Uhorsku 150 rokov.

Zdá sa mi, že sa poloúmyselne pozabudlo, či snáď tíško umlčalo, (aby sa nebrzdil národný rozlet?), že Štúrovci a ich žiaci neboli len národnými buditeľmi jedného skoro zabudnutého národa, ale aj revolučnými predákmi jednej prehratej revolúcie a zbožňovateľmi ruského cárizmu, ktorý revolúciu v Uhorsku násilím potlačil. Napriek tomu, falošnými slovanskými ďalekohľadmi hľadali Rusa žiaľ aj tam, kde vôbec nikdy nebol.

Boli veru časy, keď povedzme Nosák-Nezabudov ospevoval v Orle Tatranskom "ruskú" Torysu a Šariš. P. Záboj-Kellner-Hostinský ich dokonca objavil aj hlboko na štúrovsky írečitom Západe. Nedomyslené a krátkozraké brnkanie na struny rasovej spolupatričnosti istej časti národa spôsobili, že ani čudovať sa netreba,keď Veľkorus Budilovič za východnú hranicu Slovenska zasvätene určil gemerskú rieku Slanú a zahrnul náš východ do Ruska. Dôsledky takého a podobného myslenia ešte aj dnes sa často zrkadlia na nejednej domácej i krajanskej tvári s tragickými následkami vo vlasti a pokusom roztaviť všetky črty vlastnej národnej svojráznosti v kotli "všeslovanskej" jednotvárnosti. Nová varianta tejto analógie (so stratou prinajmenšom nášho východného územia až po spišský Poprad) v "maloruskom" (ukrajinskom) prevedení dáva tušiť, čo by sa s nami asi stalo, keby jeden imperializmus vystriedal imperializmus druhý.

Pripúšťam, niet nič nebezpečnejšieho nad manipulovanie dejinných analógií. Analogicky rozmýšľame vtedy, keď uzávery o podstate jednej veci (osoby, miesta, udalosti) spravíme na základe znalostí o známej, podobnej veci, alebo viacerých vecí, ktoré sú si do určitej miery podobné. Je to spôsob myslenia, ktorým možno hravo odvodzovať falošné uzávery z inak pravdivých premís.

S otázkou našich novodobých dejín a hlavne ich výhľadov, ak náš život má mať svoj zmysel, sa nenarábalo vždy cieľavedomým spôsobom. Je vecou dejepiscov, aby hľadali spoločných menovateľov pre rozuzlenie prežitých dejov a poučili národ o chybách minulosti. Ak ale národ má byť nositeľom svojho rána a kováčom svojho šťastia, netreba byť historikom, aby človek ľahko postrehol jednu z metodológií, pomocou ktorej sa dejiny ideologizujú, manipulujú, použitím z dejín odvodzovaných analógií. Namiesto udania smeru, po kvalifikovanom rozbore situácie, podľahne sa subjektivite malicherností, akademickej rétorike a výsledok je zväčša živenie ilúzií a nesprávny obraz o skutočnosti. Každý sa snaží odviesť "svoju deriváciu pravdy" tam, kde ju vopred chce mať. Veci sa ešte viac v náš prospech komplikujú, keď sa začne uplatňovať určitý symbolizmus. Namiesto vecného a kritického rozboru skutkového stavu a vývojových trendov z neho vyplývajúcich, argumentovať sa začne určitými udalosťami, miestami, spomienkami, osobami, ustanovizňami, náboženskou príslušnosťou a pod. Raz všetko spôsobili a najmä zavinili určité osoby a národy (najvýznamnejšou kombináciou je trojica: Churchil-Rosevelt-Stalin; Česi-Maďari-Rusi). Inokedy sú to pre zmenu miesta a udalostí (Praha-Budapešť, Teherán-Jalta; I. svetová vojna — II. svetová vojna a pod.) Nadhodený námet možno rozširovať s rôznymi obmenami do nekonečna a výdatne okoreniť aj určitou kabalistikou čísiel. V dobe historických výročí «vieru v osmičky» (1918, 1938, 1948, 1968) možno vystriedať udalosťami pekne zoradenými a začínajúcimi povedzme «sedmičkou».

Z uvedeného logicky vyplýva, že bytostné otázky našej existencie za týchto okolností zväčša nezáviseli od nás a zodpovednosť za ich priebeh možno zvaliť na niekoho iného. Keď ich k tomu ešte šikovne presunieme do imaginárneho sveta analógií, prezieravou deľbou práce zbavíme sa aj zodpovednosti a hlavne *povinnosti* angažovať sa vo veciach nášho osudu a

budúcnosti. "Impossibile non obligat", tak nejako nás učili.

Novodobé Slovensko celkom analogicky jeho dejinám «iní» začlenili do tohto sveta, kam ani svojou tradíciou nepatrí a ani patriť nechcelo. Nerád by som trúsiť čierny pesimizmus, keď som prirovnal slavianofilské marivá k 150 ročnému pobytu Turkov v strede Európy. Ťažko sa zbaviť ale dojmu, že bolo a je odsúdené len na striedanie rôznych druhov poddanstva. V súčasnosti patrí pre zmenu do sféry sovietskej superveľmoci so všetkými dôsledkami z toho vyplývajúcimi. Nemožno poprieť, že tento fakt hlboko ovplyvnil, či to pripúšťame alebo nie, jeho celkový moderný osud, ľudské zmýšľanie a správanie sa. Slovensko prekonalo, hoci v kratšom časovom úseku a predsa len svojským spôsobom,podobné osudy ako iné národy a ľudia ZSSR. Oplatí sa preto vrhnúť čo aj letmý pohľad na tento «ruský» svet. Možno v ňom objaviť aj «našské» črty a to v dobe, keď v Rusku sa objavujú výhonky generácie,zdá sa schopnej nastaviť aj svoj vlastný krk. Títo nebojácni trpitelia novodobého humanizmu hovoria a píšu nielen pre seba. Môžu preto doplniť aj naše skúsenosti, najmä keď v zahraničnej slovenskej spisbe sa tejto problematike venuje len tak málo pozornosti a miesta.

Spojením všetkých tých, ktorí prešli horami utrpenia možno začať písanie prvých kapitol nastupujúcich generácií. Je možné, že oproti všetkým nádejám a vo vlastnom záujme aj Rusko sa raz vyhne trpkému proroctvu Čadajeva, ktorý mu predpovedal, že sa stane «vykoľajeným vzduchoprázdnom, a vákuom zívajúcou prázdnotou...»

Vynikajúcim príspevkom zborníka «Iz pod glyb» je Solženicynová esej o «obrazovanštine» — polovzdelancoch, nedoukoch.

Autori «Vechy» definovali inteligenciu podľa jej ideológie a nie podľa úrovnej a povahy jej vzdelania, sťa by bola náboženským, humanistickým rádom. Nebrali ani do úvahy etymologický význam latinského slova «intelligere» — rozumieť, vedieť, myslieť myšlienku o niečom. G. Fedotov považoval ju za zvláštnu skupinu ľudí «zjednotených idealizmom ich cieľov». V. Dal pre zmenu zas, za «vzdelanú, intelektuálne rozvitú časť populácie». Nikolaj Berďajev ju považoval za duchovnú elitu a nie za sociálnu vrstvu, za «duchovný výber» Ruska.

Táto «revolučno-humanistická» inteligencia (ako sa sama volala), roku 1917 sa zrútila. Predvídal to už Bulgakov, keď

povedal, že «inteligencia vo zväzku s našimi Mongolmi...zruinuje Rusko». Povedané sa doslova splnilo. Vzdelanci, inteligencia vyhodila Rusko do vzduchu a potom nevedela,čo so zrúcaninami spraviť. Zradila ľud, z ktorého vyšla, ktorý ale ani v skutočnosti nepoznala a od ktorého bola zúfalo odcudzená. Nevedomosť ale neospravedlňuje. Po likvidácii cárskej byrokracie, polície, šľachty a kléru ďalšiu smrteľnú ranu inteligencia utrpela v rokoch 1918-1920, a to nielen popravami a väznicami ale aj hladom, robotou a opovrhnutím. Vrhla sa preto do občianskej vojny. Stalo sa tu čosi neuveriteľného — spojila sa s tými byrokratmi, ktorých chcela vyhodiť do vzduchu! Zostala jej len posledná, hamletovská otázka: Prispôsobiť sa alebo vegetovať?! Mnohí sa rozhodli pre záchranu svojej vlastnej kože. Lenin im nevedel prísť ani na meno a ak, iba pohŕdavým výrazom: »zahnívajúca inteligencia». Tá v emigrácii mala na výber len málo: ospravedlňovania, vysvetľovania a rozmýšľanie o ZSSR.

Väčšina kapitulovala a prispôsobila sa s úplnou úprimnosťou a takou samozrejmosťou, akoby bola v hypnotickom stave. Dobrovoľne chcela byť hypnotizovaná. V rokoch 1920-1930 preto starú inteligenciu rozbili pomerne ľahko nasledovnými prostriedkami:

A) Fyzickou interupciou rodinnej tradície, (deti starých vzdelancov jednoducho nepustili na ďalšie štúdia).

B) Robotníckými fakultami, ktoré chrlili slabo pripravených proletárov, kurzistov, «prípravkárov», «diaľkárov» a pod.

C) Zastrašovaním a procesami naučili vzdelancov poslušne «voliť» a konať. Keď jedného brata zabili, druhý poslušne nastúpil — hoci aj za prezidenta Akadémie vied.

D) Doplnením kádrov abiturientami 13 ročeniek. Týmto spôsobom zrodili sa dve nové zoskúpenia «novej inteligencie»:

1) *Technická inteligencia* («odborníci»). Jej základ väzí v profesionalizme a národné hospodárstvo stalo sa jej prirodzenou základňou. Nebola už zaťažená zločinami revolúcie, preto sa aj plne dala na stranu nového poriadku a stala sa priam jeho vonkajším symbolom.

2) *Štátni zamestnanci.* Ide tu o vrstvu predstavených, vedúcich, funkcionárov. Sami neradi používajú slovo inteligencia, lebo už samotný výraz je pre nich synonymom pre zneužitie, nespoľahlivosť, bezzásadovosť a pod. Do tejto skupiny patria aj tvoriví

vzdelanci, ktorí v mašinerii svojich odborových zväzov menia sa nenápadne akoby na zamestnancov. Po vojne boli čiastočne «rehabilitovaní». V skutočnosti tvoria milióny malomeštiackych funkcionárov, prevádzajúcich akúkoľvek úradnickú alebo mierne rozumovú, duševnú činnosť, prácu. Funkcionári si dlho zachovali označenie «robotnícka-pracujúca inteligencia» a len v priebehu rokov 1950-1960 ju premenovali na vlastenecky znejúcu «sovietsku inteligenciu». Dnes všetko, čo možno zaradiť nad 7. ročník základného školstva sa vo všeobecnosti považuje za «vzdelané». Dejiny ZSSR teda zaradili inteligenciu medzi «obrazovanštinu» — polovzdelancov, nedoukov.

Moderná inteligencia je vo všetkom závislá na štáte. Tí, ktorí inak myslia, či už vo svojich súkromných myšlienkach alebo v blízkom kruhu svojich priateľov, svojím utiahnutím, depresiou, pesimizmom a rezignáciou nielen že *udržujú* štát ako príslušníci inteligencie svojou každodennou prácou a činnosťou, ale prijímajú a aj uskutočňujú oveľa horšiu podmienku svojej existencie určenú štátom: S *celou svojou dušou* sú účastní na spoločnej a povinnej lži...Táto inteligencia sa pod sovietskou vládou ani neopovážila prehovoriť, a to nielen preto, že jej to nebolo povolené, ale najmä preto, lebo *nemala čo povedať!* Komunizmus bol jej dieťaťom, vrátane aj myšlienky teroru. Dostala preto presne len to, čo v priebehu niekoľkých dekád snažila sa dosiahnuť — a vzdala sa bez boja. Živila v sebe s tajnou útechou nádej, že «myšlienka revolúcie je dobrá, len bola deformovaná», že režim sa začína meniť, že zmena k lepšiemu je už, ľaľa, práve za rohom, že spolupráca s pokrokom a hlavne vedením je tým plne a definitívne preukázaná, a tak a podobne.

Je ľahké obviniť dnešnú pracujúcu triedu, že prehnane poslúcha zákony, nezaujíma ju duševný život a že je úplne zamestnaná hmotnými starosťami ako získať byt, kúpiť do neho nábytok, hrať karty či šachy, pozerať do úmoru televíziu alebo jednoducho opíjať sa. Majú ale nedoukovia vyššie ciele? Áno — drahší nábytok, kvalitnejšie koncerty, vyberanejší tovar a koňak namiesto vodky. V televízii pozerá ale tie isté hokejové, futbalové zápasy...Ústredným záujmom tejto «obrazovanštiny» je posadnutosť otázkou mzdovej hladiny, teda peňazí, sťaby to bolo hlavným problémom ľudstva a ľudského prežitia. Je znechucujúce vidieť, ako všetky myšlienky, úvahy a činy sú podriadené

námezdnej zháňke za ešte väčšími a lepšími platmi, titulmi, pozíciami, bytmi, chatami, autami a pod. Túha po vyznamenaniach, cenách, hodnostiach ako napr. «národný, zaslužilý umelec, laureát» — je otrasná. Nie je hanbou pre týchto ľudí nedobrovoľne mašírovať v presne zovretých šíkoch, do ktorých ich strčili, prerušiť hocikedy a hociktoré priateľské zväzky, splniť všetky želania svojich nadriadených, odsúdiť hociktorého kolegu, priateľa, písomne, či verejne alebo jednoducho, odmietnuť mu podať ruku, ak strach alebo stranícke vedenie mu to prikáže,atď.

Každý kto žije v ZSSR, platí za udržiavanie povinnej ideologickej lži a luhárstvo sa stalo druhou ľudskou prirodzenosťou. Najnebezpečnejší sú pritom tzv. «vedúci» nedoukovia. Sú dokonale presvedčení o ničomnosti, ošumelosti, «otrepanosti» straníckej lži, vysmievajú sa z nej sami medzi sebou, predsa úplne cynicky a naplno opakujú lži, vydávajú «zlostné» protesty a novinové články hlučného a rečníckeho tónu. Skade Orwell prišiel na pojem «doublethink»? Modelom mu bola sovietska «obrazovanština» triadsiatych a štyridsiatych rokov nášho storočia. Od tých čias «doublethink» — pretvárka sa vypracovala na tak dokonalú podobu, že sa stala samozrejmou súčasťou celého ľudského života. Vedúci nedoukovia pritom svorne a denno-denne, pilne a vedome, niekedy až s dávkou nadania pracujú na upevnení spoločnej väznice. Túto svoju činnosť dopredu zvážili a pripravili pre seba množstvo výhovoriek.

Znemožnenie kolegu alebo uverejnenie lživého článku v novinách sa páchateľom vynaliezavým spôsobom nasledovne ospravedlní: Keby som JA (on) nebol to spravil, boli by mňa (jeho) vyhodili z mojej (jeho) roboty a vymenovali niekoho horšieho! Tada v záujme zachovania princípu *dobra* a na prospech všetkých je len prirodzené, že každý deň sa nájdete v položení, kedy musíte reku aj zopár ľuďom ublížiť...

Hlavným ospravedlňujúcim argumentom a výhovorkou sú: DETI.

Kto sa dostane zoči-voči tomuto argumentu, umlčí každého. Lebo kto má právo, povedzte KTO, obetovať hmotný blahobyt svojich detí kvôli jednej *abstraktnej* zásade pravdy? Že mravné zdravie ich detí je oveľa cennejšie ako ich kariéra, ako hocičo na svete, ak ich skutočne milujú, ani na um im to nepríde, takými chudákmi sa stali. Je len samozrejmé, že deti za týchto okolností

budú tie isté ako ich rodičia: pragmatici už v základnej škole; prvoročiaci, rezignujúci lži študijno-politických krúžkov; prospechári, starostlivo vážiaci svoje budúce uplatnenie pri obsadzovaní kľúčových miest kdekoľvek. Je to generácia, ktorá už nezažila skutočnú perzekúciu a jak opatrná je! A tí niekoľkí mladíci— nádej Ruska —, ktorí sa obrátili, pozreli pravde do očú a pochopili? Sú preklínaní, ba prenasledovaní svojimi vlastnými, rozzúrenými, blahobytnými a pohodlnými rodičmi.

Túto vedúcu inteligenciu nemožno ospravedlniť. Napriek všetkému, počas rokov sovietskej moci bola dostatočne informovaná, čo sa vo svete odohráva, mohla vedieť a slabošsky kapitulovala v každej organizácii, každom úrade, pracovisku, indiferentná k *spoločnému* dobru.

V stalinských dobách, keď ste odmietli podpísať novinársky paškvil alebo udanie žiadajúce smrť, či uväznenie vášho priateľa, čakalo vás uväznenie. Ale dnes — aká hrozba núti prešedivených a významných starcov vziať pero do rúk a otrocky, úslužne sa opýtať: «Kto, prosím?» A podpisovať hocijaké nezmysly. Aká sila donúti, povedzme, veľkého hudobného skladateľa XX. storočia stať sa poľutovaniahodnou bábikou v rukách treťoradého byrokrata z Ministerstva kultúry?

Čo je teraz trojnásobne hanebné, že už nejde len o strach z prenasledovania, ale o bludnú kalkuláciu ctižiadosti, vlastných záujmov, osobného blahobytu a pokojného pohodlia.

Dostali nedoukovia, čo si zaslúžili. Tak hlboko klesli.

Na konci šesťdesiatych rokov objavil sa ako jarný vánok *samizdat*. Nádeje na voľnejšie dýchanie (pozor, teda v Rusku, nielen v «pražskej jari», pozn. s.) mali za následok, že asi 50 ľudí vyhodili zo zamestnania, niekoľkých zo strany, niektorých z odborov. Asi 80 predvolali na stranícke pohovory, z ktorých vyšli bledí a skleslú. Nedoukovia po «objave» samizdatu ozlomkrky zahladili po sebe stopy, hoci ešte nedávno bola zháňka po ich poslednom čísle. Veď prepisovalo sa, zbieralo sa, rozmnožovalo sa, rozosielalo sa. Teraz začalo sa všetko páliť. V tmavých zákutiach sem-tam nazíznu do náhodných čísel, ale zbavujú sa ich závratnou rýchlosťou, sťaby ich prsty pálili.

Objavila sa aj iná vrstva inteligencie, ktorá sa rozhodla *utiecť*. Chce zachovať svoju jedinečnú individualitu («tam» budem schopný rozvíjať našu kultúru v pokoji), chrániť tých, ktorých

nechali («stamodtiaľ budeme schopnejší chrániť vaše práva tu») a konečne chrániť svoje deti, ktoré boli cennejšie ako deti všetkých ostatných spoluobčanov...

V týchto miestach eseje Solženicyn sa pustil akoby do starozákonných lamentácii. Sme teda obeťou dejín, ktoré sa odohrali pred nami, narodili sme sa do nich a skúsili sme všetko. Tu sme, upracovaní a nevieme, ako sa zbaviť toho všetkého.

Niet viacej skutočnej inteligencie! Je len zhluk nedoukov. Nie je ani viacej ľud. Je len masa s hmlistou predstavou, že bola kedysi ľudom, nositeľom Boha vo svojom vnútri a teraz je zúfalo prázdna. Ľud v zmysle vyvoleného ľudu, prameň duchovných hodnôt, neexistuje. Sú len neurastenickí intelektuáli a — masy. Ľud ako veľká historická sila, opora kultúry, prameň inšpirácie pre Puškina, Goetheho už viacej nie je. To, čo sa zvyčajne volá ľudom v našej zemi, to nie je vôbec ľud, ale — malomeštiaci.

Ako k tomu došlo?

1 «Masovým hnutím», ktoré je produktom novej západnej technológie, chorobným vzrastom miest a všeobecnou štandardizáciou metód informácií a výchovy.

2 Zásahom sovietskeho systému moci, ktorého úlohou bolo vytrieť staré Rusko z pamäti.

Najsamprv násilne vyhodili zo sedliackych domcov ikony, poslušnosť starších, pečenie chleba a kolovrat. Potom zničili milióny gazdovských usadlostí a sedliakov na ich dlhých pútiach tundrou a stepou uštvali na smrť. Pokrokoví nedoukovia na toto nepovedali ani slovo. Naopak, pomáhali sedliaka «odosobniť» viac ako za čias poddanstva. Napchali nimi Magnitogorsk a ich ženy a vdovy pred a po vojne krmili celý štátny kolos. Vývoj sa uberal dopredu za cenu zničenia tradičnej ruskej cesty života.

Napriek tomu celý ľud ešte nezomrel. Je a zostáva v hlbinách života zárodkom novej inteligencie, ktorá je nádejou duchovnej obnovy Ruska. Jej charakteristikou nie sú akademické tituly ani publikačná činnosť, ba ani «vysoké» vzdelanie. Jej členov možno poznať podľa čistoty ich úmyslov, ašpirácií a duchovnej nezištnosti, ktorými v mene pravdy slúžili vlasti. Boli vychovaní nie v knižniciach, ani laboratóriách, ale v prostredí duchovného utrpenia.

Budúcnosť je v týchto rukách. Nakoľko všetky vrstvy ľudu, masy, ba aj nedoukovia sú zložení z ľudských bytostí, pôjde teraz

o správnu voľbu. Mladých totiž charakterizuje smäd po očiste duše a túha zachovať okolo seba okruh čistoty a jasnosti. Je to potenciálna sociálna vrstva.

Spoločnosť s takými vadami, znečistená, zapletená v toľkých zločinoch za týchto posledných 50 rokov, chcenými alebo nanútenými lžami a poddanstvom, chtivá zbabelou zdržanlivosťou pri všetkom asistovať — takáto spoločnosť môže byť vyliečená a očistená len preliatim cez duchovný filter. Tento filter je hroznou sieťovinou, tak jemnou ako ucho ihly a nastavenou pre každú jednotlivú osobu. Ľudia môžu sa dostať do duchovnej budúcnosti len raz začas, ak ním prejdú pomocou uváženej a dobrovoľnej *žertvy*.

Niet inej cesty dostať sa z terajšej opovrženiahodnej beztvárnosti do budúcnosti, len pomocou otvorenej, osobnej a prevážne verejnej žertvy. Len príklady totiž tiahnu. Spoločné kultúrne poklady a hodnoty treba znova objaviť nie vzdelaním, nie vedeckým výsledkami práce, ale určitou formou duchovného správania sa. Treba obetovať aj hmotný blahobyt, keby to malo stáť všetko, čo máme.

Rusko potrebuje náhradu za inteligenciu. Toto nové meno sa nezrodí a neodvodí od slova «vedieť» alebo «rozumieť» (intelligere), ale z iného, duchovného slova. Jej prívrženci sa budú volať «spravodliví» alebo treba im dať dočasné meno ako napr. «obetujúca elita». Slovo «elita» nevzbudí závisť, lebo voľba je nezávideniahodná česť a spojená s výzvou: «Príďte medzi nás, úpenlivo vás prosíme».

Takto sa môže stvoriť nová spoločnosť, ktorej hlavnou charakteristikou nebude jej úroveň produktivity ani stupeň jej prosperity, ale čistota jej sociálnych vzťahov.

Možno sa tomu všetkému zďaleka smiať — aký plachý a aký skromný to krok na ceste k žertvám. Hladní Indovia zbavili sa britského panstva nenásilným odporom, občianskou neposlušnosťou . Pokroková robotnícka trieda a nedoukovia sú vystrašení báťuškom Stalinom na tri pokolenia.

Skúška človeka spočíva v týchto slovách: NELUHAŤ, NEZÚČASTNIŤ SA LŽI, NEPODPOROVAŤ LOŽ!

Keď útlak nesprevádza lož, oslobodzovací boj vyžaduje politické opatrenia. Keď sa ale do vás zadrapí lož, to už nie je politika. Je to invázia do vášho mravného sveta a NELUHAŤ tiež

nie je politika, ale zachovanie vašej prostej ľudskej dôstojnosti.

Čo je žertva? Neúčasť na lži.

Čo je lož? Kde začína pravda, tam končí lož, rozhodnite to sami, ako to vám vaše svedomie káže.

Čo znamená neluhať? To neznamená chodiť po svete a zvýšeným hlasom kázať pravdu, ale jednoducho: nepovedať to, čo si nemyslíte!

Tento spôsob oslobodenia a očistenia je najmravnejší, lebo začíname *vlastnou dušou.* Skôr než sme horlivosťou rodoľuba očistili vlasť, očisťme sa prosím sami. Je to jedine správny historický postup, lebo veď načo čistiť vzduch na šíravách vlasti, ak sami zostaneme špinavými?

Často počujeme do neba volajúci nárek — ľutujeme mládež. Čia je však budúcnosť, ak nie jej? Z koho sa zrodí obetujúca elita? Pre koho sa mi vôbec sužujeme, starci?

Ak si oni sami celkom «neanalogicky» nevytvoria čestné ľudské spoločenstvo, tak ho ani nikdy neuvidia.

Jozef Suchý

Jozef Šoltés

PROSBA

Daj, Bože, kňazov ľudu slovenskému,
dajže mu synov rodu statočných,
aby ho viedli, aby viedol ich
Duch boží chodníkom, čo vyhne zlému.

A mňa to všetko ani tak nebolí,
ako že smrť sa volá Chlad.

A ešte slová — žalár slobody —
mi mútia hlavu
a do rýmu píšem to, čo chcú národy,
ich rozhodnutie, cestu netúlavú.

Zo slnka tieň som nevzal sám,
tú vinu nesú iní
a napriek smiešnym okrasám
nezbavia sa tej viny.

MOST ZAZNAMENÁVAME

Národné ceny SKS

Svetový kongres Slovákov udeľuje na svojich generálnych zhromaždeniach každý raz národné ceny. Na poslednom generálnom zhromaždení vo Washingtone udelili štyri národné ceny. Prezidentovi Spojených štátov Jimmy Carterovi za jeho neúnavné snaženie o dodržiavanie ľudských práv, dr. Jozefovi G. Cincíkovi za jeho zásluhy o odhalenie slovenského dávnoveku a jeho poukaz na umeleckú tvárnosť slovenských dejín, opátovi Teodorovi Kojišovi za jeho zásluhy o založenie a udržanie Slovenského ústavu v Clevelande a jeho príkladné pôsobenie v národo-kultúrnom a náboženskom živote medzi americkými Slovákmi a básnikovi Andrejovi Žarnovovi, ktorý svojou poéziou zvestoval nové ráno slovenského života, ospieval význam slovenských dejateľov a bôle slovenského národa.

Laudácie na troch laureátov povedali básnik Ján Okáľ na dr. Jozefa Cincíka, básnik Mikuláš Šprinc na opáta Teodora Kojiša a básnik Karol Strmeň na národného pevca Andreja Žarnova, na bankete Kongresu vo washingtonskom Sheraton Park hoteli dňa 20. mája, 1978.

Laudácia básnika Jána Okáľa na dr. Jozefa Cincíka:
Pokladám si za veľkú česť byť účastníkom tohoto vznešeného zhromaždenia a ešte väčšiu, že vám môžem predstaviť muža, ktorý je ozdobou tak svojho národa slovenského, ako aj svojej adoptovanej vlasti, Spojených štátov amerických. Muža, ktorý je pevne zakorenený v dvadsiatom storočí, ale imagináciou a intelektom prenikol veky a pochopil sily, ktoré stvárňovali svet. Z útrob tisícročia premietol na obrazovku dneška dejotvorné osobnosti svojho národa a bezpečne ich zakotvil vo vedomí moderného Slovenska. Na minciach, medáloch, bankovkách, výsostných symboloch, ale aj v architektúre, skulptúre, maliarstve a v literatúre i vede, cestami všetkých zmyslov vnášal výbornosť celého slovenského dejstvovania a povyšoval ňou každodenný život. Myšlienkou slovenskej štátnosti pretisol z melčiny pochybností a nesmelosti na hlbočiny vekov a pred očami súčasníkov spletal kolosálnu víziu poldruha tisícročnej drámy slovenského národa. Hľadal, meral a určoval sily, čo formovali dušu Slovákov a vplývali na jej rozvoj raz tichúčko ako vánkom prenášaný peľ zo susedných i ďalekých záhonov a inokedy v krči krvavej kataklizmy do seba vklinené drvili všetko, čo im v ceste stálo.

Ako tepnu nezmeniteľnej estetickej dominanty sledoval v tomto dlhom historickom procese farby a tvary, ktoré v najrozličnejších technikách a materiáloch prežili všetky dejinné zmeny nenarušené. Bol a ostal vedcom, ktorý sa inšpiroval krásou v umeniach a umelcom, ktorý si vedou upresňoval a overoval víziu slovenského národa. Pochopil, že je to duchovnosť, čo cez tvorcov dáva hmote tvary a farby a dejstovaniu každého národa jeho jedinečnosť.

Ale nadovšetko bol a ostal človekom, ktorý miluje ľudí. Najmä ľudí tvorivých. Umelci i vedci pokladali dotyk jeho osobnosti za katalyzátor, čo im v tvorbe nedosažiteľné robil zrejmým a ľahkým.

Videl som ho, lebo som vedľa neho stál prostred nekonečného prúdu utečencov, čo sa valil koncom vojny od východu na západ, že viac ako vlastný osud, viac ako vlastná bezpečnosť zaujal ho tento v dejinách nie každodenný jav. "Sťahovanie národov", šeptal a zvedavosť historika zaujala celú jeho osobnosť. Hľadať a chápať pravdu bolo mu viac, ako hľadať útočište.

Polovičku života mal už za sebou, keď sa konečne dostal do Spojených štátov, ktoré objal ako svoju novú vlasť. Sotva sa tu stačil ohriať, otvorili sa znovu žriedla jeho tvorivosti a utečenec začal meniť horizonty amerických miest , v ktorých vyrastali ním navrhnuté veže chrámov, ozdobených jeho mozaikami, maľbami, mramormi, bronzami a travertínmi.A tak ako jeho duch šľahol do výšiny amerického neba, prenikol aj tajomstvá americkej histórie. Postavil nám z nej pred očami krásnu postavu bohatiera americkej Revolučnej vojny, majora Jána Ladislava Polereckého de Polerieka, ktorého rod patrí nielen medzi najstaršie zemianske rodiny Turca, ale pred niekoľkými pokoleniami bol krvne zviazaný aj s jeho rodom.

História pozná mnoho tvorivých ľudí, ktorí v dospelom veku museli opustiť krajinu svojich otcov, ale mnohí z nich zmárnili zvyšok svojho života nárekom pri vodách babylonských. On sa však nikdy vyhnancom necítil, lebo duchom a srdcom sa tak zjednotil so Slovenskom, že kde sa pohol, tam ho nosil v sebe. A tak ako vrúcne miluje Slovensko, objal svojou láskou aj nový svoj domov spraviac ho svojou milovanou vlasťou. Spojené štáty americké, ktorým na oltár prináša bohaté dary svojho tvorivého génia.

Laudácia basnika Mikuláša Šprinca na opáta Teodora Kojiša, O. S. B.

Opát Teodor G. Kojiš je naším Moyzesom v slovenskej Amerike zaslúžil sa mimoriadne o slovenskú kultúru v Amerike.

Tento syn, veľký Američan, syn slovenskej zeme, dal svojho ducha do služieb pravdy a slovenskej vzdelanosti. To moyzesovské zračilo sa v ňom na každom kroku. Láska k ľudu, pokora a ustavičná túžba po

vyššom; skromnosť aj v najväčších úspechoch. Hľadanie nových možností, aby vynikla pravda, aj keď ona musí dakedy čakať na svoje isté víťazstvo, lebo nám hovorí svoje najhlbšie slová z kríža.

Jeho porozumenie a láska ku všetkému, čo je kultúrne, slovenské a krásne, je tak isto korunou toho, o čo sa slovenské pokolenia usilovali pred ním, akt aj svätožiarou jeho skromnej a vznešenej osobnosti, ktorá v slovenskom živote oživila veľkosť a zásluhy benediktínskej rehole a tá náš národ zachovala vo vernosti ku Kristovi a západnej civilizácii v jeho najťažších dejinných skúškach.

Byť benediktínom znamená veriť v Boha a slúžiť mu, ale, ako to dokazujú naše dejiny benediktínskej rehole, slúžiť a pomáhať človekovi. Je ťažko zhrnúť nakrátko zásluhy opáta Kojiša, O. S. B. Založenie a opatera Slovenských novín v Clevelande, činnosť Slovenského ústavu pri Opátstve sv. Andreja-Svorada, starosť o vysielanie slovenského rádiového programu, vydávanie slovenských a anglických kníh s jeho štedrou finančnou podporou. Ťažko je všetko toto vyčísliť, ale vykonané dielo ostáva.

Keď sa vynorila myšlienka, že v Ríme potrebujeme a musíme si udržať svoj vlastný slovenský ústav, opát Teodor Kojiš, O.S.B. ujal sa jej celou svojou dušou, vediac, že otcom myšlienky bol prvý slovenský vyslanec pri Vatikáne Karol Sidor. Jeho postoj k tejto myšlienke bol sidorovský, to znamená štúrovsko-moyzesovský. Bez prvých päťdesiat tisíc dolárov, ktoré na Ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme odhlasovalo Opátstvo sv. Andreja-Svorada slovenských benediktínov, nemali by sme vari dnes tento rímsky ústav, ktorý sa svojou činnosťou tak vznešene zapisuje do našich cirkevných a slovenských dejín.

Opát Kojiš, O.S.B. dostal všetky pocty, ktoré mu národ mohol dať: je nositeľom Hlinkovho pokála spolu s Filipom Hrobákom, Msgrom Milošom Mlynarovičom, Msgrom Františkom Dubošom, biskupom Andrejom Grutkom, dr. Peťrom Hletkom, Štefanom Romanom a dr. Jozefom Kirschbaumom.

V tomto zozname je jeho meno čiastkou súhvezdia, ktoré sa stále rozvíja. Hviezda opáta Kojiša, O.S.B. nezhasne nikdy na slovenskom nebi. Je on živou pripomienkou, že duch nášho národa žije.

Laudácia básnika Karola Strmeňa na laureáta Andreja Žarnova.

Ako človek je Andrej Žarnov čestný muž, muž podobný termopylským bojovníkom, ktorí radšej nechali vykrvácať to svoje žeravé, večne mladé srdce, ale nedali si z rúk štít pravdy a ľudskej dôstojnosti. V dejinách slovenskej poézie, ba v dejinách všetkého, čo sme a chceme byť ako národ, je Andrej Žarnov prozreteľnosťou inkarnáciou nepoškvrnenej

ľudskej cti. Nieže by bol chcel *dávať* príklad, stal sa príkladom, celý jeho život je legendárny príklad.

A naším národným šťastím je, že tento existenciálny príklad celého života máme stelesnený v poézii čistejšej ako krištáľ. Andrej Žarnov je čistý, živelný básnik. Jeho básnický jazyk je skutočne obdobou živlov. Je podobný čistej vode, ktorá schladzuje ranu; je ako zem, v ktorej korení strom jeho tém a motívov; je ako vzduch lebo vie, keď treba, ako odhmotiť priťažké slovo a premeniť ho na inšpirovaný náznak. Ale nadovšetko je ako oheň. Spaľuje sám seba, aby svietil iným, a zahreje aj tých, ktorí stoja obďaleč a boja sa o svoje ucho ako biblický Malchus, lebo noc je a tmavá agónia človečenstva neprestáva. Ale Žarnovov oheň, ten živý oheň vzdoru a krvácajúcej lásky, žeravý oheň rannej zory a jej mladých nádejí, scedí sa často na slzy a spolu s nimi plače nad mŕtvym Ivankom... a zem, naša bolestná rodná zem, po stáročia skrápaná krvou a slzami živých ľudí, dostáva v Žarnovovej poézii krídla a nesie k Bohu chválu i svoj zadúšaný, ale nezadusiteľný plač.

Taká poézia uchvacuje i znepokojuje, potešuje i kladie otázky. Áno, kladie otázky, lebo ako zrkadlo stavia nás pred vlastnú tvár a začína dialóg s tým najintímnejším, čo je v nás: s tou našou vnútornou láskou, ktorá má mnoho mien, ale najživšie z nich je Svedomie. Povie sa — svedomie národa. Ale čo je svedomie národa? Čo iné ako vnútorný dravý hlas v každom z nás, ale najmä v jednotlivcoch Žarnovovho typu. Hlas? Nie. To je výkrik. Výkrik, že všetci bez rozdielu, pretože sme schopní myšlienky a teda aj nádeje, a bije v nás večne smädné, večne hľadajúce srdce, povinní sme si byť navzájom bratmi a brániť pravdu, aj keď sedíme pri babylonských riekach. Nemýľme sa, dejiny človečenstva sú meditáciou pri babylonských riekach. Naše harfy visia na vŕbach — — a ako máme spievať rajskú, rodnú pieseň, keď zem, náš ľudský údel, nie je rajom? Je to možné, a preto to robia básnici, ktorých úlohou je uskutočniť nemožné.

Náš Andrej Žarnov, náš drahý Andrej Žarnov, je naším Ámosom i Sofoklom; Ámosom, lebo je hlasom drobného trpiaceho ľudu, a Sofoklom, lebo tak isto v ňom blčí a spieva svedomie, a Antigona je najvznešenejšou dcérou Západu. Je Mickiewiczom nášho putovania, Oscarom Wildom slovenských temníc a nadovšetko — je naším národným Dantem. Ani tieto porovnania nestačia, nezachycujú ho plne. Lenže my vieme , čítame zápas o spravodlivosť a lásku, a tam, kde nás oveje posvätné ticho lyrického čara, vidíme stopy turičného Ducha nezničiteľnej nádeje, lebo všetci, všetci sme pútnici a nemôžeme uveriť, že by náš život nesmeroval k nekonečnej láske.

Andrej Žarnov, drahý náš Andrej Žarnov, skláňame pred vami hlavu s úprimnou úctou, a o chvíľu, keď ju zdvihneme, vidíme myriady hviezd

— a sú to slzy našich predkov a celého človečenstva. Ani jedna z nich nepadla nadarmo, lebo nadarmo nežije ani jeden človek a ani jeden národ.

Jozef Staško

O JÁNOVI DORÁNSKOM PODĽA JEHO ZÁPISNÍKA

(Na 5. výročie jeho smrti 6 apr. 1973)

Doránsky začal písať *Zápisník* v r. 1964 a viedol ho skoro až do smrti, v roku 1973. Písal ho, aby si «vyvetral dušu a literárne sa vyspovedal». Dušu si vyvetrával z nesplnených ambícií, z pocitu bezradnosti a nepraktickosti v práci, z túžby prejaviť svoju vďačnosť milovanej manželke a rodine, ďalej z túžby po matke, po rodnom Slovensku a nakoniec z túžby uľaviť si z prílišnej precitlivosti voči ľuďom a udalostiam. Literárnou spoveďou menuje vlastne svoj tvorčí plán, snahu po uplatnení svojho talentu, keď už aj nie v uverejnovaní kníh, tak aspoň v literárnej pozostalosti, v Zápisníkoch.

Tri hrubé zväzky Zápisnikov (okolo 1500 str.) su nabité pozorovaniami a kritickými postojmi voči ľuďom a politickému dianiu, či svetovému alebo slovenskému; sú plné úvah o Bohu, náboženstve, mravnosti, o láske a vlasti; sú reflexiami Doránskeho životnej filozófie. Citový život v manželstve a v rodine popisuje s takou účinnou výrazovou silou, že tento lyrický žáner odkrýva silu autorov ducha najplnšie. Mnoho životných reflexií Doránskeho možno nájsť v jeho nespočetných epigramoch a aforizmoch a v krátkych básňach a satirických výstihoch drobných esejí. Prvý Zápisník kryje roky od 1964 do 1968: v ňom Doránsky trpí újmou literárneho zneuznania. Existenčný zápas uberá mu na silách, na vôli uplatniť sa. Do Zápisníka vkladá svoje verše, nádeje a plány. Druhý zvázok zaberá obdobie od 15. nov. 1968 do 17. feb. 1971; tento zväzok oplýva šírkou pozorovaní, záujmov, kritiky a postrehov. V treťom Zápisníku, ktorý končí prakticky začiatkom feb. 1973 nachádzame skryté poklady v duši a v srdci Doránskeho. Vie, že má rakovinu, že jeho dni sú spočítané, a postupne sa lúči so všetkými a všetkým. Jeho spoveď je tak čistá a úprimná, že čitateľovi neostáva iné, ako priznať sa s Doránskym k tým ľudským slabostiam, ktoré vyznáva: cez seba to robí za nás všetkých. Stratégiu obrany svojej duchovnej pozostalosti pretkava prekrásnou epopejou lásky k žene, k deťom, k matke a ku Slovensku. Účtuje so životom «v nahej samote noci», keď film života «prichádza slobodne do nezaťaženej mysle a do otvoreného srdca».

Zápisky odkrývajú celkom iného Doránskeho, akého sme ho poznali v dennom obcovaní. Tu nie je ostýchavý, opatrný, unikajúci. Ba

naopak: je otvorený, hlboko ľudský, veriaci, milujúci, zapálený za vyššie ideály. Ako osobnosť je nepokojný, až priveľmi na politiku, umenie, hudbu, literatúru a priateľov. Začítanie sa v Zápiskoch robí spočiatku dojem, že ich píše rozpoltená osobnosť. No, je to len klam viacplošnosti kryštál, pretože postupne sa obraz ustáli na dvoch základných črtách: odlúčením od rodného kraja Doránsky trpí: «od tej doby, čo som vykročil zo Slovenska, začal som umierať» a celým jeho životom v emigrácii sa tiahne ako červená niť nespokojnosť so sebou v tvorbe a v praktickom živote.

Zápisky najlepšie charakterizoval sám Doránsky, keď o nich napísal «Nie všetko, čo človek povie, keď sa vybúri, vyrozpráva, má platnosť pravdy, presvedčenia. Je to uľavenie si; je to ako piłulka proti bolesti, ktorá uľaví jeho utrpenie, ale jeho príčiny neodstráni.

Tento zápisnik, je vlastne človek. Človek v svojej nahote: nedokonalý, zlý i dobrý, veselý i smutný, žičlivý i zlomyseľný, no vždy neretušovaný. Skrivenú náruživostiami, osvetlenú dobrými predsavzatiami, poznačenú slabostiami, vzletom, chcením i konfliktami, víťazstvom i porážkou, čnosťou i hriechom — tvár ľudskú, moju...»

Zápisniky sú prameňom, a to vzácnym a nevyhnutným, pre monografické spracovanie života a diela Doránskeho. Začas, pravda, budú Zápisky nedostupné, lebo majú časové prekážky v citovych prejavoch voči žijúcej rodinke a v kritických voči žijúcim priateľom. Zo Zápiskov však bude treba vybrať tie literárne plody, ktoré nebohý túžil uverejniť.

Na Slovensku denníková literatúra je málo známa. No, ako literárna forma jestvuje už dávnejšie vo francúzskej, talianskej, anglickej a americkej literatúre. Dokumentačná hodnota denníkov je v oblasti životopisnej, literárno-kritickej a historickej. Doránskeho Zápisky túto hodnotu majú.

Plánované vydanie Doránskeho literárnej tvorby vo výbere pripravuje cestu k doplneniu životného obrazu o ňom z jeho vlastných zápiskov. Použijem jeho vlastný materiál, dám ho do predmetného a časového súvisu a pokúsim sa nakresliť Doránskeho jeho vlastnými slovami.

O sebe......

Malraux-Antimémoires: «Človek je to, čo skrýva»

Doránsky: «Ďakujem Bohu, že som nie celkom taký, za akého sa vydávam» 1969

...Nie, nemám odvahy a vitálnosti polámať ohrady, zaerdžať svetu na protiveň a ísť, kde ma túžby poháňajú, i keď do skazy...»

jan. 1965

«Uviazol som v čomsi, čomu Angličania hovoria «slump». Dúfam, že to nebude doživotný stav. Som ako zbombardované mesto. Už vonkoncom nič nestojí vo mne, kde stálo, nič sa neudrží koreňov, nič nemá zmysel a cieľ, nič nesmeruje niekam — konkrétne. Bez opory, bez pocitu, že niekam patrím, že som živou časťou živého spoločenstva, pýtam sa samého seba arogantného v hrdosti, hlavatého a nezmyselne si namýšľajúceho sebestačnosť — ako z toho von bez pomoci? Sám si odpovedám: Hociako, len nie kapituláciou.»

1965

Čo sa mi podarilo v živote?

1) Urobiť nešťastnou osobu, ktorú som ľúbil
2) Zanedbať výchovu
3) Podarilo sa mi dokonalou urobiť vlastnú nedokonalosť
4) A na čom si veľmi zakladám, že za týmto budem v plnej úprimnosti pridávam atď.

jún, 1965

«Veľká časť mojej rozháranosti je v tom, že neviem rozumove prijať existenciu božiu, a že sebe pripisujem viac dôležitosti, než mi patrí a že som vždy cele zaujatý sebou a nemal som dosť času a chuti, dôkladne a pozitívne sa zaoberať aj druhými..»

«Už nekráčam, nejdem, veziem sa, tuším. Na čo som myslel, čo som si predsavzal, na čo som sa strojil včera, alebo len pred chvíľou, zrazu je za mnou a mizne, tratí sa, ako by som sa vzďaľoval..Večnosť čujem šušťať ako vietor popri mojich ušiach...Čo je to? Starnutie, braček a horšie ako starnutie — poddávanie sa rokom a času..., nemohúcnosť, nie zvonka, ale v sebe, nie z iných príčin, ale zo seba ...»

jan. 1968

«Hoci nemám rozumu (sčítanosť-pamäť) ná rozdávanie, to čo mám stačilo poprehadzovať vo mne poradie hodnôt, devalvovať isté čnosti...Smutný som z toho všetkého, nie len, že nemôžem generačne participovať, ale že mi ľúto čohosi, v čom som sa doslovne vykúpal a vyváľal cez toľké roky života. Dnes vidím, čo mi život sťažilo, čo ma zahnalo do závozu, v ktorom trčím bez energie, vôle a hnacej sily, bez príchylnosti k niečomu; som pasívny, na vedľajšej koľaji...

Život je krátky, treba v ňom buď slepo slúžiť alebo oponovať, treba sa v ňom dynamicky účastňovať a neprerušene pestovať tu tzv. «závideniahodnú oddanosť po smrť» Čomu-komu, to nezáleží. Ak v niečo naozaj veríš, ak niečo naozaj miluješ, silou tej viery a lásky — aj keď sa azda mýliš — pretvoríš aj vec na viery a lásky hodnú.

Moja tragika? Nik ma v živote nezreguloval, neexploatoval. Chýbalo z mojej strany viac iniciatívy. Kdesi, ktosi, nechtiac urobil veľkú chybu v pôsobení na mňa. Kdesi, ktosi ma zahnal do seba samého, ako zver, odťal ma drasticky od zžitosti s kolektívom. Rana alebo rany po tomto

ešte krvácajú a bolia. Nebolo v mojom živote spontánneho zapojenia sa, spontánnej oddanosti. Vždy som vychádzal len z uvedomovania si povinností a istých princípov. Moja lojalita, komplikovaná priosobným charakterom vo všetkom, v čom sa prejavovala, nebola na osoh kolektívu a ani mne na potechu.

Prečo tie veci spomínam? Lebo viem, že sa nie len indiferentní a nepriatelia, ale i ľudia, čo mali ku mne pozitívny pomer, budú pýtať: Prečo?»

feb. 1970

Moja osobná tragédia je, že som vždy medzi niečim: medzi dvoma pólmi, medzi extrémami, medzi čiernym a bielym, medzi za a proti; ak som v niečom spola, či oboma nohami, tak len v pomykove...

aug. 1970

Všetko rád robí,
lapá sa všetkého,
krája a drobí,
po kúsku z celého...
Stá vecí začne,
každú tak nechá,
po všetkom lačnie,
horí, len čo sa zažnie
jak suchá viecha.

okt. 1969

Želám k narodeninám — sebe.
«Tak si chlape, zase o rok starší od vlaňajška...A, či o viac? Nie dub, už iba vŕba, hovoríš si a presviedčaš sa... Šťastlive. Nech ťa Boh živí... Buď rád, že ti má ktosi ešte smerom k tebe zaželať, zašeptať alebo i len pomyslieť. Ešte si celkom neosirel, a ostali s tebou najmä tí, čo sú už dávno a zďaleka nie odkázaní na tvoju otcovskú — manželskú opateru...Tomu sa hovorí lojalnosť: omínaš, bolíš, strpčuješ, ale ešte patríš tým, čo ťa majú, ešte ti — istej nevýhode — dávajú prednosť pred neistými možnosťami zmeny... Gratulujem si k narodeninám, gratulujem si k rodičom, ešte žijúcej mamičke, sestre, bratovi, manželke a deťom i tým niekoľko priateľom. Ďakujem Bohu, že som tu a nie celkom taký, za akého sa vydávam...»

O svojej tvorbe:

«Plľujte na mňa,
vysmievajte sa mi,
no len ma — pre Boha — berte na vedomie. (1969)

«Ľudia ako ja by sa mali rodiť v troch osobách: Jedna robiť dobré predsavzatia, druhé dve ich uskutočnovať...
Na robenie vecí zle alebo chybne akosi sám vystačím...»

«Márne sa činím, namáham,
vždy som len autor smutnej postavy:
a druhým po pás nesiaham.
Boh dá, až budem ako Abrahám,
nájde sa taký, čo ma objaví
a povie, že som z chúťky pudovej,
začal písať už v prvej ľudovej.»

sept. 1964

«Spáchal som mnohé pekné verše, ktoré ešte nik nenašiel a nečítal (azda preto, že som ich nenapísal), no — a priznám sa — dosť aj planých, ktoré všetci čítali a všetci o nich vedia.»

«...Čo mi ešte dáva právo byť satyrikom a moralistom? Stačí to, že azda viem literárne povedať, čo by som už nevedel zmosta doprosta obyčajnou rečou v každodennom styku?

Nie, pranierujúc druhých, i seba pranierujem, nerobiac sa lepším, naopak, v zatrpklosti nad sebou plačem nad druhými, smejúc sa za seba, kritizujem druhých.»

1966

«Nezískal som si nikoho, čo by sa nadchol za moje epigramy. Neostáva mi, ako zaplatiť si za tlač — zadlžiť sa — a to viem lepšie, ako získavať ľudí.

1968

«Hnevám sa na tých, čo odo mňa niečo očakávajú, lebo sklamaní majú právo pokladať ma mĺčky i nahlas za to, čo som...bez námahy chcieť súhlasiť so mnou, že som, čo si myslím, že som.»

jan. 1968

«Mal som doposiaľ v živote iba akúsi predchuť úspechu. Len zopár vydarených vecí, drobných poväčšine, ktoré mnohým odhalili snáď náznaky istého potenciálu, isté možnosti, ak....To boli úspechy, ktoré mi zachovali cennú asistenciu priateľov...

Dnes viem, že moje dielo, čo sa odo mna čakalo, ostalo torzom — nesplnené ostali aj nádeje mojich najbližších — i moje vlastné.

Zle som gazdoval s tým, čo mi bolo zverené. Nebolo poriadku v tom, čo som robil. Polýkal som dychtivo, čo deň prinášal, absorboval, ale nefiltroval a to, čo sa sem-tam urvalo a prešlo cez tlačiarenské stroje, malo punc neprepracovanosti. Náhle mi bolo akosi nič nevynechať z ponúkaných možností života narobiť si zásobu a — zajtra, potom, raz neskoršie — vyťažiť z toho niečo. Dodnes mám v sebe nakopené tie zásoby a keď už nie s toľkou bezstarostnou istotou, i teraz si opakujem, zajtra.

Ak niečo pokladám za úspech, tak je to to, že som dospel ku poznaniu a k takým záverom, že mi vek dáva ohodnotiť cenu rešpektu, ktorého sa

mi dostávalo i cenu sklamania, ktoré som pripravil tým, čo vo mňa dúfali. Pokúsim sa ešte vrátiť sa tam, kde som sa opustil. Predo mnou sú nesmierne rozlohy, osvetlené poznaním do takej miery, že v nich nielen už tuším, ale vidím cestu, z ktorej som odbočil. Chyby z detstva neponesiem azda aj do druhého, ktorý sa rapídne blíži...»

sept. 1968

Rozmaznali sme, na rukách knísali,
Mnohých čo písali;
Ešte sme kredit nedali,
Tým, čo prestali...

1968

K Furtákovi sa chcem vrátiť. M. Gacek ma naň zas upozornil. V 1952 roku som toho popísal do Kanadského Slováka neúrekom. Zahriakla ma len ta «bratská» úzkoprsosť. Čítam tie verše a nehanbil by som sa ich vidieť ilustrované Jožom Ilečkom napríklad — vydanie knižné. Myšlienky, reakcie Furtákove sú i dnes aktuálne...»

sept. 1969

Dnes som bol naladený na písanie. Román som mal priamo na jazyku, v prstoch...Chcel by som opisovať polo beletristickým, polo reportážnym spôsobom príhody a zážitky novoemigranta, ktorý chce ostať čím je, hoci ovplyvňovaný na jednej strane zastaralým starousadlíkom, na druhej jedným z novšej emigrácie...

okt. 1969

Teraz sa púšťam do usporiadania lyriky...Mám toho dosť, keď tak cez to prechádzam. Bude to treba podeliť tématicky do oddielov a chronologicky podľa času, kedy básne vznikli. Je ich množstvo nevytlačených, a ešte väčšie v torzách, v kusoch, mnohé z nich takmer hotové, mnohé ako prvé tóny piesne, ktorú túžim celú zaspievať.

O, Bože, popraj mi zdravia a času, ak je Tvoja vôľa.

feb. 1970

O svojeti a svojich:

Kam ja patrím? Nie som politik, ale vyprosil by som si, aby ma niekto nepokladal za Slováka len preto, že som nie tam, kde sa pomestili, či nanosili tie ambície, tie oddanosti a ten romanticizmus...Nie som robot naprogramovaný a naolejovaný.

jan. 1971

«Ponosujeme sa, že naše národné hodnoty ťažko prenikajú do sveta. Ako chceme, aby ich prijali cudzí s porozumením a uznaním, keď si ich sami nevieme dosť ceniť, keď nositeľov vlastných hodnôt kameňujeme alebo fumigujeme.

Čítam často v novinách ako si ultrapatriot z našich radov ťažká, že toho hokejistu alebo hentoho astronauta, ba i tamtú zavraždenú si Česi

privlastňujú. Keď však ide o ľudí z oborov duchovnej tvorby, politickej a inej, niek nikoho, čo by sa ich zastal. A, keď si niektorý z týchto ľudí, bitý nepriateľmi a nevšímaný vlastnými sám zverejní — pre históriu — čo vykonal pozitívneho, kričíme, že sa chváli a samochvála vraj, podľa našej ľudovej múdrosti — smrdí. Nuž, viem veľa vecí na našom dvore, ktoré smrdia väčšmi a protivnejšie.

1966

Vianočno — našsko-politická úvaha.

V našom tradičnom slovenskom poňatí byť proti niečomu, je byť proti každému, čo sa s tým niečim kryje. Boli sme proti maďarizácii, čechizácii, boli sme teda proti Maďarom a Čechom. Sme proti komunizmu, sme teda proti Slovákom pod ním, či už prigniaveným, či iba maskovaným. Niet dialógu, lebo niet u nás dobrej vôle ísť za kompromisom. Aby nám bol kto nepriateľom, stačí,keď inak zmýšľa ako my. A, tak sa nabádame v postoji proti svetu, proti novej morálke, proti susedovi, proti vlastným a napokon i proti sebe, lebo si neuvedomujeme, že kdesi chyby pášeme, no nemáme sily vymaniť sa z nich. Všetko musí byť alebo biele alebo čierne, aby sme to prijali; nijaké varianty, medzifarby...Tak sa našej veci vo svete nedarí a chýrny český elastisizmus, často i len cirkusácke žonglérstvo získavajú im lepšie pozície... Čím som dlhšie na svete, tým väčšmi sa mi žiada vrátiť sa k tým v rodnej zemi, čo sa aj mne raz málili...

marec 1968

«Mama mi príde, i sestra zo Slovenska — po bezmála tridsiatich rokoch. Dotknem sa čohosi, čo som stratil, oplakal v skrytom žiali, čo som akoby zapredal a čomu som ostal dlžen viac, ako komukoľvek inému na svete.

Áno, vlasť ma príde navštíviť. Tých si vyoblápam, čo ma trpeli a milovali, čo sa mi v dobrom i zlom priznávali a čo ma i dnes azda pochopia, ešte vždy takého, aký som bol, márne sa usilujúceho zmúdrieť, lepším byť a spravodlivejším voči sebe i druhým.

Neuveriteľne krásne mi to pripadá, že sa toho až bojím. Mama si príde za mnou — 85 ročná — pre Zbohom, ktoré som jej nedal, keď som odchádzal, nevedno kam. Už jej len ja chybujem, aby mohla uzavreť kapitolu svojho života, života matky, starej matky a prababky. Budem sa snažiť byť k nej milý a pozorný. Kde milotou nevystačím, Mariška sa bude za mňa usmievať a prihovárať svojím nenapodobiteľným spôsobom; ona mi pomôže urobiť z tej udalosti vitálnu záležitosť s minimom rozpačitosti a maximom zážitku.

A, sestra moja. Hľa, tá patricijka nášho rodu, postihnutá toľkými vlastnými krížmi, čo tá povie, ako si s ňou pospomínam na to, čo bolo

kedysi v rokoch, keď som jej ťažkou pokladničkou čelo rozbil.?

Teším sa, v strachu sa teším na to.

jún, 1969

Hľadám sa — nájdem sa:

Utíš sa, duša,
vteč do brehov rozvodnená myseľ,
odmlčte sa mlaty, čo do spánkov búšia,
mesiacu dajte by nado mňa vyšiel...»

«Ukrutne sa zaujímame o náboženstvá, napr. Zen-Budhismus a všetko by sme vynaložili, aby sme sa mohli aj my zaučiť v spôsoboch preporodu, ako to predpisujú ich proroci, hlásatelia a rozširovatelia. ...Čítame celé stránky z oborov mravouky, podrobné rozbory orientálnych náuk, ale na um nám neprídu náboženstvá a viery, ku ktorým už patríme a v nich hľadať spôsoby nápravy, reformy a preporodu... Nepolepšíš sa, ak si nepovieš, mea culpa a nemôžeš sa priblížiť k človeku ako nový, ak nemáš sily požiadať o odpustenie a chlapsky čeliť očiam tých, čo ti chceli do tvojich napľuť. Nevyradíruješ zo svojho života tých, ktorým si ublížil, ktorých si ponížil a pohanil, ktorými si opovrhol, ktorých si zneužil a napokon odhodil ako nepotrebnosť.

Starého ťa nechcú, nového ťa príjmu, privítajú a pomôžu upútať na dobrú cestu.

Nechcime byť dobrými Zen-Budhistami, yogistami a stúpencami teórií psycho-kibernetiky, ak sme ešte nestroskotali v dobrej snahe byť dobrými kresťanmi-katolíkmi. Neputujme na Tibet za prameňami, z ktorých vyviera dokonalosť, keď za naším chrbtom zurčí ticho ale vytrvale žriedlo najčistejších vôd, z ktorých jednou sme boli pokrstení..»

apríl, 1968

V Oratóriu sv. Jozefa na Veľký piatok, 1969.

«Zrazu som v spovedelnici a uvedomujem si, že sa mi treba vyznať z niečoho a po francúzsky.

Moja francúzština je — začínam — veľmi chudobná; tak ako moja viera, moje srdce...Jazyk sa mi rozväzuje, pravá ľútosť prichádza zo mňa do slov. Čujem si srdce vzlykať za tým, čo hovorím. Milý kňaz, smutný nado mnou, teší, prízvukuje, že pozná dilemy moderného človeka. Srdce si zastávam, že ono chce, miluje...Na rozum zvaľujem vinu za to, že zavalil cestu dialógu s Bohom pochybnosťami a bludmi.

Srdce sa odmodlilo pokutu za hriechy rozumu...Bola to jedna z najbiednejších spovedí, ale z najvydarenejších, lebo som opúšťal spovedelnicu — so slzami v očiach...»

Problém života — ako.
Problém smrti — kedy.

«Mnohým nestačí ani veľmi dlhý život, aby sa dožil fámy;
sú ktorým stačí predčasne zomreť....»

Ľahko sa mi bude umierať;
nič som neurobil, aby ma bolo
komu lúto a tí, čo so mnou žili, oči i duše si už vyplakali do dňa nado mnou živým....

1969

Zdá sa mi, že mám železné zdravie fuč. Mašina sa mi hubí, strečkuje a práve v tých miestach okolo bedier, ktoré mi grafológovia označili za kritické. Už dlhšiu dobu pociťujem nevoľnosť v žalúdkovej a v črevnej oblasti. Som asi 15 funtov nad ideálnu váhu, no, vidí sa mi, že prominentnosť «svalstva» kolo bokov a vyššie je spôsobená aj čímsi neznámym vo mne, kde črevá a zažívacie ústroje «preháňam a nútim robiť» nad sily. A, práve na žalúdku som si vždy zakladal. Jedával som a ešte i teraz (skôr z vystatovačnosti, než pre iné)» «spracujem» hociaké množstvo slaniny, salámy alebo inej mastnoty bez chleba. Odkedy nefajčím, besniem sa aj za múčnikmi, chcem toľko a s takým chvatom, že na jedenie nemám kedy a zdá sa mi, žalúdok na trávenie taktiež....Včera ma zabolelo v blízkosti ľavého spodného rebra. Bolesť ostala po celý deň. Celá ľavá strana sa mi vidí čímsi napadnutá a koža je pri dotyku citlivá ako na rane alebo udretom mieste... Noc z 13. na 14. mája som mal mizernú...Averziu cítim voči lekárom, voči špitálnej atmosfére, kde ťa «zverejnia» odhalia, obnažia zo všetkej privátnosti, kde ťa rozoberú, pokrútia nad tebou hlavami a pošľú domov zomrieť....V tejto chvíli mám bolesť v hrudnom koši, pod ľavou lopatkou... Môj odhad? Nepýtajte sa ma, nie som škrupulózny vo výbere výrazov, no slová ako kancer, vred nespomínam ani v spoločnosti so sebou....

máj 1969

Choroba=umieranie

12. okt. 1972: Dr. Essig (važny, s ovládanými rozpakmi): V krvi sme našli známky rakovinovej aktivity... Cítil som, ako sa mi krv hrnie do tváre a ako mi v zápätí zbĺkli aj uši.. Chvíľu som mlčal. «Čo sa dá robiť? «Operáciu neodporúčame a liečiť žiarenim by mohlo spôsobiť Vám priveľa útrap... Času to treba ponechať, krvi, aby sa sama bránila... Potom si zafilozofoval: «Prijmite to s optimizmom... Robte to, čo ste chceli celý život robiť a nemali kedy... «Tak som sa vrátil domov ako na smrť odsúdený. Doktor nezodpovedal moju otázku: «Ako dlho...? Koľko dní, mesiacov, či aj rokov?..... Mariška ma volala a zo mňa to vyšlo, lebo som moci nemal nepovedať, ovládať sa a šetriť tú najdrahšiu, čo mi ostala na svete... Vlado môj (Ozábal) povedal si, že ma tam (na Ostrove Sv. Vincenta) chceš najneskoršie za dva roky. Blíži sa ten termín a ja rozmýšľam ta odísť k milovanej dcére a pri nej dokonať, čo mi ostáva. Tam si ľahnem k tebe pod dymiaci Soufrière (sopku) do

vysokých tráv pod úrodnú zem a povieme si, čo sme si nepovedali, lebo nebolo kedy...

Pokúsim sa teraz fungovať, akoby nič, no smrtku už budem počuť kráčať mi za pätami. Na hrdlo som si zavesil zelený škapuliar, čo mi dnes dala Mariška...Bohu sa oddávam. Ano, teraz, keď už sily nemám protiviť sa mu. Žehnám sa rukou, ktorou som kríž odstrkával a plačem srdcom, ktorým som sa mu odcudzoval. Pomôž mi, dobrý Bože, neodísť v špinavej odedzi!

Knihy sa horou vyššia nado mňa, i predsavzatia. Všetko som na zajtra poodkladal...

27. okt. 1972: Po dvoch týždňoch v nemocnici na «infekciu pečene» s vysokou horúčkou, vrátil som sa domov na diétu a plne odkázaný na Mariškinu starostlivosť...Vie alebo aspoň tuší ako ja, že deštrukcia v mojom tele pokračuje...Vlani vyrezali čo mohli, no rakovina je veľká rodina, armáda. A slovenská rakovina, ako všetko u nás, čo rado ničí, je nebodaj katastrofálnejšia a dôslednejšia, ako iná...

... Už asi nebudem mať čas ani pobaliť veci, ktorým som sa chcel venovať na «odpočinku»...Obrovský kufor stojí v mojej pracovni ako memento...

«Čierny vták si spravil
hniezdo v mojich prsiach
tam pod snovými štítmi v stržiach,
nad ktoré denne slnkom moje srdce vychodí...»

10. nov. 1972: Som doma, vybielený ako v lúhu, bez vzduchu, nebezpečne blízko k akémusi druhu neznámej psychózy maróda. Sám — po uši v nechutnej likvidácii biznisu, ktorý len len že nezlikvidoval mňa....Mariška si počína, akoby bola Pánu Bohu sľúbila, že sa bude tak o mňa starať...Akoby sa bola trpieť narodila — a robí to, z čírej, vrodenej dobroty srdca, s opravdivou láskou ako svätica, povedal by som...

13. nov. 1972: ...Doma som ešte.. V prsiach ukrutne bolí. Bolí stáť od stola bolí každý pohyb. Bolesť ako šelma zakusnutá do vnútorností. Ak odpadnem, v duchu som sa so všetkými v duchu lásky rozlúčil; porúčam Pánu Bohu seba na milosť a Vám svoju pamiatku. Ohňu odovzdajte, čo ostalo z mojho diela. Nedohotovené v zárodku zahynulo so mnou...

1. 12. 1972: Pribudlo listov, pribudlo povzbudení..

A píšem, a píšem. Len Pán Boh ma vidí zhora. Píšem v noci. Sladké chvíle. Tichosť nočná, z podvedomia presakuje veľa do vedomia. Ale je to taký neskutočný stav. Ale blaženosť pre mňa. Čo z toho stihnem poprepisovať? Sú stranky, kde sú tri štyri riadky na sebe. Písmo vyzerá akoby nové, nerozoznávam v ňom obligátnu abecedu.

Aj z domu prišli až dva listy. Krásne od sestry: «pre mamu je vraj kostol všetko. Už o tretej ráno je vyobliekaná a len na zvonenie čaká. Hej, tam je môj lekár dobrý, múdry a krásny-zázračník. Možno, čo pilulkám pripisujem ako zásluhu, ona, —mať moja — mi vymodlila, vyžmýkala zo suchých zrniek ruženca, do ktorých živá viera z jej nechladnúceho srdca vteká a koluje...

29. 12. 1972: Vianoce sme strávili v Toronte u Ľuda. Ja som ich prepostil, preležal, prevzdychal. Napokon sme sa vrátili s darčekami a ja aj s chrípkou. Na dôvažok k ostatnému.

...Mimochodom, toto planujem napísať, kým som tu i vydať:

1) Zobrané Furtákove kanadské zápisky, vo veršoch
2) Furták Novokanaďan-próza
3) Furták-pozorovateľ
4) Furták-národný pracovník
5) 4 zbierky veršov
6) Poprepisovať, čo sa dá z rukopisných poznámok

Furtáka si budem asi ilustrovať sám. Daj, Bože, života...

Ďalší problém cesta na St. Vincent vo februári. Nebude to koniec? Nedbal by som tam byť pochovaný-pri Vladovi. Cincík mi pošle jeho z bronzu odliatu plaketu na Vladov náhrobný kameň....Čo iné, nič. Strach, plány pocity kruté, osudovosť deprimujúca...

1. I. 1973: ..Preležal som koniec starého roka — dnes som na nohách (na šiestich, vrátane štyri zo stoličky), lebo sa k nám pozvali naši milí priatelia..

Ja idem z bolesti do bolesti. Bridí sa mi pozerať na svoju vyziablosť v zrkadle. A Mariška sa snaží krmiť ma a nedať mi ďalej chradnúť a vädnúť. Čo sa to odohráva vo mne. Bolesť putuje; raz sa ruší pečene, raz obličiek a spolu s ňou, kamkoľvek ide, všadeprítomná bolesť v prsiach — no menšia ako bývala.

Z písania po nociach mi nič neostalo. Všetky verše zabité rukopisom. Potrhal a pohádzal som to do koša. Trúfam si povedať — škoda. Čosi som dal do toho zo seba.

5. I. 1973: Rozhodli sme sa ísť do St. Vincent 2. feb. Doktor súhlasí a mne sa myšlienka začína páčiť, lebo bez slnka, vzduchu a pohybu by som zakrátko zahynul v tejto nevľúdnej Kainovej krajine.

...Písať, píšem, listy a novoročné pozdravy...Mariška je zázračná ako vždy; je to pravé božie dieťa svetla. Svetlo je v nej a kolo nej, svetlo vyžaruje a svetlom tmy rozháňa.

12. I. 1973: Zo dňa-na deň viac-menej podobne sa cítim, niet spôsobu pomôcť si. Keby som už len bol na Ostrove. Aj keby tam musel ostať,

radšej ako dokončiť život na studených prsiach slovenskej Kanady. Vieme byť fanatici ako Slováci, no ako ľudia stojíme za fajku dymu. Nacionalizmus náš, je skôr zaťaženosť ako čnosť. Za veľkými hubami a výrečnými jazykmi tých, čo vraj nesú slovenský prápor, je deformovaná oddanosť, patetická, nabubrená, romantická laska k svojeti, ktorú treba čítať ako sa vystatuje, aby človek bral na vedomie jej existenciu...

22. I. 1973: ...Život mám ťažký v tieto dni a smutný. Čím som slabší, tým väčšmi túžim tvoriť a tým bohatšie sú moje literárne plány.
Memento je to:
3 básnické zbierky (Boh, Príroda, Láska)
Príhody Jana Furtáka (Vinca Olhu poprosím o spoluprácu ako ilustrátora)
Výber z denníkov (osobné portréty, filozofia..)
Korešpondencia s dcérou Marienkou, spracovaná v románovej forme.
Zbierka veršov z Ostrova.

A keby sa čokoľvek stalo...

Ďakujem, Bože, za tie dni,
za dary i za nesplnené sny,
za Tvoju účasť na dobrom i zlom
a za to, že — som.

Ďakujem, Bože, za tie dni,
rana na rane, pieseň na piesni,
za úrodu, klas na klásku,
no nadovšetko za lásku...

Ďakujem, Bože, za tie dni,
za vľúdne teplo v každom plameni,
dobrého vyčkám, plané oželiem.
Vďaka Ti za to, že smiem...

Nie. Bola by to síce istá výhoda pred tými, čo už všetko publikovali, pred tými, čo na verejnosti rástli, trávili, vyzliekali sa do naha, smiali sa i plakali.

«Teraz by som mohol urobiť čosi, čo by napravilo moju reputáciu, ktorú som si tak bezohľadne «urobil horšou» na predošlých stranách, keby som spálil, čo som napísal. A, či je to nie moje právo, moja výsada, alebo «svojím štýlom» povedané, aj moja povinnosť?

Lenže si myslím: A, čo ak som napísal v tomto zväzku — i keď priobšírne — posledné svoje slová? Môžem byť z mála šťastlivých autorov, ktorých dielo sa možno dostane do rúk slabších kritikov, no lepších ľudí a tí nájdu v mojich výpotkoch dajakú tú stopu môjho lepšieho ja.»

Po prečítaní Zápiskov čierny mrak zatiahol mi dušu. Akási tieseň, napnutosť ma gniavila. Nie len z popisu peripetie umierania v poslednom zväzku; zo všetkých strán Zápiskov cítiť intenzívny duševný nepokoj, stálu podmienenosť konania niečim neurčitým... Zámerne som sa vrátil do Zápiskov hľadať optimistické tóny, radosť, svetlo, rozbehy. Ak sa sem-tam vyskytli v súvislosti s opisom rodinnej idyly, alebo prírody, netrvali deň a už ich havran vyplašil. Úspech, jedine úspech by vedel rozjasniť šedosť dní — a ten ani z jednej strany neprichodil...Balzam na dušu však konečne prišiel, i keď oneskorene, vo forme knihy jeho 100 epigramov. Zažalo sa svetlo v srdci, zbystrili sa zmysly, zmobilizovali sa nanovo sily a kuli sa plány. Boh mal však iné... Tvorčie úspechy, spojené s uznaním mali taký definitivny vplyv a popud na duchovný život a pokoj Doránskeho, že ich nedostatok stačil ho obrať o spontánnosť vo vzťahu s rodinou i priateľmi.

Osobné vyznanie Doránskeho pôsobí ako sebatrýznenie: úprimné až po cynizmus. Čo nemožno Zápiskom uprieť, je ich úprimnosť, hĺbka pohľadu a citu, vtip, šírka zainteresovanosti na živote a čujný kritický zmysel. Nemyslím, žeby bolo možné dokvalifikovať tvorbu Doránskeho bez prečítania Zápiskov: či Furták, či Jedorasty, Aforizmy, básne alebo eseje, ba i divadelné hry, všetka jeho tvorba, je silne podmienená osobným naturelom, emóciou charakterom a temperamentom.

JÁN MEŠŤANČÍK 75 ROČNÝ

Narodil sa 10. júla 1908 v Námestove. Jeho tvorivým poľom bola a dodnes je literárna história a kritika. Hoci jeho osobný život poznačili bolestné údery exilného života, jednako nezlomili jeho ducha. O tom svedčia desiatky literárno-historických štúdií v almanachoch, kalendároch a slovenských časopisoch. Jeho archív je spoľahlivý faktologicky. Vždy tvoril pomaly, ale čo napísal, to vždy sedelo. Nezaháľa ani pri svojej sedemdesiatke. Jeho glosy a kultúrne pripomienky o našom exilnom literárnom živote sú spoľahlivým prameňom kultúrneho dejstvovania slovenského exilu. Most ho srdečne pozdravuje pri jeho sedemdesiatke a želá mu predovšetkým dobrého zdravia, aby mohol i naďalej literárne tvoriť.

M. Š.

Pohľad na vydavateľskú aktivitu Slovákov vo Švajčiarskej konfederácii

(K desaťročnici príchodu Slovákov do Švajčiarska) 1968 — 1978

Švajčiarska konfederácia je kolískou demokracie. Stala sa ňou vďaka prezieravej politickej súdržnosti svojich dvadsiatichšiestich členských štátov, zásluhou rešpektovania ich mnohokultúrnosti a solídnej hospodárskej rozvinutosti svojich komunálnych, predovšetkým mestských spoločenstiev, ako aj vďaka príkladnej, priam kozmopolitickej znášanlivosti svojej svetskej i náboženskej vrchnosti, ktorá vedela vždy nájsť svojsky kladný postoj k rôznorodým myšlienkovým prúdeniam stretajúcim sa v priebehu storočí na tejto jedinej «európskej križovatke» a bola vždy ochotná veľkoryso poskytnúť dôstojné prístrešie — i azyl — ich nositeľom.

Ako dnes, tak aj v minulosti, ako iných Európanov, tak aj Slovákov viazali ku Švajčiarsku pomerne bohaté, predovšetkým kultúrne vzťahy.[1] Dokumentárne doložené styky siahajú až do počiatku 16. storočia, pretrvávajú a v 20. storočí nadobúdajú intenzitu a aj oficiálny ráz. Paracelsus bol v Bratislave i v Banskej Bystrici. Na Slovensku pôsobil významný švajčiarsky humanista Valentinus Eck-Eckius, ktorý bol richtárom v Bardejove a obhajoval slovenské záujmy pred viedenským panovníkom. Slovák Alojz Sinapius Horčička obhajoval práva Ženevčanov... Študenti zo Slovenska navštevovali počas stároči švajčiarske univerzity, najmä v Bazileji a v Ženeve. Bazileja najmä v období pôsobenia Erazma Rotterdamského predstavovala pre humanistov na Slovensku významné kultúrne stredisko a viacerí humanisti zo Slovenska toto mesto navštívili, Erazma osobne poznali a si s ním dopisovali. Kontakty medzi Slovákmi a Švajčiarmi pokračovali i v nasledujúcich storočiach. Ako významné treba spomenúť Heinricha Zschokkeho a Williama Rittera na švajčiarskej strane a profesora Aurela Stodolu a spisovateľa Jána Cádru na strane slovenskej.

Vzťahy Slovákov ku Švajčiarsku sa výrazne odrazili predovšetkým v publikačnej činnosti, ktorá dnes podáva pomerne verný obraz o mnohostranných záujmoch, ktoré v minulosti vzájomne pútali viacerých slovenských intelektuálov so švajčiarskymi a naopak.[2] Zakiaľ v období predchádzajúcom slovenské národné obrodenie vzdelanci zo Slovenska

1 Ich štúdiu sa venoval Arvéd Grébert, ktorý o nich pripravuje obšírnu publikáciu.

2 So Švajčiarskom sa v 20. storočí viažu mená viacerých známych i menej známych

publikovali vo Švajčiarsku zväčša vedecké traktáty humanitného rázu, v 19. storočí to boli skoro výlučne spisy na obranu slovenského národa, slovenské národné obrany,[3] ktorých autormi boli takí poprední slovenskí dejatelia ako Ján Kollár[4] a Ján Chalupka.[5]

V prvej polovici 20. storočia vychádza vo Švajčiarsku niekoľko literárnych diel so slovenskou tématikou, ktoré sú výsledkom nevšedne hlbokého priateľstva, ktoré nerozlučne spájalo švajčiarskeho spisovateľa Williama Rittera z Neuchâtelu (1867-1955)[6] a slovenského literáta Janka Cádru (1882-1927).[7] Sú to predovšetkým pôvodné články a romány prvého a francúzske preklady druhého, ktoré po prvý raz seriózne predstavili francúzskej literárnej obci i švajčiarskemu čitateľovi modernú slovenskú lireratúru. Wiliam Ritter uverejnil v roku 1903 pôvodný román *La fillette slovaque* (Slovenské dievčatko),[8] po ktorom v roku 1910 nasledoval ďalší *L'entêtement slovaque* (Slo-

Slovákov — M. R. Štefánik, A. Stodola, K. Roy, J. Cádra, T. J. Gašpar, R. Radlinský, J. M. Kirschbaum, T. J. Zúbek, E. Krušpán, M. Mazák, J. Milučký, E. F. Knieža a i.

3 J. V. ORMIS, *O reč a národ. Slovenské národné obrany z rokov 1832-1848,* Bratislava, VSAV, 1973, strán 852.

4 J. KOLLÁR, *Etwas über die Magyarisirung der Slaven in Ungarn* (Niečo o pomaďarčovaní Slovanov v Uhorsku), in *Ueberlieferungen zur Geschichte unserer Zeit. Gesammelt von Heinrich Zscholke,* Aarau, Bei Heinrich Remigius Sauerländer, 1821, strany 552-558.

5 J. CHALUPKA, *Durch welche Mittel lässt sich die Verbreitung der magyarischen Sprache unter den Einwohnern Ungarns am sicherste erzielen?* (Akými prostriedkami možno najistejšie docieliť rozšírenie maďarskej reči medzi obyvateľmi Uhorska?), Basel, Gedruckt bei Schneider, 1834.

6 F. ŽÁKAVEC, *William Ritter,* in *Sborník Filozofické fakulty University Komenského v Bratislavě,* 1925, r. III., č. 37 11, s. 479-559. J. Tcherv, William Ritter: enfance et jeunesse 1867-1889, Melide, Fleche d'Or, 1958, str. 495.

7 Ján Cádra sa narodil 6. decembra 1882 na Myjave a zomrel 7. októbra 1927 v Bissone, Ticino. «Roku 1903 absolvoval obchodnú akadémiu v Prahe, kde sa zoznámil s Wiliamom Ritterom (1867-195) a stal sa jeho tajomníkom. Písal si denník (1904-27, zostal v rukopise, uložený v Matici slovenskej). Zachovalo sa veľa jeho listov (napr. s M. Kukučinom). Robil korektúry Kukučinovho románu *Mať volá* (1926-27). Chystal rozsiahlu monografiu o Myjave (1907). Autor príspevkov do časopisov (*Národnie noviny, Naše Slovensko, Mercure de France, La semaine littéraire, Suisse littéraire* —sic! — a i.) Preložil do francúzštiny básne I. Krasku, poviedky M. Kukučina (*Dedinský román, Keď báčik z Chochoľova umrie, Rysavá jalovica, Neprebudený, Moje deti* E. M. Šoltésovej a i. Zaslúžil sa o propagáciu slovenskej a českej kultúry vo Švajčiarsku a Francúzsku.» — *Slovenská encyklopédia, I,* Bratislava, 1977, s. 299.

8 W. RITTER, *La fillette slovaque. Roman,* Paris, Société du Mercure de France, 1903, strán 351.

venská zaťatosť).[9] Janko Cádra o. i. preložil do francúzštiny *Moje deti*[10] Eleny Matóthy-Šoltésovej a až do svojej predčasnej smrti uverejňoval preklady v časopisoch *Semaine littéraire, Revue populaire, Mercure de France* a *Suisse libérale,* predovšetkým z diela Martina Kukučina.[11] V roku 1926 vyšiel v Ženeve výber z rozprávok Augusta Horislava Škultétyho a Pavla Dobšinského *Contes slovaques,*[12] ktorý preložil Ivan Milec a Henri D'Armentières.

Najpopulárnejším slovenským autorom vo Švajčiarsku je však spisovateľka Kristína Royová,[13] slovenská vychovávateľka, menej známa slovenskej čitateľskej obci, ktorej sympatická literárna tvorba, blízka švajčiarskej vrchárskej mentalite, začala vychádzať už v roku 1912 a v reedíciach vychádza až do dnes a to ako po francúzsky, tak i po nemecky. Najväčší úspech dosiahli jej romány *Au pays du soleil* (V slnečnej krajine),[14] *Ohne Gott in der Welt* (Bez Boha vo svete),[15] *Der Knecht* (Sluha),[16] *Glückliche Menschen* (Šťastní ľudia),[17] *In der Verbannung* (Vo vyhnanstve).[18] V roku 1914 vyšla knižne jej

9 W. RITTER, *L'entêtement slovaque,* Paris, Bibliothèque de l'Occident, 1910, strán 63.

10 E. M. ŠOLTÉSOVÁ, *Mes enfants du berceau à la tombe.* Vol. I, Tradiuit du slovaque par Janko Cádra, Paris-Neuchâtel, Éditions Victor Attinger, 1928, strán 317. Vol. II, Traduit du slovaque par Dr. Jean Pauliny Toth et Léon Chollet, Paris-Neuchâtel, Editions Victor Attinger, 1935, strán 247.

11 E. KOSTOLNÁ, *Pozostalosť Jána Cádru (1882-1927),* Martin, Matica slovenská, 1971, strán 47. (Rukopisné fondy lLiterárneho archívu Matice slovenskej).

12 *Contes slovaques. Traduit par Ivan Milec et Henri D'Armentières Avec un bois de Fred Fay. Préface de Mme Olga Revilliod-Masaryková.* Genève, Éditions de la Petite Fusterie, 1926, strán 210.

13 Bližšie údaje nezistiteľné.

14 K. ROY, *Au pays du soleil. Traduit de l'allemand avec l'autorisation de l'auteur par E. Bayer et Ch. Rochedieu,* Lausanne, Edition La Concorde, 1912, strán 155. — Šieste vydanie tejto knihy je z roku 1916, siedme z roku 1919 a v roku 1929 sa predával 16 000 výtlačok. Posledné vydanie je z roku 1959. Nemecký preklad *Im Sonnenlande,* Basel Brunnen-Verlag, 1948, 10. vydanie, strán 127.

15 K. ROY, *Ohne Gott in der Welt, Erzählung aus dem slowakischen Volksleben,* Basel, Brunnen-Verlag, 1948, 17. vydanie, strán 63.

16 K. ROY, *Der Knecht. Aus dem Slowakischen übersetzt von Božena Chorvát.* Basel, Brunnen-Verlag, 1948, 11. vydanie, strán 63.

17 K. ROY, *Glückliche Menschen,* Basel-Giessen, Brunnen-Verlag, 1964, 9. vydanie, strán 64.

18 K. ROY, *In der Verbannung. Erzählung aus dem Slowakischen übersetzt M. Roy,* Basel-Giessen, Brunnen-Verlag, 1957, 6. vydanie, strán 93.

poviedka *Point de place* (Niet miesta).[19] Viacerých vydaní sa dočkali aj jej ďalšie literárne plody: *Um hohen Preis* (Za vysokú cenu),[20] *Drei Kameraden* (Traja kamaráti)[21] a *Der Blinde Peter* (Slepý Petter).[22] Zjav Kristíny Royovej ako priekopníčky Slovenska a jeho spisby v zahraničí je v tomto rozsahu a v tomto období ojedinelý a preto o to vzácnejší.

Osobitnú zmienku si v týchto rokoch na vydavateľskom poli zasluhujú vedecké štúdie a publikácie riadneho profesora Spolkovej vysokej školy technickej (ETH) v Zürichu dr. ing. Aurela Stodolu (1859-1942),[23] zakladateľa teórie a stavby tepelných turbín, ktorého život a výskumnopedagogické dielo sú úzko späté so Švajčiarskom. Po kratších odborných príspevkoch v špecializovaných časopisoch vyšlo v roku 1903 prvé knižné vydanie Stodolovho prevratného diela *Die Dampfturbinen und die Aussischten der Wärmekraftmaschinen Versuche und Studien* (Parné turbíny a výhľady tepelných parných strojov, Pokusy a štúdie).[24] Práca mala veľký ohlas a v priebehu niekoľkých rokov vyšla vo viacerých prepracovaných a rozšírených vydaniach (1904,[2] 1905,[3] 1910,[4] 1915[5] a 1925[6]). V roku 1906 vyšlo prvé francúzske vydanie v Paríži (1925[2]) a v roku 1927 prvé vydanie anglické v Londýne. Nákladom Akademického združenia strojných inžinierov v Zürichu vyšli v roku 1911 Stodolove prednášky *Steuerungen und Regulatoren der Dampfmaschinen* (Riadenia a regulátory parných strojov).[25] Z príležitosti Stodolových sedemdesiatin vyšiel v Zürichu na jeho počesť zvláštny zborník vedeckých prác *Festschrift Prof. Dr. Aurel Stodola zum 70. Geburtstag überreicht von seinen*

19 K. ROY, *Point de place. Récit slovaque,* La Chaux-de-Fonds, Éditeur E. Bayer, 1914, strán 24.

20 K. ROY, *Um hohen Preis,* Giessen-Basel, Brunnen-Verlag, 1969, 7. vydanie, strán 299.

21 K. ROY, *Drei Kameraden. Fortsetzung von «Im Sonnenlande»,* Basel, Brunnen-Verlag, 1949, 4. vydanie, strán 71.

22 K. ROY — M. RAFAY, *Der blinde Peter und andere Erzählungen,* Basel-Giessen, Brunnen-Verlag, 1960, 2. vydanie, strán 63.

23 *Aurel Stodola, 1859-1942. Pamiatke storočnice narodenia. V pamjať stoletej godovščiny. Dankschrift zum 100. Geburtstag,* Bratislava, VSAV, 1959, strán 2156.

24 A. STODOLA, *Die Dampfturbinen und die Aussichten der Wärmekraft maschinen, Versuche und Studien,* Berlin, Verlag vom Julius Springer, 1903, strán 220, 119 obrázkov a 1 tabuľka.

25 A. STODOLA, *Steuerungen und Regulatoren der Dampfmaschinen, Vorlesungen,* Zürich, 1911, strán 197.

Freunden und Schülern.[26] Zredigoval ho E. Honegger a prispelo doň svojimi pôvodnými príspevkami 69 autorov z celého sveta, zväčša oslávencových priateľov a odchovancov. V plodnej vedeckej tvorbe Aurela Stodolu zaberajú zvláštne miesto jeho originálne príspevky k filozofii techniky. V roku 1931 vyšli po prvý raz jeho *Gedanken zur einer Weltanschauung von Standpunkte des Ingenieurs* (Myšlienky o svetonázore z hľadiska inžiniera).,[27] ktoré sú pozoruhodným prínosom nielen v dejinách slovenskej filozofie, ale európskeho myšlienkového prúdenia vôbec. Aurel Stodola túto svoju filozofickú štúdiu neskôr prepracoval a uverejnil v roku 1937 v skrátenej forme pod názvom *Die geheimnisvolle Natur-Weltanschauliche Betrachtungen* (Tajuplná príroda-Svetonáhľadové úvahy).[28]

Popri beletrii a odbornej vedeckej literatúre vyšlo vo Švajčiarsku koncom tridsiatych rokov aj niekoľko iných knižných diel o slovenskej problematike.

Za spolupráce nakladateľstiev EOS v Bratislave a Bernina v Oltene vyšla v roku 1936 vzácna publikácia *Columbus in der Slowakei* (Kolumbus na Slovensku).[29] Napísal ju L. W. Rochowanski, ktorý v nej nemeckému čitateľovi veľmi atraktívnou formou približuje Slovensko a jeho ľud.

V júni roku 1938 vyšli nákladom Slovenskej rady v Ženeve o. i. politické pamflety Františka Jehličku a Pavla Dvorčáka *Mais oui! Les Slovaques sont séparatistes* (Ale áno! Slováci sú separatisti)[30] a *Shall million die for «this Czechoslovakia...?»*[31]

26 *Festschrift Prof. Dr. Aurel Stodola zum 70. Geburtstag überreicht von seinen Freunden und Schülern. Herausgegeben von E. Honegger,* Zürich und Leipzig, Verlag Orell Füssli, 1929, strán 602.

27 A. STODOLA, *Gedenken zu einer Weltanschauung vom Standpunkte des Ingenieurs,* Berlin, Verlag vom Julius Soringer, 1931, strán 100. — Tretie rozšírené vydanie vyšlo u toho istého nakladateľa v roku 1932 na 115 stranách.

28 A. STODOLA, *Die geheimnisvolle Natur. Weltanschauliche Betrachtungen,* Zürich-Leipzig, Verlag Orell Füssli, 1937, strán 36. — Druhé vydanie z roka 1940 u toho istého nakladateľa má 40 strán.

29 L. W. ROCHOWANSKI, *Columbus in der Slowakei,* Olten-Leipzig-Wien-Bratislava, Berninaverlag-EOSverlag, 1936, strán 596.)

30 *Mais, oui! Les Slovaques sont séparatistes. Réponse du Conseil slovaque à M. Krofta, ministre des affaires etrangères et à M. Osuský, ministre plénipotentiaire de Tchécoslovaquie à Paris,* Genève, Edition du Conseil slovaque, 1938, strán 16.

31 *Shall millions die for «this Czechoslovakia...»? Memorandum of the Slovak Council, London, June, 1938,* Geneva, 1938, strán 90.

O niekoľko mesiacov neskôr, v septembri roku 1938, vydala Société d'édition indépendante v Ženeve veľmi aktuálnu knihu *Aspects du problème tchécoslovaque-Un corridor soviétique au coeur de l'Europe* (Aspekty československého problému-Sovietsky koridor v srdci Európy).[32]

Zánik Česko-Slovenska, vznik slovenského štátu a nadviazanie diplomatických stykov medzi Švajčiarskou konfederáciou a Slovenskou republikou sa vypuklo odrazili aj na stránkach švajčiarskej tlače.[33] Vo švajčiarskych novinách a časopisoch z rokov 1939-1945 sa nachádza veľmi veľa pozoruhodných materiálov z pera nejedného švajčiarskeho žurnalistu, ktoré objektívne dokumentujú nevídaný rozkvet i prosperitu samostatného Slovenska a rozmach švajčiarsko-slovenských, predovšetkým hospodárskych stykov.

Vyslanectvo Slovenskej republiky v Berne vydávalo v rokoch 1944-45 periodikum *Correspondance slovaque (Slowakische Korrespondenz)*, ktoré redigoval Jozef M. Kirschbaum a Arvéd Grébert.[34]

Na sklonku 2. svetovej vojny vyšli v známej ženevskej právnickej *Revue de droit international et des sciences diplomatiques et politiques* tri štúdie rozoberajúce slovenskú problematiku, predkladajúc ju na medzinárodné fórum. Dve napísal minister Ferdinand Ďurčanský: *L'Europe centrale dans le passé et dans l'avenir* (Stredná Európa v minulosti a v budúcnosti)[35] a *Le problème de l'existence de la Tcheécoslovaquie* (Otázka existencie Československa).[36] Tretiu napísal Jozef M. Kirschbaum *La Slovaquie après cinq ans d'indépendance* (Slovensko po piatich rokoch nezávislosti).[37]

Začiatkom päťdesiatych rokov sa v Zürichu konštituoval «Spolok slovenských akademikov 'Aurel Stodola'», ktorý v rokoch 1950-53 vydával časopis *Rozhľad*.[38] Redigoval ho Emil Krušpán s redakčným kruhom.[39]

32 Ch. VIETZ, *Aspects du problème tchécoslovaque. Un corridor sovièti̇que au coeur de l'Europe*, Genève, SEI, 1938, strán 176.

33 Švajčiarska konfederácia uznala Slovenskú republiku 19. apríla 1939. — Toto obdobie nebolo doteraz bibliograficky spracované.

34 J. M. KIRSCHBAUM, *Osudy Vyslanectva Slovenskej republiky vo Švajčiarsku*, Kalendár Jednota, 1970, strany 14-31.

35 *Revue de droit international et des sciences diplomatiques et politiques*, Genève, 1944, r. XXII, č. 1, strany 1-17.

36 *Tamtiež*, č. 3, strany 218-248.

37 *Tamtiež*, č. 2, strany 121-142; pod pseudonymom André Cérisier.

38 M. LACKO, *Slovenská bibliografia v zahraničí 1945-1965*, in *Slovak Studies, VII, Bibliographica I*, Roma, 1967 strana 45.

39 *Slobodné Slovensko, 1976, č. 5-6, s. 7.*

Z roku 1957 je doktorská práca Emila Krušpána *Die Grundlagen der Dreifarben-Photometrie und ihre Anwendung auf fünf Sternhaufen,*[40] ktorú tento slovenský astronóm predložil a obhájil v Bazileji. Výťah z tejto práce vyšiel aj pod názvom *RGU-Photometrie der offenen Sternhaufen NGC 559, 581, 637, 659 und Tr 1* v časopise *Zeitschrift für Astrophysik*[41] a aj v samostatnom vydaní.[42]

Z ďalších publikácií venovaných Slovensku v týchto rokoch si zasluhuje mimoriadnu pozornosť dokumentárne dielo Jozefa Inoveckého o prenasledovaní rehoľných sestier na Slovensku *Golgotha ist ganz nahe,*[43] ktoré vyšlo v roku 1967 vo Fribourgu.

Keď v roku 1968 ZSSR za spolupráce vojsk Varšavskej zmluvy obnovil priamu okupáciu Slovenska, Švajčiarska konfederácia poskytla tisíckam Sloveniek a Slovákov svoje prístrešie i azyl a stala sa pre nich novou domovinou.[44] Slovákom sa naskytla príležitosť poukázať na niekoľkostoročné slovensko-švajčiarske vzťahy a konštruktívne na ne nadviazať.

5. októbra 1969 vznikla jednotná organizácia slovenských emigrantov a priateľov ich vlasti «Združenie priateľov Slovenska vo Švajčiarsku» (ZPSvŠ). Jednou z prvoradých úloh, ktoré si založená organizácia vytýčila, bolo vydávanie tlačového orgánu pre vlastnú členskú základňu. Základy pre takéto periodikum položil Prípravný výbor ZPSVvŠ, ktorý 11. septembra 1969 vydal prvé číslo periodika *Expres-Informácie.*[45] Zvolený Ústredný výbor ZPSvŠ vydal 30. novembra 1969 *Informačný list.* Na tieto dva pokusy naviazali *Informácie ZPSvŠ,* ktorých zrod bol pomerne neľahký. Ich prvé číslo vyšlo začiatkom roku 1970.[46] Druhé číslo až 31. marca 1970, odkedy tento

40 E. KRUŠPÁN, *Die Grundlagen der Dreifarben-Photometrie und ihre Anwendung auf fünf Sternhaufen. Inauguraldisertation zur Erlangung der philosophischen Doktorwürde vorgelegt der Philosophisch-naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Basel von Emil Krušpán aus Malinec (Slowakei),* Basel, 1957.

41 *Zeitschrift für Astrophysik,* 1959, 48, 1-8.

42 *RGU-Photometrie der offenen Sterhnaufen NGC 559, 581, 637, 659 und Tr 1,* TGiessen, Brühlsche Universitäásdruckerei, 1959, strán 12.

43 J. INOVECKÝ, *Golgotha ist ganz nahe. Passion der Ordenschwester in der Tschechoslowakei,* Freiburg/Schweiz, Kanisius Verlag, 1967, strán 259.

44 J. M. RYDLO, *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes. Profil na skúšku,* Lausanne, Liber, 1976, strany 60-62.

45 *Černákov odkaz,* 1969, č. 11-12, s. 7. Hlasy z Ríma, 1970, č. 2, s. 9 a č. 4, s. 14.

46 Prvé číslo nie je datované, ale vyšlo akiste po 14. decembri 1969, pretože je v ňom reprodukovaný list rektora Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme Štefana Náhalku z tohto dáta a jeho obsah neobsahuje nijaké príspevky s vianočnou tématikou.

orgán začal redigovať 'redakčný kruh'. Od tých čias toto periodikum vychádza vo forme tlačového bulletinu viacmenej pravidelne až dodnes a to priemerne desať ráz do roka. Svoju náplň zameriava podľa programových námer výkonných orgánov ZPSvŠ a sa riadi ich pokynmi. *Informácie ZPSvŠ* oboznamujú slovenskú pospolitosť vo Švajčiarsku s aktuálnymi otázkami a informujú ju o živote a činnosti zahraničného Slovenska.

V lone ZPSvŠ postupom času vznikol návrh, aby sa podnikli kroky na vydávanie slovenského časopisu, ktorý by sa orientoval na emigráciu z rokov 1968/69. Ladislav Beňačka vypracoval 12. marca 1970 návrh na vydávanie takéhoto časopisu, navrhol preň názov *Švajčiarski Slováci* a odporúčal ho vydávať v rámci jedinej slovenskej organizácie Slovákov vo Švajčiarsku, Združenia priateľov Slovenska vo Švajčiarsku, namiesto *Informácií ZPSvŠ;* k realizácii tohto návrhu však nedošlo. O vytvorení slovenského časopisu pre «nových» emigrantov pod egidou 'európskej zložky Svetového kongresu Slovákov' sa obšírne diskutovalo na schôdzi predstaviteľov a činovníkov SKS v Európe dňa 10. októbra 1970 v Ženeve za prítomnosti Štefana B. Romana. (Hlasy z Ríma, 1970, č. 10, s. 16.) Nakoľko v tom čase vychádzali v Európe až dva slovenské časopisy s politickým zameraním — *Slovák v slobodnom svete,* ktorý v roku 1954 založil a od tých čias nepretržite až do konca roku 1970 vydával Ferdinand Ďurčanský, a *Černákov odkaz,* nadviazavší na dodnes kvalitatívne neprekonanú tradíciu *Slobodného Slovenska,* ktorý v roku 1962 založil a až do premenovania v roku 1976 vydával v Kolíne nad Rýnom Krištof Greiner —, Slováci vo Švajčiarsku podnikli pokus o spojenie oboch periodík. V tom prípade, že by k spojeniu došlo, rozhodli sa všemožne taký časopis podporovať. Tento cieľ mala dosiahnuť delegácia v zložení predseda ZPSvŠ Emil Krušpán, František A. Braxator, František Záhorák a architekt Walter Wieland, ktorá rokovala s predstaviteľmi oboch časopisov dňa 10. apríla 1971 v Mníchove. Bol pripravený aj názov jednotného časopisu: *Európsky Slovák.* Jednania neskončili úspešne, nakoľko každá strana zostala pri ďalšom vydávaní svojho časopisu a navrhované zlúčenie, napriek určitým predchádzajúcim náznakom v tomto smere, obapolne odmietli. Stalo sa tak pravdepodobne preto, lebo predmetné riešenie perspektívne neposkytovalo solídne záruky o serióznosti podujatia. Členovia ZPSvŠ podnikli v tejto záležitosti ďalšie kroky a usporiadali vo veci celoeurópskeho slovenského časopisu anketu,[47] pomocou ktorej sa mal zistiť záujem Slovákov v Európe

47 V Európe anketové lístky rozposielali ako prílohu napríklad *Hlasy z Ríma* a Informácie ZPSvŠ, 1971, č. 3.

a vo svete o túto iniciatívu. Anketové výsledky neboli nikde publikované, ukázali však podľa dielčích správ veľký záujem o podujatie, hoci predstavy o tom, ako má časopis vyzerať a ako sa má volať boli rôznorodé. 24. júna 1971 bolo v New Yorku pracovné stretnutie troch predstaviteľov emigračnej vlny 1948 Emanuela Böhma, Imricha Kružliaka a Jozefa Stašku s Františkom A. Braxatorom, na ktorej títo prisľúbili svoju všestrannú pomoc v tom prípade, ak sa časopis «novej» emigrácie začne vydávať. O vydávaní nového časopisu sa rokovalo 31. júla 1971 v Zürichu na zasadnutí členov Predsedníctva SKS z Európy, na ktorom sa zúčastnili †Ferdinand Ďurčanský, †Štefan Náhalka, František A. Braxator, Ivan Fiala a Arvéd Grébert. Prijali odporúčanie, aby sa vydával nový, nezávislý časopis so zameraním na emigračnú vlnu 1968/69, aby ideové vedenie mal na starosti Imrich Kružliak a organizačné vedenie František A. Braxator.[48] Pre vydávanie časopisu bola zriadená obchodná spoločnosť Poľana so sídlom v Züricbu, ktorá vznikla v tom istom roku (1971) najprv vo forme s.r.o. neskôr prebudovanej na a.s.

Prvé číslo slovenského nezávislého mesačníka *Horizont* — pre tento názov sa rozhodlo vydavateľstvo z viacerých návrhov — vyšlo v januári 1972.[49] Zredigoval ho šéfredaktor Imrich Kružliak s redakčným kruhom, ktorý sa ustanovil v Mníchove, a vytlačili ho slovenskí verbisti vo svojej tlačiarni v Mödlingu (Rakúsko).

V januári 1976 do funkcie šéfredaktora nastúpil Jozef Špetko. Od tých čias časopis vychádza ako dvojmesačník. Jeho priemerný náklad je 1200 výtlačkov, niektoré čísla však dosahujú aj nákladu 1400 až 1600 exemplárov. Pri príležitosti piateho výročia 21. augusta 1968 vyšlo v niekoľkotisícovom náklade mimoriadne číslo *Horizontu* pre nemeckých čitateľov. Časopis *Horizont* si získal pevný okruh čitateľov a v slovenskej pospolitosti sa jeho zástoje stretajú raz s väčším, inokedy s menším pochopením, spĺňajúc dôležitú úlohu slovenského exulantského periodika.[50]

Na Vianoce roku 1971 vyšlo v Zürichu prvé číslo periodika Slovenskej katolíckej misie (vo Švajčiarsku) *Živé slovo*. Od tých čias vychádza pod redaktorstvom Antona B. Baníka dodnes s relatívnou

48 Pozri list F. A. Braxatora z 26. februára 1978 v mojom súkromnom archíve.

49 Porovnaj *Interview s kompetentnými činiteľmi Polany a Horizontu* (F. A. Braxator, L. Beňačka) v mesačníku *Černákov odkaz,* 1971 č. 11-12, s. 5. — Viď tiež *Informácie ZPSvŠ,* 1972, č. 1-2, s. 14; *Most,* 1972, č. 3-4, s. 73-74; *Horizont,* 1974, č. 7-8, s. 8; *Hlasy z Ríma,* 1972, č. 2, s. 24.

50 *Nový slovenský časopis,* in *Horizont,* 1974, č. 9, s. 4; *Hlasy z Ríma,* 1974, č. 10, s. 22.

pravidelnosťou. Bulletin zodpovedá časovým organizačnopastoračným potrebám slovenských misionárov a teší sa primeranej obľube.

V júni 1974 vyšiel v Zürichu po prvý raz mládežnícky 'občasník' *Vlna — M*. Hneď po výjdení sa stretol s kladným echom medzi mladou slovenskou generáciou. Od tých čias vychádza nepravidelne v kvalitatívne rôznorodých číslovaných zošitoch. Od jeho vzniku ho rediguje Stanislav Hrušovský s okruhom spolupracovníkov. Vydávanie sponzoruje Slovenská katolícka misia v Zürichu.

Na jar roku 1976 začal pod redakčným vedením Vladislava Mlynčára vychádzať v Neuchâteli bulletin *Kriváň*, ktorý vydáva enigmatiká «Spoločnosť pre kultúru a informácie». Periodikum vychádza(lo) len sporadicky. Pre svoju netolerantnosť a zámerný protislovenský program sa od neho Slováci vo Švajčiarsku verejne dištancovali.[51]

Koncom roku 1977 začal vychádzať v Berne nákladom tamojšieho «Švajčiarsko-slovenského kultúrneho klubu» neperiodický bulletin *Bernský list*. Jeho šéfredaktorom je básnik Jozef Milučký. Je určený členom a priaznivcom ŠSKK.

Články písané po slovensky sa sporadicky objavujú aj v neslovenských periodikách, predovšetkým v českej tlači čechoslováckeho zamerania, ako sú napríklad *Zpravodaj pro Čechy a Slováky ve Švýcarsku* alebo *Klub*. Dopad týchto časopisov na slovenskú pospolitosť vo Švajčiarsku je mizivý, pretože tieto periodiká zastávajú tendenčné protislovenské stanoviská lipnúce na prekonanej minulosti a nedisponujú kvalifikovanými slovenskými spolupracovníkmi.

Popri periodikách celoeurópskeho dosahu — *Vlna - M, Horizont* — a miestneho rázu — *Informácie ZPSvŠ, Živé slovo* — Slováci vo Švajčiarsku venovali v uplynulých desiatich rokoch značné energie a prostriedky aj na vydávanie neperiodických publikácií, predovšetkým kníh. V tomto období bolo vydaných vo Švajčiarsku desať pôvodných knižných prác od slovenských spisovateľov (Rudolf Dilong, Gorazd Zvonický, Emil F. Knieža, Jozef Milučký, Jozef M. Rydlo, Jožo Zvonár Tieň), jeden preklad z ruskej pôvodiny (Alexander I. Solženicyn) a niekoľko inojazyčných samostatných publikácií slovenských autorov alebo spoluautorov (Eugen Löbl, Emil F. Knieža, Jozef A. Mikuš atď.).

Prvou slovenskou knihou, ktorá bola vydaná vo Švajčiarsku po roku 1968, bola zbierka básní Rudolfa Dilonga *Hladný vetrík*.[52] Vyšla v Zürichu nákladom Poľany v roku 1972 v grafickom prevedení Jána Mráza. Ďalšou knižkou, ktorú vydalo toto nakladateľstvo už v roku

51 *Informácie ZPSvŠ,* 1976, č. 5, s. 3. — Viď tiež *Slobodné Slovensko,* 1976, č. 2, s. 4.

52 R. DILONG, *Hladný vetrík,* Zürich, Poľana, 1972, strán 87. — Porovnaj *Hlasy z Ríma,* 1973, č. 2, s. 22-23; *Horizont,* 1972, č. 12, s. 5; *Most,* 1973, č. 1-2, s. 88-89.

1973, boli lyrické prózy Rudolfa Dilonga *Rozprávka má krídla.*[53] Ilustroval ju Valerián Wild a graficky upravil Ján Loydl. Výber z ľúbostnej lyriky Jozefa Milučkého *Päť minút po premiére*[54] bol tretím knižným vydaním Poľany. Vyšiel v Zürichu roku 1973 v grafickej úprave Zlatice Milučkej.

Knižnou publikáciou celonárodného významu a medzinárodnej prestíže Slovákov sa nie bezbolestne stalo slovenské vydávanie «knihy storočia» *Súostrovie GULag*[55] Alexandra I. Solženicyna. Kniha vyšla v Zürichu roku 1974 zásluhou vydavateľstva Poľana s nakladateľskou podporou nakladateľstviev Dobrá kniha (Slovenskí jezuiti v Cambridge, Ontario) a Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Knihu ilustroval a majstrovsky upravil Ján Mráz, preklad vypracoval Emil B. Štefan a dielo pripravil do tlače Ján Loydl. Piatou knihou, ktorú vydala Poľana v Zürichu boli *Memoáre: Stretával som ľudí a svet*[56] Rudolfa Dilonga. Vyšli v roku 1976 a ilustroval ich Ján Mráz. Poslednou knižnou publikáciou tohto vydavateľstva je román spisovateľa Emila F. Kniežu *Zvaľte všetko na mňa.*[57] Pre svoju atraktívnu problematiku zobrazujúcu slovenské pomery rokov 1945-1968 stretla sa táto kniha s veľkým záujmom slovenských čitateľov i exilnej kritiky. Publikáciu ilustroval Saša Hofmann z Zürichu.

Švajčiarska spoločnosť pre slovenskú kultúru «Liber» v Lausanne vydala roku 1973 zväzok sonetov *Na igricovom kare*[58] od Gorazda

53 R. DILONG, *Rozprávka má krídla. Lyrické prózy,* Zürich, Poľana, 1973, strán 95. — Porovnaj *Horizont,* 1974, č. 5, s. 5.

54 J. MILUČKÝ, *Päť minút po premiere. Výber z ľúbostnej lyriky,* Zürich, Poľana, 1973, strán 43. — Porovnaj *Hlasy z Ríma,* 1974, č. 5, s. 22, *Horizont,* 1974, č. 4, s. 5; *Most,* 1974, č. 1-2, s. 93.

55 A. I. SOLŽENICYN, *Súostrovie GULag,* Zürich, Poľana, 1974, strán 471. — Porovnaj *Bulletin SKS,* č. 18/19, s. 22-23; *Černákov odkaz,* 1975, č. 5, s. 5; *Hlasy z Ríma* 1975, č. 1, s. 20; *Horizont,* 1975, č. 3, s. 5. Viď tiež *Černákov odkaz,* 1975, č. 1, s. 8. a č. 2-3, s. 9, ako aj *Horizont,* 1975, č. 5, s. 7.

56 R. DILONG, Memoáre. *Stretával som ľudí a svet,* Zürich, Poľana, 1976, strán 95. — Porovnaj *Hlasy z Ríma,* 1977, č. 1, s. 23; *Kanadský Slovák,* 5. 2. 1977, s. 4; *Horizont,* 1977, č. 1-2, s. 7.

57 E. F. KNIEŽA, *Zvaľte všetko na mňa,* Zürich, Poľana, 1976, strán 218. — Porovnaj *Bulletin SKS,* č. 25/25, s. 39; *Hlasy z Ríma,* 1976, č. 10, s. 22; *Horizont,* 1977, č. 1-2, s. 8 a č. 7-8, s. 8, tiež 1978, č. 1-2, s. 11; *Informácie ZPSvŠ,* 1977 , č. 3, s. 4-5; *Kanadský Slovák,* 4. 9. 1976, s. 4; *Slobodné Slovensko,* 1977, č. 5, s. 4, tiež 1978, č. 1, s. 2; *Slovák v Amerike,* 27. 10. 1976, s. 7 a 16. 2. 1977, s. 2.

58 G. ZVONICKÝ, *Na igricovom kare,* Lausanne, Liber, 1973, strán 2 . Porovnaj *Černákov odkaz,* 1974, č. 2, s. 5; *Hlasy z Ríma,* 1974, č. 2, s. 21; *Horizont,* 1974, č. 2, s. 5; *Most,* 1974, č. 3-4, s. 83; *Slovák v Amerike,* 9. 1. 1974, s. 1.

Zvonického, ktorého v týchto veršoch inšpirovali život a dielo Valentína Beniaka. Bibliofilské vydanie ilustroval a graficky upravil Andrej Pauliny. O rok neskôr vyšla nákladom tejto spoločnosti esej o Alexandrovi I. Solženicynovi *Svet uveril klamstvu,*[59] ktorú autor Jozef M. Rydlo venoval pamiatke slovenského legionára Vendelína Preleca. Vydanie zredigoval Ján Machnáč (Jozef Milučký) a umelecky apretoval Andrej Pauliny.

Na počesť IV. generálneho zhromaždenia Svetového kongresu Slovákov v Ríme vyšla v roku 1975 nákladom Liber zbierka exilných básní Joža Zvonára Tieňa *Zlakliata zem.*[60] Knihu ilustroval Andrej Pauliny, obsažný doslov o autorovi a exilnej literatúre napísal František Vnuk a sprievodnú vložku *Spomienky na budúcnosť* Jožo Mních.

S nakladateľskou podporou Slovenského ústavu v Ríme a Združenia priateľov Slovenska vo Švajčiarsku so sídlom v Zürichu Liber vydal v Lausanne roku 1976 zborník materiálov z 1. vedeckonáučného seminára o Slovensku *Slovensko v retrospektíve dejín,*[61] ktorý sa konal v Zürichu od 31. X. do 2. XI. 1975. Kniha vyplnila citeľnú medzeru na knižnom trhu, kde chýbalo prehľadné súhrnné dielo o slovenských dejinách v slovenčine, zodpovedajúce najnovším poznatkom a výskumom historickej vedy. Publikácia obsahuje príspevky — Michal Lacko: *Počiatky slovenských dejín a obdobie Veľkomoravskej ríše,* Jozef Špetko: *Slovensko ako súčasť uhorského feudálneho štátu,* Jozef Vavrovič: *Slovensko v 18. a 19. storočí,* František Vnuk: *Slovensko na prelome dvoch storočí (1867-1938),* Milan St. Ďurica, *Slovensko za druhej svetovej vojny — Slovenská republika,* Štefan Glejdura, *Dejinné metamorfózy Slovenska v rokoch 1945-1975,* Jozef M. Rydlo, Slováci v európskom zahraničí —, prejavy F. A. Braxatora, J. Vavroviča, A. Zelenaya a bio-bibliografické prílohy. Knihu graficky upravil Andrej Pauliny. Dielo sa stretlo s nevšedným záujmom slo-

59 J. M. Rydlo, *Svet uveril klamstvu,* Lausanne, Liber, 1974, strán 24. — Porovnaj *Hlasy z Ríma,* 1975, č. 5, s. 20; *Horizont,* 1975, č. 6, s. 5; *Informácie ZPSvŠ,* 1975, č. 8, s. 7; *Kanadský Slovák,* čč. 16, 1975, s. 4; *Slobodné Slovensko,* 1976, č. 1, s. 5.

60 J. ZVONÁR TIEŇ, *Zakliata zem. Exilné verše,* Lausanne, Liber, 1975, str án 139. — Porovnaj *Bulletin SKS,* č. 21, s. 20; *Hlasy z Ríma,* 1975, č. 8-9, s. 29; *Horizont,* 1975, č. 7-8, s. 6; *Informácie ZPSvŠ,* 1975, č. 8, s. 7-8; *Kanadský Slovák,* 20. 9. 1975, s. 4; S*Slovák v Amerike,* 5. 3. 1975, s. 3 a 11. 2. 1976, s. 6; *Černákov odkaz,* 1975, č. 2-3, s. 8 a č. 4, s. 6.

61 *Slovensko v retrospektíve dejín. Zborník materiálov z 1. vedecko-náučného seminára o Slovensku, Zürich, 31. X. — 2. XI. 1975. Na vydanie pripravil Jozef M. Rydlo,* Lausanne, Liber, 1976, strán 274. — Porovnaj napr. *Bulletin SKS,* č. 26, s. 33; *Hlasy z Ríma,* 1976, č. 12, s. 19; *Horizont,* 1977, č. 1-2, s. 8; *Kanadský Slovák,* 15. 1. 1977, s. 5 a 29. 1. 1977 s. 5; *Naše snahy, Slovak Heritage,* 1977, č. 15, s. ; *Slovák v Amerike,* 2. 2. 1977, s. 3;.

venskej čitateľskej obce ako v exile, tak aj doma a slovenská tlač, najmä v Severnej Amerike, jej venovala pozoruhodný záujem.

Poslednou publikáciou Liber je kniha Jozefa M. Rydlu *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes, Profil na skúšku.*[62] Podáva prehľad o dejinách, živote a činnosti slovenských emigrantov, exulantov a vysťahovalcov v Európe. Kniha vyšla v roku 1976. Autor ju venoval nedožitým šesťdesiatinám zakladateľa Slovenského ústavu v Ríme Štefana Náhalku. Dielo sa stretlo s pozoruhodnou ozvenou v slovenskej tlači. Zredigoval ho Ján Hnilica, graficky upravil Jozef Trnka a na jeho vydaní spolupracovali Ján Bernadič jr. a Jaroslav Piljar.

Slovenskí spisovatelia žijúci vo Švajčiarsku publikovali svoje literárne plody aj v iných slovenských nakladateľstvách. Zbierka básní *Privolávanie soli*[63] od Jozefa Milučkého vyšla v roku 1970 v edícii «Lýra», ktorú v Slovenskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme vydáva Gorazd Zvonický. Aj jeho knižka «básní pre deti o kráse a užitočnosti povolaní» *Kto čo robí*[64] vyšla v roku 1971 v sérii «Jar» v tom istom nakladateľstve. Ilustrovala ju Viola Motýľová.

Zlatica Hrnčiarová-Milučká debutovala v roku 1973 lyrickými prózami *Žalmy.*[65] Kniha, ktorú v elegantnej úprave autorky samotnej vydal v sérii «Slovo» tiež Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme, patrí svojím obsahom a vystrojením medzi najvydarenejšie exilné publikácie v posledných rokoch.

Literárne plody nepočetných slovenských spisovateľsky tvorivých Slovákov žijúcich vo Švajčiarsku sa popri samostatných knižných prácach objavujú občas aj na stránkach popredných slovenských periodík, ktoré vydávajú Slováci v zahraničí, predovšetkým v revue Spolku slovenských spisovateľov a umelcov *Most,* v *Bulletine SKS,* v mesačníkoch *Horizont, Slobodné Slovensko, Hlasy z Ríma,* krajan-

62 J. M. RYDLO, *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes. Profil na skúšku,* Lausanne, Liber, 1976, strán 112. — Porovnaj *Hlasy z Ríma,* 1977, č. 12, s. 20; *Horizont,* 1978, č. 1-2, s. 8; *Bulletin SKS,* č. 30, s. 33; *Most,* 1978, ňč. 1-2, s. 91-92; *Slobodné Slovensko,* 1978, č. 1, s. 6-7; *Jednota,* 15. 2. 1978, s. 7; *Kanadský Slovák,* 21. 1. 1978, s. 4 *Slovak Heritage,* 1978, č. 20, s. 10; *Slovák v Amerike,* 18. 1. 1978, s. 4; *Slovenský kruh vo Veľkej Británii,* 1978, č. 35, s. 3; *Slovenský štít,* 1978, č. 4, s. 15.

63 J. MILUČKÝ, *Privolávanie soli,* Rím, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, strán 70, («Lýra», zv. 13). — Porovnaj *Most,* 1971, č. 1-2, s. 82-83.

64 J. MILUČKÝ, *Kto čo robí,* Rím Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1971, strán 62, («Jar», zv. 2).

65 Z. HRNČIAROVÁ, *Žalmy,* Rím, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1973, strán 92, («Slovo», zv. 5). — Porovnaj *Most,* 1974, č. 3-4, s. 82-83.

ských týždenníkoch *Slovák v Amerike, Kanadský Slovák, Jednota* a *Katolícky Sokol.*

Spomedzi inojazyčných prác slovenských autorov a publikácií cudzích autorov o Slovensku, ktoré vyšli v uplynulom desaťročí vo viacerých nakladateľstvách v neveľkom počte, treba spomenúť aspoň niektoré. Ide prevažne o práce s aktuálnym obsahom a účelovým zameraním.

O udalostiach, ktoré sa odohrali v rokoch 1967 až 1969 v Česko-Slovensku, jestvuje bohatá literatúra, ktorá vyšla nákladom viacerých vydavateľských koncernov čiastočne aj v Zürichu. Slovenskí autori sa na nej podieľajú len v nepatrnej, nie však bezvýznamnej miere. Ide výlučne o práce slovenského národohospodára Eugena Löbla a slovenského spisovateľa Ladislava Mňačku. Záujemcov odkazujeme na príslušné bibliografie.[66]

Len zriedkakedy sa stáva, že by zahraničné nakladateľstvo vydalo nejaké literárne dielo menejznámeho slovenského spisovateľa, žijúceho v exile. Takouto výnimkou je nemecké vydanie románu *Šiesty prápor, na stráž!* Emila F. Kniežu *Jankel Tannenbaum Kompanie,*[67] ktorý v roku 1975 vydalo novozaložené nakladateľstvo Konfrontation v Zürichu.

Najužitočnejšou publikáciou z radu inojazyčných prác, čo vyšli vo Švajčiarsku v uplynulých rokoch popri *Malom slovníčku česko-slovensko-nemecko-francúzskom,*[68] ktorý v roku 1969 vydal Švajčiarsky Červený kríž v Berne, je akiste praktická štúdia Jozefa M. Mikuša *Unterschiede zwischen Tschechen und Slowaken.*[69] Vyšla v roku 1974 v počte 3000 výtlačkov, nákladom «Schweizerische Aktion für das Selbstbestimmungsrecht aller Völker» v Zürichu, ktorej predseda Ernst R. Borer napísal k nej i vhodný úvod.

66 M. PARRISH, *The Czechoslovak crisis. A bibliography 1968-1970,* Santa Barbara, California 1971. — *Czechoslovakia 1968-1969; chronology, bibliography, annotation.* New York, Garland Publisher, 1975, strán 316. J. HNILICA, *Il processo di democratizzazione in Cecoslovacchia. Tesina di bibliografia,* Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, Scuola di Biblioteconomia 1973, strán 60. — Viď tiež kapitolu *Alexander Dubček* v práci. M. LACKO, *Slovenská bibliografia v zahraničí 1966-a1975, Slovak Studies, XVII, Bibliographica II,* Roma, 1977, č. 861-929, 930-1213.

67 E. F. KNIEŽA, *Jankel Tannenbaum Kompanie,* Zürich, Konfrontation, 1975, strán 353 + XI. Časopis *Horizont* 1975, č. 11, s. 8, uverejnil interview, ktoré spisovateľ Emil F. Knieža poskytol Arvédovi Grébertovi.

68 *Malý slovník česko-slovensko-nemecko-francúzsky,* Berne, Švajčiarsky Červený kríž, 1969, strán 32.

69 J. A. MIKUŠ, *Unterschiede zwischen Tschechen und Slowaken,* Zürich, Schweizerische Aktion für Selbstbestimmungsrecht aller Völker, 1973, strán 24.

Zaujímavým knižným dielom je aj numizmatický katalóg *Die Münzen und Banknoten der Tschechoslowakei,*[70] ktorý vyšiel v roku 1970 v Bazileji. Veľmi seriózne ho spracovali Kurt Jaeger a Albert Picky, ktorí venovali kapitole o obežive Slovenskej republiky zvláštnu pozornosť, takže kniha uspokojí aj náročného zberateľa.

V roku 1976 vydalo ZPSvŠ v spolupráci s revue *Slowakei* informačnú brožúrku *Die Slowakei in der Retrospektive der Geschichte, Bericht vom I. wissenschaftlichen Seminar über die Slowakei in Zürich,*[71] ktorá sa stretla so záujmom nemeckých zainteresovaných čitateľov.

Z iniciatívy Švajčiarskej národnej komisie «Justitia et Pax» vyšla v priebehu roku 1976 v nemeckej a francúzskej mutácii kniha informácií a dokumentov o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku a v Čechách *Situation der katholischen Kirche in der Tschechoslowakei, Dokumente, Berichte* poťažne *Situation de l'Eglise catholique en Tchécoslovaquie, Documents, commentaires.*[72] Publikácia dokumentuje žalostné položenie, v ktorom sa nachádzajú kresťania v Česko-Slovensku na sklonku 20. storočia.[73]

Tou istou problematikou sa zaoberajú aj knižné vydania prednášok Antona Hlinku, ktoré tento predniesol v rokoch 1976/1977 vo viacerých švajčiarskych mestách. Sú to predovšetkým tieto dve knižočky: *Apartheid. Zur Lage der Christen in der Tschechoslowakei nach Helsinki*[74] a *Quelques aspects de la persecution des chrétiens en*

70 K. JAEGER — A. PICKE, *Die Münzen und Banknoten der Tschechoslowakei,* Basel, Münzen und Medaillen AG, 1970, strôn án 96.

71 S. MASÁR, *Die Slowakei in Retrospektive der Geschichte, Bericht vom I. wissenschaftlichen Seminar über die Slowakei in Zürich,* München-Zürich, Vereinigung der Freunde der Slowakei in der Schweiz, 1976, strán 16 + 4. — Porovnaj *Kanadský Slovák,* 15. 1. 1977, s. 5; *Slobodné Slovensko,* 1976, č. 5-6, s. 8. — Viď tiež *Slowakei, r.* r. XIII/XIV — 1975-76, č. 15, s. 75-89.

72 *Situation der katholischen Kirche in der Tschechoslowakei, Dokumente, Berichte,* Bern, Schweizerische National-Kommission Justitia et Pax., 1976, strán 150. — *Situation de l'eglise catholique en Tchécoslovaquie, Documents, commentaires,* Berne, Commission nationale suisse Justitia et Pax, 1976, strán 138.

73 *Bulletin SKS,* č. 24/25, s. 39; *Hlasy z Ríma,* 1976, č. 12, s. 19; *Kanadský Slovák,* 11.12. 1976, s. 4-5 a 19. 2. 1977 s. 5; *Slovák v Amerike,* 15. 12. 1976, s. 3 a 16. 2. 1977, s. 3.

74 A. HLINKA, *Apartheid. Zur Lage der Christen in der Tschechoslowakei nach Helsinki,* Uhldingen-Mühlhofen, Stephanus edition, 1977, strán 48. — Francúzsky preklad: *Apartheid. Quelques traits de la situation des chrétiens en Tchécoslovaquie après Helsinki,* Uhldingen-Mühlhofen, Stephanus Verlag, 1977, strán 44.

Tchécoslovaquie.[75] Obe vyšli vo viacerých vydaniach a niekoľkých prekladoch.

V uplynulých rokoch na seba upozornili svojou prekladateľskou činnosťou niektorí príslušníci mladej slovenskej generácie ako Ján Bernadič Jr., Zuzana a Peter Masárovci, Iva Kompišová, Katarína Smolenická, Zuzana Jelinková a Jaroslav Piljar, ktorí sú zárukou pre prospešnú činnosť slovenskej pospolitosti vo Švajčiarsku do budúcich rokov.[76]

Okrem slovenských literátov sú však vo Švajčiarsku publikačne činní aj iní Slováci. Sú to predovšetkým tie Slovensky a Slováci, ktorí pôsobia vo vedeckovýskumných oddeleniach priemyselných koncernov, farmaceutických trustov, vysokoškolských fakúlt, v zdravotníctve, v lesníctve,a v stavebníctve a na univerzitách. Všeobecne možno konštatovať, že slovenská emigrácia vo Švajčiarsku sa grupuje z radov stredne a vysoko vzdelanej inteligencie. Vo Švajčiarsku pôsobí okolo sto slovenských lekárov, pozoruhodné množstvo učiteľov stredoškolských a vysokoškolských profesorov a pedagógov, desiatky inžinierov a veľké množstvo stredných, najmä technických kádrov s ukončeným stredným odborným vzdelaním.

Slovenskí vedeckí pracovníci žijúci vo Švajčiarsku pôsobia dnes ako na úseku exaktných vied, tak aj v sektore vied humanitných. Predovšetkým je to chémia, o ktorej sa právom tvrdí, že je vedou budúcnosti. V Bazileji pôsobí viacero Slovákov-chemických odborníkov. Vo výskume vitamínov úspešne pracuje Rudolf Polony, v chemicko-technologickom výskume je to zas Ivan Kompiš, Ivan Bendík a Mikuláš Mičátek. Výskumu v lekárskofarmakologických odvetviach sa úspešne venuje Ján Gunčaga, ktorý reprezentuje Švajčiarsko aj na medzinárodných vedeckých fórach v cudzine. Lekár Ján Bernadič z Oltenu sa zaoberá psychiatriou so zvláštnym zreteľom na psychické aspekty emigrácie. V Zürichu pôsobí psychologička Lujza Peschak Meiner, známa špecializovanému publiku svojimi odbornými prácami a pedagogickou činnosťou.

75 A. HLINKA, *Quelques aspects de la persecution des chrétiens en Tchécoslovaquie,* Thoune, Aide aux églises martyres, 1976, strán 20.

76 Zuzana Masárová je autorkou prekladu článku G. Zvonického *Herodes kehrt zurück* (Herodes sa vracia), ktorý uverejnil v Bazileji dňa 29. mája *Pfarblatt.* — Porovnaj *Slobodné Slovensko,* 1977, č. 3-4, s. 7. — Peter Masár je pôvodcom prekladu ďalšieho článku G. Zvonického *Wer sagt die Wahrheit — zum Beispiel?* (Kto má pravdu?), ktorý bol uverejnený v *Basler Volksblatt* 19. 8. 1977 v stálej rubrike ‘Podium’. — Ján Bernadič a Jaroslav Piljar sa podieľali na vydaní knihy *Slováci v európskom zahraničí včera a dnes. Profil na skúšku* Jozefa M. Rydlu. Ostatní preukázali svoje prekladateľské skúsenosti pri iných, nemenej významných príležitostiach.

Vo vodohospodárskom výskume ETH v Zürichu pracuje ďalší Slovák Boris Sevruk. Mimoriadnu pozornosť si zaslúži výskumná činnosť lesného inžiniera Anzelma Bútoru, ktorý obhajuje švajčiarske farby na nejednom medzinárodnom podujatí. V Berne sa výskumom v elektrotechnickom priemysle venuje Oleg Dzamko. Úspechy dosahujú aj slovenskí architekti a stavební inžinieri a to vďaka svojim technologicky vyspelým a avantgardným projektom. Patria medzi nich napr. Pavol Puťora z Gossau, Richard Polom z Clarens (nateraz v Južnej Amerike), Pavol Masár z Riehenu, Vlado Ferančík z Aarau a ďalší.

V humanitných vedách treba spomenúť právnika Rudolfa Bystrického, univerzitného profesora, ktorý prednáša medzinárodné právo súkromné na univerzitách v Ženeve a vo Fribourgu. Popri svojej pedagogickej činnosti sa zaoberá aj štúdiom právnych aspektov východoeurópskych štátov. V Ženeve pôsobí aj niekdajší slovenský diplomat Arvéd Grébert, ktorý sa špecializuje na niektoré otázky najstarších slovenských dejín, venuje sa výskumu slovensko-švajčiarskych vzťahov a popri tom sa venuje veľmi intenzívne novinárskej práci. Osobitnú zmienku si zasluhuje vedeckovýskumná činnosť slovenského historika Ladislava Lipschera, pôsobiaceho v Zürichu, ktorý sa zaoberá najnovšími slovenskými dejinami, predovšetkým vzťahom slovensko-českým v medzivojnovom období, o ktorej problematike publikoval mnoho podnetných štúdií. Treba spomenúť — pro domo sua — aj činnosť Jozefa M. Rydlu hosťujúceho v Lausanne, ktorý sa súkromne venuje dejinám slovenskej literatúry, moderným európskym dejinám a čiastočne aj disciplínam pomocných vied historických.

Výrazné športové úspechy a medzinárodné renomé na poli športového výskumu získal Július Kubík, tréner hokejového mužstva juniorov Servette Genève, ktorý vynašiel a vo viacerých štátoch patentoval špeciálne tréningové zariadenie pre zvýšenie silovej výkonnosti športovcov. V Solothurne pôsobí Pavol Schmidt, športový lekár, nositeľ zlatej olympijskej medajle z rímskej olympiády.

Vo výpočte by sa mohlo pokračovať ešte ďalej, ale len s veľkými ťažkosťami by sa podarilo obsiahnuť všetky úseky, kde všade pôsobia slovenskí akademici vo Švajčiarsku. Zachytiť publikačnú činnosť týchto Sloveniek a Slovákov — a desiatok ďalších — je na tomto mieste z objektívnych príčin nemožné, ba možno seriózne pochybovať o tom, či to raz aj možné bude, pretože slovenská krv sa tratí v mori emigrácie... Určitý prehľad, aspoň v bibliografickom kontexte podáva *Slovenská bibliografia v zahraničí II* (1966-1975),[77] ktorú vydal Slovenský ústav v Ríme roku 1977.

77 M. LACKO, *Slovenská bibliografia v zahraničí 1966-1975, Slovak Studies, XVII,*

Prehľad publikačnej činnosti, ktorý načrtli tieto riadky, si nenárokuje byť vyčerpávajúcim — v súčasnosti za daných pomerov ani taký nemôže byť. Zaznamenáva však aspoň v stručnej forme snaženia, iniciatívy a výsledky, ktoré Slováci vo Švajčiarsku na tomto poli v uplynulom desaťročí podnikli, uskutočnili a dosiahli. V akej miere sa im to podarilo, to ukáže a posúdi len budúcnosť.

Nájdu sa hlasy, ktoré budú chváliť. I kritizovať. Jedni i druhí nech si pripomenú slová barda Karola Strmeňa: «Urobili sme iba, čo sme mali, urobili sme iba, čo sa dalo a ostatné sme Pánu Bohu zanechali.»

Jozef M. Rydlo, Lausanne

Bibliographica II, Roma, 1977, strán V roku 1967 vyšla v tomto periodiku, ktoré vydáva Slovenský ústav, od tohto istého zostavovateľa *Slovenská bibliografia v zahraničí 1945-1965* (*Slovak Studies, VII, Bibliographica I,* Roma, 1967, strán 366.

Imrich Kružliak

Štvrťstoročie slovenskej kultúry III.

II. Obdobie stalinizmu (1948-1956)

Totálna moc komunistickej strany vyžadovala i totálnu podriadenosť umeleckých, kultúrnych a vedeckých pracovníkov. Keď komunistická strana koncom februára 1948 prevzala celú politickú moc v štáte, z jej podnetu Umelecká a vedecká rada už počiatkom apríla zvolala do Bratislavy tzv. pokrokových umelcov, aby sa verejne zapojili do prúdu novej moci.[101] Na tomto prvom verejnom vystúpení v novej politickej situácii umelci «manifestačne» prijali nielen komunistické politické víťazstvo, ale vypracovali a odhlasovali aj «Manifest socialistického humanizmu».[102] Z textu Manifestu vyplýva, že na jednej strane sa prihlasujú k zásadám komunistického socializmu, ale na druhej strane by

101 Schôdza umelcov bola 8. apríla 1948. Umelecká a vedecká rada pozvala na ňu spisovateľov, ako aj výtvarných, hudobných, divadelných a filmových umelcov, aby prijali stanovisko, aké chceli zaujať na Zjazde národnej kultúry v Prahe, ktorý bol zvolaný na 10.-11. apríla. Súčasne malo to byť manifestačné osvedčenie umelcov za víťazstvo komunistickej strany.

102 Manifest socialistického humanizmu sa zrodil z diskusií spisovateľov, literárnych teoretikov a kritikov (M. Bakoš, J. Dubnický, M. Chorváth, P. Karvaš, A. Matuška, M. Považan a D. Tatarka). Jeho text vypracovali J. Dubnický a M. Chorváth a jeho konečnú redakciu previedli A. Matuška a M. Bakoš. Takto ho potom publikovala Pravda z 11. apríla 1948, v č. 84. — Atmosféru zrodu Manifestu z hľadiska angažovaného príslušníka tohto hnutia opísal M. Bakoš: Po desiatich rokoch (Slov. pohľady 1958, č. 4, s. 370-382).

si ešte radi uchovať možnosť a slobodu individuálneho názoru a postupu.[103] Bola tu ešte odvaha zdôrazňovať požiadavky umenia, aby «zostalo umením» a aby dielo spisovateľa malo «literárnu úroveň».[104] Pritom umelci v prijatom texte Manifestu sa viac vyporiadúvali s minulosťou a pomer k umeniu určovali na základe ideologických a politických cieľov komunistickej strany.[105] Celý ich postup i myslenie poznačovali už tlak novej doby, rozpačitosť, ale aj neuvedomelosť nebezpečenstva, aké v zmenenej situácii nastáva pre celú kultúru a jej tvorcov.

103 V pôvodne navrhovanom texte Manifestu sa ešte hovorilo: «budeme skúšať viaceré z možných ciest k novému umeniu...» «so záujmom si vypočujeme aj každú kritiku z laických radov...» a pod. (Slov. pohľady 1965, č. 5, s. 33).

104 A. Matuška: Pre a proti, Bratislava 1956, s. 174-175.

105 V Manifeste sa m.i. hovorí: «V súčasnosti najlepšie snahu o umeleckú tvorbu nachádzajú pozrozumenie iba v úzkej vrstve inteligencie a nechávajú chladnými široké vrstvy. Zodpovednosť za tento fakt nepadá však na umelcov, ale je dedičstvom kapitalistickej výrobnej anarchie, hospodárskych kríz a vzdelanostnej zanedbanosti ľudu. Kapitalizmus svojím výlučným záujmom o zisk zdegradoval umelecké dielo na produkt voľného trhu, dosiahnuteľný len pre majetné vrstvy. Pracujúci ľud bez potrebného vzdelania a estetického školenia nemôže nadobudnúť pomer k umeniu, hoci ono veľmi často bojuje svoím revolučným obsahom aj za jeho záujmy.

Priepasť medzi umením a starou spoločnosťou prehlbila sa aj individualizáciou umenia. Tento proces bol nesený predovšetkým obranným postojom umelca ku kapitalistickému spoločenskému zriadeniu. Individualizované umenie koná význačnú revolučnú funkciu rozrušovaním buržoáznej kultúrnej nadstavby a svetonáhľadu vládnucej triedy. Najmä v poslednej fáze, za zúrenia medzinárodného fašizmu, neostávalo melcom nič inšie, iba individualizovaným umeleckým prejavom vysloviť svoj odpor k fašizmu a svoju neochvejnú vieru, že tento systém bude odstránený a zničený. Slovenské pokrokové umenie zúčastňovalo sa v boji proti politickej reakcii a má v pamäti jej nepriateľský postoj ku kultúre. Boj za oslobodenie človeka sa ešte neskonšil, reakcia bude aj naďalej prekážať pokroku, opierajúc sa o zahraničný imperializmus. Slovenskí umelci nemôžu a nechcú v tomto zápase ostať neutrálnymi, ale chcú v ňom bojovať za pokrok spoločne so všetkými pracujúcimi.

Slovenskí umelci chcú slúžiť pokroku svojím umením, a to v miere omnoho väčšej, ako bolo možné doteraz. V novej spoločnosti sa úlohy umenia nezužujú, ale naopak, rozširujú. Centrom záujmu umenia a jeho hrdinom bude pracujúci človek. Umenie mu chce pomáhať v zápase o slobodu a ovládnutie spoločnosti, chce mu urobiť život krajším tým, že mu bude odhaľovať a zvýrazňovať vlastnosti reality a učiť ho vidieť novým spôsobom v známej skutočnosti. Umenie tým spolutvorí aj novú skutočnosť, lebo ju nielen odráža, ale aj pretvára. Podľa rozdielnych možností jednotlivých druhov bude umenie rozlične plniť svoje úlohy. Pritom umelecká tvorba bude slúžiť človeku, čiže bude v pravom zmysle umením humanistickým. Tento cieľ môžeme dosiahnúť len súbežne s uskutočňovaním socializmu a s kultúrnym zaktivizovaním všetkých pracujúcich.

Program socialistického umenia bude však možno splniť iba ak sami umelci si

V Manifeste sa len nesmelo odvažovali zdôrazniť «potrebu zachovania kontinuity umenia», poznanie, že úlohou umenia bolo a je «formovať slovenský národ ako kultúrnu jednotku» a odhodlanie, že umelecká tvorba bude i naďalej «nadväzovať na tradíciu ľudového umenia».[106] Pritom v tomto období Komunistická strana Slovenska najmä v kultúrno-politickej oblasti postupovala ešte samostatne a vzpierala sa dogmatickým hľadiskám niektorých funkcionárov celoštátnej komunistickej strany, takže i slovenskí kultúrni pracovníci a umelci si mohli trúfať vysloviť aj smelšie stanoviská. Ale spôsob, akým komunisti uchopili politickú moc naplnila celý život strachom, ktorý už predznačoval tiene budúcich možných následkov. Okrem toho aj v slovenskom kultúrnom živote sa od samého začiatku komunistickej éry začali tlačiť do popredia jednotlivci, ktorí chceli ťažiť zo situácie servílnou službou komunistickej strane. Čo nevládali dosiahnúť talentom, to chceli dosiahnúť priazňou strany. A komunistická strana vždy potrebovala politických «trubadúrov», ochotných ospevovať jej moc, aj keď spočívala na násilí a zločinoch. Vedela, že umelci jej môžu viac poslúžiť v spoločnosti ako masívna kampaň propagačného aparátu strany. Preto už pred uchvátením politickej moci snažila sa získať inteligenciu taktickým presviedčaním, hlavne poukazovaním na pokrok novej doby a potrebu novej kultúry. A tí, ktorí začali kráčať s komunizmom a prijímali jeho politické ciele a jeho ideológiu si nechceli uvedomiť tento príšerný sebaklam. Nielen že sa zriekali základných hodnôt života, ale i vlastnú hlavu kládli na klát politickej gilotíne.

Večer slovenských umelcov, na ktorom prijali Manifest socialistickej reality, prihlasovali sa k «februárovému víťazstvu»,[107] k socializmu a

dokonale osvoja teóriu i prax vedeckého socializmu a ak sa stotožnia v celom svojom počínaní so všetkými pracujúcimi.

Je v záujme ďalšieho tvorivého vývinu slovenského umenia, aby bola jeho kontinuita zachovaná. Vedľa toho, že bolo vyjadrením sociálneho zápasu, spĺňalo a spĺňa dôležitú úlohu formovania slovenského národa ako kultúrnej jednotky. ...Východiskom nového umenia nemôže byť neumelecký a netvorivý akademizmus, ktorý bol a je buržoáznou degeneráciou umenia. Naproti tomu skutočnou oporou pre novú tvorbu bude bohatá tradícia ľudového umenia, ako aj trvalé výdobytky umenia, ktoré vznikli v dôsledku vzbury proti konvenciam rozkladajúcej sa kapitalistickej spoločnosti». (Slov. pohľady 1965, č. 5, s. 32-33).

106 tamtiež, s. 32-33.

107 «Februárovým víťazstvom» nazývajú komunisti totálne prevzatie politickej moci v celom štáte Komunistickou stranou dňa 25. februára 1948. Po skončení procesu pripravovali sa komunisti cieľavedome na politický puč, čiže na totálnu politickú moc, a to za každú cenu lebo mali za sebou Stalinovu podporu. Politický tlak začali najprv z Demokratickej strany (dr. M. Bugárovi, dr. J. Staškovi,) a neskoršie aj proti podpredsedovi vláskej republiky, ktorá sa vtedy nachádzala zväčša ešte v lete 1947 organizovali komunisti, menovite na

chceli «manifestovať jednotu umeleckých tvorcov s pracujúcim Slovensku, protestné demonštrácie rôznych odbojových zväzov a ostrú tlačovú kampaň proti niektorým poslancom ako aj tajomníkom demokratických ministrov a povereníkov, a sústredene obviňovali mladých katolíckych intelektuálov z protištátnych činov a zo stykov so slovenskou emigráciou, medzi ktorú nasadili dokonca svojich agentov.

Pod organizovaným tlakom ulice policajné orgány prevádzali v bytoch obviňovaných ľudí domové prehliadky a postupne ich zatýkali. V septembri 1947 ako prípravu na politický puč zatkli na Slovensku vyše 500 väčšinou mladých katolíckych pracovníkov. Po nehoráznych obvineniach z protištátnej činnosti v sept. 1947 požiadali poslanci Bugár a Kempný imunitný výbor, aby ich zbavil imunity, aby pre súdom mohli dokázat svoju nevinu. Obaja sa dali k dispozícii súdu a r. 1948, po komunistickom puči, boli odsúdení na dlhé roky väzenia. Rovnako bol zatknutý aj poslanec dr. J. Staško, ktorý vo svojom kraji získal najväčší počet hlasov zo všetkých poslancov vôbec, a ktorého ešte k tomu obvinili ako dezertéra na francúzskom fronte r. 1940. (Pri procese jeho veliaci generál však dosvedčil, že patril k jeho najlepším vojakom).

Podnet k politickým demonštráciám, tlačovým útokom a politickým represáliám dal ostrý prejav predsedu vlády K. Gottwalda na oslavách Slovanského dňa na Devíne v dňoch 5.-6. júla 1947, ktorý slovenskú demokraciu označil za «reakciu» a priam urážal slovenský národ. Organ Demokratickej strany Čas referoval o jeho vystúpení pod titulom «Nepriateľ Slovenska na Slovensku». Pod týmto politickým tlakom organizované skupiny partizánov predložili Demokratickej strane ultimátum, aby «očistili» zbor povereníkov i štátne úrady od «protištátnych elementov». Išlo tu hlavne o bývalých príslušníkov Slovenskej ľudovej strany a katolícky angažovaných pracovníkov. Partizáni prepadli vtedy aj budovu Slovenskej národnej rady a insultovali početných politických i katolíckych činiteľov. Nato 31. októbra 1947 demokratickí poverenící podali demisiu. Na ten deň zvolali komunisti zjazd odborov a zjazd manipulovaných roľníkov, ktoré žiadali kapituláciu demokratických činiteľov. Demokratickí poverenící však neustúpili a počiatkom novembra 1947 prišiel Gottwald druhý raz do Bratislavy, aby prinútil demokratov ku zrieknutiu sa najdôležitejších rezortov. Demokratickí poverenící aj túto požiadavku odmietli a proti násilnym akciam komunistami organizovaných zväzov zvolali sami vo viacerých mestách mohutné manifestácie za demokraciu a poriadok.

Komunisti sa tak vzpamätali a 17. novembra bola vyriešená politická kríza na Slovensku menovaním nového zboru povereníkov. V podstate tu však šlo len o klam, lebo politickí väzni zostali ďalej v žalároch, v zatýkaní sa svojvoľne pokračovalo pod vedením tzv. neutrálneho poverníka M. Ferjenčíka a komunistická tlač v útočnej kampani nepovolila. Ale po neúspechu na Slovensku preložili ťažisko do Prahy, kde sa im podobným zastrašovaním podarilo, že ministri demokratických strán 21. februára 1948 podali demisiu, ktorú prezident Beneš prijal a tým uvoľnil komunistom nástup k totálnej politickej moci. Gottwald už 21. februára na manifestácií na Staromestskom námesti v Prahe vyhlásil, že demisionovaní ministri sa nesmú vrátiť do vlády, že vo vláde Národného frontu musia byť zástupci robotníkov, roľníkov a inteligencie, že vláda musí byť zbavená «reakčných živlov». Do Prahy hneď sústredili štyri pohotovostné pluky štátnej bezpečnosti, ktoré už skladali prísahu vernosti Gottwaldovi. A zároveň začali komunisti všestrannú kampaň za

ľudom».[108] Postupovali takticky opatrne, aby nevyvolali protesty manipulovanej masy komunistických kádrov a kadejakých odbojárov, ale na druhej strane sa iba so slabým dôrazom snažili na kultúrnom poli zachrániť, čo sa ešte zachrániť dalo. Ivan Horváth v otváracom prejave hovoril, že «nikto nechce a nemôže rozkázať umelcovi, ako má tvoriť, uložiť mu formu, ktorou má tvoriť a predpísať obsah».[109] Ale práve to sa stalo; a to ani nie po nejakom dlhšom vývojovom procese, ale bezprostredne po schôdzi slovenských umelcov, na Zjazde národnej

zakladanie akčných výborov «Obrodeného národného frontu». Tak sa Beneš dal politicky zaskočiť a otvoril dvere komunistom, ktorí 25. februára prevzali vládu. A keď do jeho rúk zložili prísahu, vydal im ešte poverovacie listiny. Benešov list Gottwaldovi z 24. februára, v ktorom píše, že «demokracia je jediná spoľahlivá a trvalá základňa slušného a dôstojného ľudského života» a že «trvá na parlamentnej demokracii, na parlamentnej vláde, ako hraniciach demokracie», bol už labuťou piesňou politika, ktorý v naivnej dôvere Sovietom i komunistom, nepriamo pripravoval sám cestu k policajnému komunistickému štátu, ktorého symbolom sa zakrátko stali šibenice, brutalita, cenzúra a strach.

Na Slovensku sa Demokratická strana napriek teroru komunistických výtržníkov odhodlala zvolať celonárodný zjazd na 23. februára do Bratislavy. Ale kým ministri a povereníci rokovali na zjazde, členovia národnej bezpečnosti obsadzovali už ich kancelárie, vyháňali z budov nekomunistických úradníkov, zabavovali im aj súkromnú korešpodenciu a nekomunistická tlač pre odpor sadzačov, ktorých organizáciu mali v rukách komunisti, nemohla už výjsť. Kopeckého komisár na povereníctve pošt už blokoval telefonické rozhovory. A nikto nemohol spraviť nič, pretože podľa druhej pražskej dohody právomoc Slovenskej národnej rady bola obmedzená už natoľko, že politický aparát a moc mohli komunisti aj na Slovensku prevziať bez najmenšieho odporu.

Keď bratislavskí vysokoškoláci chceli vyrukovať do ulíc a protestne sa postaviť proti komunistickým partizánom a odbojárom, Ján Ursíny mohol už iba rezignovane povedať, že «sa bojí krviprelievania». Hneď v dňoch 23. a 24. februára 1948 komunisti obsadili aj tlačiarne bratislavského «Času» a košického «Demokrata». Jedine P. Plánovský vedel šikovným spôsobom vytlačiť v Prešove asi 20 tisíc exemplárov časopisu «Ozvena», ktorý s dátumom 28 februára 1948 bol posledným demokratickým časopisom, ktorý referoval o komunistickom prevzatí moci. Orgány Národnej bezpečnosti však zhabali väčšinu nákladu tohto časopisu, takže sa medzi ľud dostalo sotva 2 tisíc výtlačkov. Inak boli to prvé politické noviny povojnového režimu, ktoré vyšli už 1. marca 1945, a s dátumom 28. februára 1948 boli aj posledným dokumentom tohto krátkeho, dramatického, nádejného i zúfalého pokusu o zachovanie akej takej demokratickej slobody v tôni imperialistického sovietskeho víťaza. (Hlas Československa 1953, Washington D.C., s 1-33. — J. Staško: Katolíci a «Aprílova dohoda» (Mosti 1976, č. 1-2, s. 32-50, Most 1976, 2. 3-4, s. 126-144). — P. Korbel: The Development of Slovakia's Constitutional Position, NCFE, New York 1953, p. 15-23. — V. Prečan: Slovenský katolicizmus pred februárom 1948, Bratislava 1961. — G. Husák: Z bojov o dnešok, Bratislava 1973. — V. Plevza: Víťazný február, Bratislava 1972.

108 M.B.: Umenie v novej spoločnosti (Manifest socialistického humanizmu 1948) (Slov. pohľady 1965, č. 5, s. 19).

109 tamtiež, s. 10.

kultúry v Prahe, kde už Štoll, Gottwald, Nejedlý a iní dogmatici oznamovali znárodnenie kultúry. Operovalo sa ľudom, že ľud «potrebuje kultúru — vedu, literatúru, divadlo, film, hudbu — predchnutú našou vierou v šťastnú budúcnosť krajiny», že «potrebuje kultúru zrozumiteľnú a prístupnú»,[110] čo už bol náznak neskoršieho umeleckého schematizmu a vulgarizmu.

Slovenskí umelci v Bratislave sa ojedinele nestavali ani proti socialistickému realizmu, len chceli «robiť umenie, ktoré vyrastá predovšetkým zo slovenskej spoločenskej a umeleckej prítomnosti»[111] (P. Karvaš). Uvedomovali si, že «nepoznajú svojho nového partnera» a že «ho nezískajú a do divadla neprivedú kompromisom alebo gýčom».[112] Po Karvašovi aj Št. Žáry vyznával, že chcú, aby ich tvorba «mala patričnú umeleckú výšku, kvalitu», aby nebola «uniformovaná, ale rozmanitá, ako je rozmanitý život», aby bola «hybná, živá, ktorá súhlasí i kritizuje». A Žáry tu ešte volal: «Nebojte sa experimentu!» Tomu ďakoval, že sa aj slovenská literatúra dostala «na umeleckú výšku».[113] M. Gregor za divadelných hercov ešte vyslovoval optimizmus, že divadlo «musí pomáhať nájsť znovu vieru v človeka, dať mu nové mravné hodnoty» a opovážil sa dokonca tvrdiť, že «nijaké vedecké dielo, nijaká politická reč, nijaké kurzy a školenie nemajú takú výchovnú silu, akú má divadlo». Preto hlásal, že «sloboda umeleckého prejavu je základným predpokladom celej našej umeleckej tvorby».[114] C. Štítnický sa osvedčoval, že sa «manifestačne stavajú za socialistický humanizmus ako za jediný možný a správny program umeleckých pracovníkov v novej, budujúcej sa socialistickej spoločnosti».[115] Guderna (na rozdiel od Š. Jurovského, ktorý hovoril ešte o umelcoch ako o «velikášskych Don Quijotoch, smutných a opustených, akoby nepochopených, ale pre dnešok sa nehodiacich»[116]) prišiel, akoby vizionársky tušil budúcnosť, s pojmom «dôslednej socializácie kultúry», od ktorej si sľuboval «preklenutie priepasti medzi umelcom a spoločnosťou».[117] Silne protizápadne orientovaný sa vtedy ukazoval menovite D. Tatarka, ktorý vyslovoval obavu z «ďalšieho svetového ničenia», ktoré vraj «chystajú imperialisti». Ale aj Slovensko videl ako národ, ktorý «nesie ešte na sebe mdlobovú ťarchu uhorského feudalizmu a

110 Sjezd národní kultury. Praha 1948. Gottwaldov prejav, s. 160.
111 Fr. Vnuk: c.d., s. 46.
112 Slov. pohľady 1965, č. 5, s. 21.
113 tamtiež, s. 22, 24.
114 tamtiež, s. 24.
115 tamtiež, s. 25.
116 tamtiež, s. 26.
117 tamtiež, s. 18.

slovenského kresťanského a fašistického štátu», preto chcel «pomáhať vymaniť človeka z náboženskej, konfesionálnej a šovinistickej ohúrenosti». Po «februárovom víťazstve» videl úlohy dané novou skutočnosťou a tie vraj «naše pokolenie musí vziať na seba, zdráha sa, či sa nezdráha». Išlo mu o «metódu socialistického realizmu», ktorý chápal ako «noetickú bázu, ktorou je dialektický materializmus, a cieľ, ktorým je zaktivizovanie človeka».[118]

-Bolo treba takto názorne ukázať postoje jednotlivých slovenských umelcov k novej, komunistickej skutočnosti, lebo na nich v neskoršom vývoji možno najlepšie ilustrovať, aké to boli ilúzie a ako často sami títo umelci doplácali na svoju neuvedomelú krátkozrakosť. Čoskoro sa totiž ukázalo, že strana mohla rozkazovať umelcom, ako majú tvoriť a uložiť im aj formu socialistického realizmu ako jedine platnú; ukázalo sa, že strane nešlo o umeleckú stránku umenia, o jeho kvalitu, ale o jeho politickú tendenciu, aby doplňovalo to, čo povie funkcionár v politickej reči a čo sa prednáša na politickom školení. Z manifestácie na bratislavskom večere slovenských umelcov za «socialistický humanizmus» nezostalo na dlhé roky nič, ani len pripomienka v kultúrnych časopisoch, lebo kultúra bola doslovne «znárodnená» a sovietsky vzor socialistického realizmu sa stal dogmou, o ktorej nesmel nikto pochybovať. Jedine z tohto hľadiska sa umelec mohol už dívať na človeka i na novú premenu spoločnosti, pod ktorej ťarchou všetky «prežitky» minulosti vyzerali ako kráľovstvo pokoja a spravodlivosti, a ako svet šťastia a slobody, ktorých návrat by bol aj hocktorý komunistický umelec, intelektuál, ba aj robotník prijal radšej ako novú ospevovanú epochu budovania socializmu.

Napriek ilúziám niektorých slovenských umelcov «Manifest socialistického humanizmu» mal byť protiváhou sovietskeho socialistického realizmu a jeho snahou bolo chrániť tvorbu umelca a slobodu kultúry vôbec pred diktátom strany a zásahom cenzúry. Po odstupe času sa zdá, že to bol prejav prílišnej opatrnosti a krátkozrakosti, že slovenskí umelci neboli pripravení na nové pomery, a čo viac, že ani komunisti nepoznali skutočnú situáciu sovietskej kultúry a podmienky za akých sa vyvíjala. Ale kto mohol za dlhé roky nahliadnuť za oponu skutočného sovietskeho života, a najmä kto sa z tých, ktorí zostali na povrchu, odvážil kriticky postaviť proti záujmom vševládnej komunistickej strany? Západ obetovaním národov Strednej Európy obetoval nielen ich politickú nezávislosť a slobodu, ale aj ich starú a bohatú kultúrnu tradíciu, ktorá po stáročia bola trvalým mostom týchto národov so Západom. Sovietsky zväz, ako nový vládca osudov týchto národov,

118 tamtiež, s. 29.

vedel vo všetkom využiť svoju moc, aby tu platil ako jediný vzor, ktorý sa musí bezpodmienečne nasledovať.

Od socialistického humanizmu k socialistickému realizmu

Nech «Manifest socialistického humanizmu» slovenských umelcov bol akokoľvek chabým prejavom obrany tradičných slobôd kultúry, zostáva dôkazom, že slovenský kultúrny front, aj keď ho väčšinou reprezentovali komunizmu naklonení umelci a vedeckí pracovníci, nechcel dobrovoľne prijať chomút sovietskeho socialistického realizmu, ako ho akceptovali českí umelci. O umení mali predstavu, že je «už svojou podstatou spoločenské a ľudské, humanistické a socialistické».[119] Preto v Bratislave sa ešte deklaratívne osvedčovali: «My, slovenskí umelci, vymedzujeme si v tomto duchu svoje úlohy, a v tom vidíme svoju národnú a socialistickú cestu za spoločným cieľom, ktorá nám naznačuje tvorivú umeleckú perspektívu, cestu socialistického humanizmu».[120] S touto orientáciou sa opäť stretáme až v prvom odmäku r. 1956, ojedinele aj v 60. rokoch, ale otvorene až v Dubčekovej ére r. 1968.

Čoho sa slovenskí umelci a vedeckí i kultúrni pracovníci obávali, keď v Bratislave prijímali «Manifest socialistického humanizmu», to sa potvrdilo o dva dni v Prahe (10.-11. apr. 1948) na Zjazde národnej kultúry. Tu sa pod patronanciou najvyšších komunistických činiteľov jednoznačne vyhlásilo, že o kultúre bude autoritatívne hovoriť jedine komunistická strana. V Prahe dovolili síce slovenskej delegácii prečítať «Manifest», pripustili aj referáty slovenských delegátov, ale text Manifestu už nevzali do dokumentárneho zborníka, ktorý o tomto Zjazde vydali v Prahe ešte r. 1948.[121]

Na Zjazde v Prahe stranícki dogmatici nastolili tri jasné direktívy: prispôsobiť umeleckú a kultúrnu tvorbu duchu, predstavám a vkusu pracujúcich, centrálne usmerňovať a riadiť kultúrny život v celom štáte bez ohľadu na národné záujmy, a komunistickú ideológiu prijať ako jedinú a záväznú koncepciu umeleckej a vedeckej orientácie.[122] To boli korene postupného vulgarizmu, schématizmu, uniformity, zlučovania národných umeleckých zväzov a celého kultúrneho diletantizmu, ktorý znivelizoval slovenskú kultúru na nebývalý stupeň. Slobodné experi-

119 M.B.: c. stať, s. 33.
120 tamtiež.
121 Manifest na pražskom Zjazde prečítal historik Jaroslav Dubnický, ktorý pripravil aj jeho pôvodný koncept. Referáty slovenských delegátov boli uverejnené v zborníku Sjezd národní kultury, Praha 1948.
122 Fr. Vnuk: c.d., s. 46 a n. — Zborník Slovenská kultúra 1945-1965, Bratislava 1965. — J. Mravík: Februárové víťazstvo a slovenská kultúra (Nová mysl, Praha 1978, č. 2, s. 41-50).

mentálne prejavy v umeleckej tvorbe ako aj objektívne kritéria vo vedeckej práci boli postavené pred najťažšiu skúšku. Tu už nikomu nestačilo vykázať sa straníckou legitimáciou alebo teoreticky uznávať potrebu politickej angažovanosti. Strana žiadala bezvýhradné prijatie pracovných metód socialistického realizmu a zásadu «vyššej ideovosti» umeleckého diela. Tak sa do slovenskej literatúry vniesol typ tzv. kladného hrdinu a princíp straníckosti literatúry. To bol sovietsky vzor a ten sa musel bezpodmienečne plniť. Slovenský literárny historik, akoby sa hanbil za toto kultúrne poníženie, a aj po dlhých rokoch popieral, že by to bol «diktát» a vysvetľoval to potrebou «nového umeleckého vyjadrenia».[123] Ale pravdivosť faktov nemohla zatajiť žiadna dialektická ekvilibristika; a nakoniec kanonizovanie sovietskych vzorov takmer vo všetkých druhoch umenia a aj vo vedných disciplínach, a tlak, ktorý sa zvykol vyjadrovať zjednodušenou formulou «vlády kultu osobnosti» odkryli celú obludnú rozpornosť medzi pravdou a skutočnosťou, medzi obrazom umeleckého diela a faktom životnej reality.[124]

V duchu straníckeho a politického centralizmu začala sa od r. 1949 prevádzať aj bezohľadná centralizácia v kultúre. Ak sa v r. 1945-1948 mohla slovenská kultúra orientovať ešte podľa národných potrieb a na vlastnej národnej základni, r. 1949 vzali jej aj túto možnosť. V marci 1949 zvolali do Prahy zlučovací zjazd českých a slovenských spisovateľov a pod politickým diktátom začali vytvárať celoštátne «československé» umelecké zväzy. A r. 1960 neušetrili pred týmto osudom ani Slovenskú akadémiu vied. Tieto centralizačne zásahy do slovenskej kultúry ďaleko prevyšovali starý pražský centralizmus z r. 1918-1938, proti ktorému sa Slovensko mohlo brániť silnou politickou a intelektuálnou opozíciou. Komunistickí dogmatici po r. 1948 nebrali nijaký ohľad na národné záujmy ani na kultúrnu tradíciu národa. Ak českí komunisti za prvej ČSR priznávali Slovákom ako národu i právo odtrhnúť sa od republiky (K. Gottwald), teraz chceli podľa sovietskeho vzoru budovať nadnárodnú proletársku spoločnosť, kde národnému jazyku a národnej kultúre mala pripadnúť iba úloha pomocníka komunistických politických cieľov. Smutným zjavom na slovenskej strane bolo, že tieto centralizačne zásahy našli ochotným pomocníkov aj v radoch takých umelcov a vedcov, ktorí predtým nepatrili ku komunistickému kultúrnemu frontu (A. Mráz, A. Plávka, J. Kresánek, M. Huba a početní iní). A tam, kde nenašli na Slovensku poslušných vykonávateľov centralistickej moci, «pražské centralistické orgány dosadzovali na všetky kľúčové miesta v slovenskej štátnej správe,

123 K. Rosenbaum: Predslov (Zbor. Slovenská kultúra 1945-1965, s. 9).
124 J. Poliak: Atomizácia kultúry? (Slov. pohľady 1956, č. 12, s. 1177-1188).

ekonomike, kultúre a inde «spoľahlivých» súdruhov z Čiech a Moravy».[125]

Ako strana diktovala rozličné protikultúrne opatrenia[126] a celý kultúrny život postavila pod svoju kontrolu, tak organizovala aj masové kampane v kultúre «za vyššiu ideovosť», «za vyššie umelecké majstrovstvo», «za nových Ščedrinov a Gogoľov», «za spoločenskú funkčnosť umenia», «za socialistické vlastenectvo a proletársky internacionalizmus», «proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu» a pod.[127], čo bolo iba propagačnou kamuflážou na ohlupovanie verejnosti. Umelci, kultúrni pracovníci a školy všetkých stupňov museli odriekať heslá o budovaní socializmu, chránení mieru, boji proti imperializmu, vernosti Sovietskemu zväzu, atď. A to všetko sa muselo prenášať aj do literatúry, výtvarného umenia, do hudby, na javiská a filmové plátna.

Ilúzia, s akou vstupovali slovenskí komunisti do nového povojnového života už r. 1945-46, po r. 1948 dostávala konkrétnu protikultúrnu formu. Ak r. 1946 L. Novomeský hlásal: «My sa definitívne a so všetkými dôsledkami musíme priznať k jednote s tou kultúrou: ruskou, sovietskou, slovanskou, ktorá je podstatou nášho duchovného a fyzického bytia a stála aj na počiatku našich kultúrnych a politických dejín»,[128] musel zároveň dopovedať, že «Východ po vojne premenený ruskou revolúciou dáva vodidlo, pohľad na svet, bezpečný spôsob poznávania dejov a ich vytvárania. Prináša slobodu videnia vecí a javov, odklína svet v hĺbke i šírke, v priestore i čase, strhuje z neho nános predsudkov a falše, ako sa na ňom nahromadil cez staročia... pre správne videnie sveta a jeho javov je myšlienková náplň obrodzujúca východnú Európu neodmysliteľná, ba bezvýhradná».[129] A keď r. 1948 na pražskom Zjazde národnej kultúry nastolili tvorcom i teoretikom umenia úlohu, že «sa musia vyporiadať s otázkou podstaty socialistického umenia»,[130] ukázalo sa, že všetky ich predstavy o sovietskej kultúre

125 J. Samák: O česko-slovenskej otázke trocha ináč (Svědectví, Paríž 1969, č. 34-35-36, s. 276).

126 Týkalo sa hlavne školstva, divadla, slobody umeleckej tvorby, nakladateľského podnikania, tlačového zákona, zpolitizovania osvety, zákazu činnosti Matice slovenskej a pod.

127 J. Špitzer: Proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu, za vyššiu ideovosť literatúry (Kul. život 1951, č. 25.) — s. 96 a n., s. 116 a n., s. 138 a n.

128 L. Novomeský: Poznámky k diskusii (Zborník z I. zjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov 27. a 28. augusta 1945 v Banskej Bystrici. Bratislava 1946, s. 69).

129 tamtiež, s. 76.

130 R. Mrlian: Február je prameňom našej pravdy (Slovenské divadlo 1973, č. 1, s. 1).

boli falošné a nereálne a že po nich sa potom celá naša kultúra dostávala do najponižujúcejšieho stavu v celých jej dejinách. To bola cesta k socialistickému realizmu. A poslušní spisovatelia sa ešte aj tu zaväzovali plniť príkazy: «pod vedením našej strany, v bojovom šíku s našimi hrdinami v závodoch, na stavbách hrdinského diela socialistickej výstavby, s družstevníkmi na širokých lánoch kvitnúceho šťastia a pokoja vybudujeme zápas o socialistickú literatúru proti ustupujúcej tme buržoázneho sveta a jeho mravov».[131] Tak znel hlas Aktívu komunistických spisovateľov r. 1951, ktorý V. Petrík nazval neskoršie «vyvrcholením brutálnych ideologických a priamo politických zásahov do oblasti literatúry»,[132] ktoré boli sprievodným zjavom socialistického realizmu. O absurdnosti politických postojov voči kultúre svedčí aj skutočnosť, že v 50. rokoch, pri likvidácii slovenských nacionálnych komunistov (Vl. Clementis, L. Novomeský, G. Husák, D. Okáli, I. Horváth a L. Holdoš), zatracovali jedným dúškom celú slovenskú kultúrnu elitu, ktorá bola s nimi v osobnom alebo literárnom spojení. Za «faktické nahrávanie reakcii a západu» vyhlasovali ešte aj satirické poviedky komunistického prozaika V. Mináča.[133]

Prenášanie soviestského socializmu do slovenskej kultúry prejavovalo sa menovite útlakom inteligencie. A pretože slovenská inteligencia už z politických zápasov (do r. 1918 s Maďarmi a potom do r. 1938 s Čechmi) bola väčšinou nacionálne orientovaná, aj «potlačovanie inteligencie sa omnoho vypuklejšie prejavovalo na Slovensku»[134], najmä po likvidácii tzv. nacionálnych slovenských komunistov. Pražskí stranícki dogmatici chceli Slovensko v každom smere pokoriť. Za reprezentantov mu vybrali «tiež slovákov»,Maďara V. Širokého vo vláde, a Čecha K. Bacílka dosadili do funkcie prvého tajomníka strany na Slovensku, kde si vyslúžil epiteton «vrah slovenskej inteligencie.»[135] Obaja boli absolútne poslušní Prahe. Bolo to obdobie národného poníženia, kedy brutálny komunistický režim siahal Slovákom na ich najcennejšie duchovné hodnoty a snažil sa politicky a kultúrne zdeptať celý národ, aby nebol schopný ani politickej ani morálnej obrany a odporu. J. Samák po rokoch zaznamenal, že v Bratislave vtedy koloval vtip, že «potrebnou kvalifikáciou» pre vedúce miesto je neovládať slovenský jazyk. Osteň tohto vtipu netriafal len dosadených vedúcich pracovníkov z oblasti Čiech a Moravy, ale predovšetkým príslušníkov

131 J. Špitzer: c. stať, s. 26-27.
132 V. Petrík: Metamorfózy literárneho vývinu v rokoch 1948-50 (Romboid, Bratislava 1969, č. 2, s. 53-51).
133 J. Poliak: c. stať, s. 1187.
134 J. Samák: c. stať, s. 276.
135 tamtiež, s. 275-276.

maďarskej a nemeckej národnosti, tzv. robotní ke kádre dosadzované z domácich zdrojov».[136] A celkovú situáciu na vtedajšom Slovensku J. Samák dokresľuje ešte poznaním, že «právomoc a autorita slovenských orgánov Zboru povereníkov a Slovenskej národnej rady takto postupne klesala pod úroveň zákonných noriem, ktoré opodstatňovali ich existenciu. Nebolo slovenského politického alebo ekonomického predstaviteľa, ktorý by sa bol odvážil hlásať, alebo aspoň potichu uskutočňovať, hocijakú, trebárs len dielčiu slovenskú politiku».[137] Výsledkom tejto politiky bolo, že väčšina Slovákov videla v tejto «celoštátnej politike nie slepé prisluhovanie stalinským doktrínam, ale prejav českého šovinizmu, pretože práve Česi boli ich vykonávateľmi. Nehovorilo sa o partajnom, ale o pražskom centralizme».[138] Histária z prvej republiky sa opakovala v oveľa brutálnejšej forme, a do vedomia národa vpisovala poznanie o nutnosti politického rozchodu, čomu pri tvorení federácie v Dubčekovej ére r. 1968 zabránila len sovietska okupácia celého štátu. Kultúra a politika v osudoch malých utláčaných národov mávajú spoločného menovateľa: záchranu národnej existencie, a o to išlo Slovákom aj po r. 1948.

Najtragickejším poznaním z tejto otrasnej politickej skutočnosti je, že «nebolo vtedy básnika, prozaika, dramatika, ba ani kritika (pravda okrem živlov otvorene nepriateľských či politicky skompromitovaných), ktorý by bol stál bokom od prebiehajúcich zmien v spoločnosti i v literatúre».[139] Takto videl situáciu v slovenskej kultúre súčasný literárny kritik Pavol Števček. Jeho výpoveď je dôkazom, ako sa vtedajšie súdy kĺzali po povrchu života. Aj kritik zabudol, že tu otroci vyslovovali chválu otročiteľom, že nespokojnosť nebolo kde vysloviť a že ľudia už za najmenšiu pochybnosť putovali na dlhé roky do žalára alebo jáchymovských uránových baní. Slovensko, dejinami naučené trpieť a tichom vzdorovať, aj tu na oko, a často aj zo strachu, kráčalo s prúdom, aby prežilo tento údel osudu. Oficiálna obec spisovateľov, vedcov a umelcov išla so stranou, ale v dušiach mnohých rástol odpor rovnako ako v duši ľudu. A tí, ktorí boli zatlačení do podzemia, do mlčania, boli nielen vo väčšine, ale hovorili často aj mlčaním viac ako oficiálni ospevovatelia politiky socialistických budovateľov.

V utrpení sa časom začala vytvárať prirodzená jednota prenasledovaných, najmä keď aj mnohí zvedení intelektuáli pochopili, že stalinský komunizmus je spoločným nepriateľom všetkých. Ľudia postupom času

136 tamtiež.
137 tamtiež.
138 tamtiež.
139 P. Števček: Literatúra v epoche budovania socializmu. (Dejiny slovenskej literatúry, Bratislava 1962, s. 640).

poznali, že «za pravdou sa ide odhaľovaním rozporov a nedôsledností v starých poňatiach a poučkách, preto na ceste za ňou má právoplatné miesto skepsa a smelé nastoľovanie problémov».[140] Najväčšie škody zanechala dogmatická politika v oblastiach kultúry, niektoré sú dokonca nenapraviteľné, ale ducha národa nezlomila. To je fenomén slovenského života.

140 J. Poliak: c. stať, s. 1187.

GORAZD ZVONICKÝ 65 ROČNÝ

Kalendár nás predbehol a predbehla nás aj denná tlač hodnotiac 65-ku Gorazda Zvonického (20. júna). No nikto nás nepredbehne v obdive jeho veľkolepého básnického diela. Nesie sa ono dvojakým prúdom: náboženským a národným. Jednako, nie sú to dva prúdy, ale vlastne jeden. Prelievajú sa jeden do druhého. Sú to zurčiace vody spod Kríža, prenikajúce celé bytie človeka, zvlažujúce tú večne suchú púšť človeka. Čo je obdivuhodné v poézii Gorazda Zvonického je to mnohotvárne básnické vyjadrenie týchto spodných vôd ľudského jestvovania; časnosti a večnosti. Všetko mu ústi do poézie, nad všetkým poletuje jej dych, ten plam dýchajúcej pahreby. Básnik ho vdychuje a pretvára v umelecké slovo. Tak sa rodí skutočná poézia: z viditeľných, počuteľných, farebných a iných súčiastok, stmelených čímsi z iného sveta.

Gorazd Zvonický nie je len mimoriadne tvorivým básnikom, ale aj neobyčajne horlivým organizátorom nášho kultúrneho života; bez neho nemali by sme skoro tri desiatky zväzkov slovenskej poézie v edícii *Lýra,* ktorú rediguje a vydáva s bezpríkladnou láskou v Ríme. Bez neho boli by sme oveľa chudobnejší — básnicky a kultúrne. Iní mu už žičili všetko dobré. My tu okolo *Mosta* žičíme mu, aby prameň jeho tvorivosti nevyschol, ale rozlieval svoje živé vody čím hojnejšie a prekypujúcejšie.

M. Šprinc

PAVOL BAJAN, S.J. NA VEČNOSTI

O jeden slovenský hrob viacej v ďalekej cudzine. Zomrel v Pretórii 10. augusta 1978. Markantný predstaviteľ slovenskej duchovnej spisby. Muž troch svetadielov, pohotove vedel reagovať na duchovné potreby Slovákov a zaujímať stanoviská, ktoré mali vždy svoju závažnosť, časovosť a hlboký postreh. Bude nám chýbať, ale ostane živý medzi nami, ktorí sme ho poznali.

—r—

TALIANSKA KNIHA O TISOVI

DR. LISA GUARDA NARDINI, *Tiso: Una terza proposta* (Tiso: Tretie riešenie), Padova, Caseo-Liviana Editrice, 1977, strán 88.

V sérii «Východná Európa», ktorú vydáva univerzita v Padove, vyšla práve kniha Dr. Lisy Guarda Nardini o Tisovi ako politickom mysliteľovi. Keďže doterajšie publikácie zapodievajú sa väčšinou dejinami a životopisom prezidenta Slovenskej republiky, táto — vedľa brožúry Prof. Milana Ďuricu *Die slowakische Politik 1938-39 im Lichte der Staatslehre Tisos,* Bonn, 1967 — je významnou novotou. Predstavuje Tisu ako katolíckeho politického filozofa. Napísať práve taký spis muselo byť pre autorku o toľko ťažšie, že okrem Čulenovej knihy *Dr. Jozef Tiso — po Svätoplukovi druhá naša hlava* (Jednota, 1947) a Tisovej obhajobnej reči v slovenčine *Dr. Jozef Tiso o sebe* (Katolícky Sokol, 1952) a v nemčine *Die Wahrheit über di Slowakei* (Mníchov, 1948), o vydanie ktorých sa bol zaslúžil Dr. Jozef Paučo, niet na túto tému veľa dostupných prameňov. Len málo Tisových prejavov možno nájsť v knižniciach Západu. Bolo by žiadúce, aby ďalšie knihy o Tisovi všimli si práve tejto stránky jeho osobnosti. I keď Tiso ako politik musel sa niekedy uhnúť pod tlakom, ktorý na neho pôsobil za druhej svetovej vojny a primknúť sa ku slovenskej zemi — veď politika je umenie dokázať to, čo je za daných pomerov možné — on, ako katolícky mysliteľ zostal neoblomný.

Tiso nadobudol svoju filozofickú formáciu počas štúdií v Pázmaneu vo Viedni. Tam mal dvoch vynikajúcich profesorov: Franz Schindlera na morálku, kresťanskú sociológiu a ekonomické doktríny a budúceho kancelára Rakúska, Ignáca Seipela na špeciálnu etiku. Tiež sa zapísal na seminár, venovaný rozboru encykliky Leva XIII, *O robotníckej otázke.* Tieto i ďalšie štúdiá boli základom Tisovho svetonáhľadu.

Každá ideológia je štúdiom človeka a o jeho mieste v spoločnosti. Tí, čo veria v Boha, sú idealisti. Tí, čo neveria, sú materialisti. V trošku inom zmysle jestvujú dva protivné smery: prepiaty individualizmus, ktorý vedie ku anarchii a prepiaty kolektivizmus,ktorý končí v totalite. Tiso bol proti obom. Prvý je len hypotézou; druhý je zjednodušením skutočnosti. Sú to ideologické krajnosti. Katolíckou koncepciou človeka je personalizmus. Podľa nej človek je do istej miery aj osobitou aj sociálnou bytosťou. Stojí teda kdesi v strede medzi tými extrémami.

Je osobou, ale aj členom svojej rodiny a svojho národa. Takto človek, rodina a národ sú prirodzenoprávne, bilogicko-sociálne a etické skutočnosti. Človek len ako indivíduum, t.j. bez pomoci rodiny a národnej kultúry, by nemohol dlho žiť a sa vyvinúť. Existenčne je viazaný so svojím prvotným sociálnym prostredím, rodinou. Preto človek, rodina a národ pojmove predchádzajú štát. Štát môže upravovať ich vzťahy, no nemá žiadnu účasť a zásluhu na ich jestvovaní. Štát, ktorý obmedzuje ich prirodzené práva, je uzurpátorom moci.

Národy ako mravné osobnosti sú podstaty, organizmy, zakiaľ štát je len organizačnou formou spoločnosti, t.j. mocenským mechanizmom. Preto viacnárodné štáty, v ktorých jeden národ uchvátil moc nad iným, nemajú mravného opodstatnenia. Národ je teda viac než štát. Terajšia «medzinárodná pospolitosť» nie je súhrnom národov v etnickom zmysle, ale štátov ako územných jednotiek. Podobá sa preto feudálnej spoločnosti stredoveku, kedy mocnejšie a väčšie územné útvary ovládali slabšie a menšie. Teória terajšej medzinárodnej pospolitosti je pozitivistická, t.j. prijíma mocenský základ štátu ako prvotnú danosť.

Mezinárodná pospolitosť by mala byť založená na národoch ako organických celkoch. Keďže národy majú ten istý záujem, aby žiaden neporušil práva iného (zásada reciprocity), jedine svetová organizácia národov by mohla nastoliť spravodlivosť a pokoj. Treba dodať, že dnešná «Organizácia spojených národov» takou nie je.

Lisa Guarda Nardini spracovala túto tému s nezvyčajnou dôkladnosťou. Cituje mnoho politických mysliteľov, encykliky pápežov, Tisove prejavy i autorov, ktorí dosiaľ písali o Tisovi. Z jej práce vystupuje prezident Slovenskej republiky nie ako «dedinský farár», akého z neho chcel urobiť Yeshayahu Jelinek v knižke *The Parish Republic* (Columbia University, 1976), ale ako vysokovzdelaný kňaz a rozhľadený štátnik. Na rozdiel od toho, čo o ňom popísali a dosiaľ hovoria nepriatelia jeho a Slovenskej republiky, Tiso zostal politikom stredu aj vo víchre druhej svetovej vojny.

J. A. Mikuš

Dr. Jozef Tiso and Modern Slovakia, Anthony X. Sutherland, Ph. D., Published by the First Catholic Slovak Union, Cleveland, O., 141 pp., 1978.

In his preface to this historical volume Dr. Jozef Kirschbaum, Ph. D., LL. D. declares that «the person of Dr. Tiso and the events which led to Slovakia's Independence found in Dr. Sutherland an unbiased and objective observer and historian.»

As one reads this biography he is inclined to accept Dr. Kirschbaum's judgment, because having been on the scene himself he knew the situation at firsthand, and therefore the reader can safely adopt the evaluation as well founded. Moreover, Dr. Kirschbaum, a noted diplomat and author, was an active participant in the political arena in Slovakia before World War II.

Quite obviously the author seeks to establish his credibility as a scholar and unbiased writer at every turn as he traces the career of President Tiso from childhood at home and at school, and through his higher education at the unversity and seminary before his entry into public life. After Tiso's ordination to the priesthood the young priest devoted his early years to pastoral and social work, as Dr. Sutherland notes, before he embarked on the turbulent sea of local and national politics. The author sees in this decision Dr. Tiso's recognition of the need to serve his Slovak nation in its hour of need.

Each step in the unfolding of Tiso's lifetime dedication is meticulously recorded by the author who certainly made every effort to inform his readers of what motivated the Slovak priest to enter the political field. The chief motive of the young clergyman who had profound knowledge of theology, philosophy and economics, as well as personal magnetism (which we call charism) was to serve his people, and when danger threatened his flock (the Slovak nation at large) he did not waver in his determination to defend it at all cost...and in the end at the cost of his very life.

Certainly, «Jozef Tiso remains a key personality in modern Slovak history and one whose significance extends beyond the borders of Czecho-Slovakia, «writes the author. In view of the postwar era that has been marked by widespread communism and the expansion of the Soviet Union's imperialism that has threatened world peace time after time, President Tiso's outspoken, fearless opposition to communism more than three decades ago is only one proof of his foresight and statesmanship.

While the author is apparently sympathetic to President Tiso who was confronted by a difficult, if not an impossible task of saving his country from German invasion and Hungarian annexation, he refrains from giving a conclusive evaluation of his place in history on the grounds that he still remains 'a controversial figure.' He does, however state that «there is need for an objective examination of Jozef Tiso both as a political leader and as a major ideologist of the Slovak nation.»

So far, in addition to the works of Konstantin Čulen, František Vnuk, Milan Durica, Ph.D. and Ján Eliaš, this latest work by Dr. Sutherland is undoubtedly a thoroughly honest study of Tiso and his times in contrast

to a number of studies that are devoid of any serious research and are simply the work of propagandists. These latter, disregarding the real facts, have little or no real value.

Quite a few years of research that included three visits to Slovakia, and many interviews, surely qualify the Ohio State University professor of history as an authority on the subject of the chief executive of the Slovak Republic (1939-1945).

What is a stumbling block to most historians in this case is their failure to realize that the decision to preserve the national identity of his people was the first priority of Dr. Tiso...something they are willing to admit if you call it 'national interest'.....And to this end President Tiso unequivocally devoted his talents and energies. He succeeded despite almost overpowering Nazi pressure, internal dissension, and the loss of one-fifth of Slovak territory of Slovak lands to Magyar aggression.

Perhaps, through an oversight, the author neglected to emphasize certain facts that throw a more favorable light upon the subject, namely, 1) Emergence of the Slovak Republic as an independent state in peacetime, on March 14, 1939, practically six months before the outbreak of World War II 2) As an independent Slovak state the Slovak Republic was officially recognized by all the major powers of Europe (Germany, the Soviet Union, England, France, Italy, Spain) as well as by some twenty countries in Europe and elsewhere. Diplomatic relations were established months before Germany invaded Poland on Sept. 1, 1939.

When the war ended the victorious allies decided to revert to the pre-war status quo in the case of Czecho-Slovakia, although the Soviet Union was permitted to annex Ruthenia (the eastern tip of the country). What President Tiso sought to prevent happened: communist infiltration into the very heart of Europe, guaranteed and endorsed by the wartime Yalta Pact which gave the Soviet Union free entry into eastern and central Europe.

Due credit must be fully given to Dr. Sutherland for his coverage of the Slovak nation's struggle to attain autonomy or self-government within the framework of Czecho-Slovakia over a period of twenty years (1918-1938). Some of the details may not correspond to what actually happened, but, over all, the account of what occured in the years of the fight for recognition of nationhood, and correspondingly statehood, under the dynamic leadership of Hlinka, Sidor and Tiso is related convincingly as the truth...and the facts are presented without any bias.

The role played by the American Slovaks by virtue of the Pittsburgh Agreement (Pact) of 1918, signed by President Masaryk himself (later repudiated by him), gave Hlinka and his followers in Slovakia

considerable leverage that helped to keep the Slovak nation united and therefore separated from the new Czechoslovak ideology of the creators of 'a hybrid nation in the making.'

Tiso proved himself to be not only a prominent political figure in the Slovak People's Party (Slovenská ľudová strana) but an authority on economic affairs. He pushed the idea of «the industrialization of Slovakia to prevent an alarming loss of man power and talent» in a country relatively rich in natural resources...

Earlier in his work Dr. Sutherland did not overlook the danger of a communist takeover of Slovakia by the forces of Bela Kun of Hungary in 1919. The combined forces of Slovak and Czech legionnaires drove the invaders out of the country.

Presence of the Czechs in Slovakia in the first years of the republic of Czecho-Slovakia (1918 on), although temporarily necessary for administration, was extended beyond the years of necessity. This was a grave cause of trouble, for they were for the most part anti-clerical, arrogant intruders who were naturally resented by the God-fearing people of Slovakia. Moreover, Šrobár's inept handling of religious affairs proved disastrous because he showed undue favortism to a small Lutheran minority that constituted 15% of the population as against 80% Catholic majority. The first national assembly numbered 45 Lutheran deputies out of a total of 55 members.

Political parties grew like mushrooms, but the most prominent proved to be the Agrarian, the Social Democrats, the Centralists and the Slovak People's Party (The Populists), but the latter continued to grow in numbers and popularity until it formed the core of a united national party that came into power on the eve of World War II.

One cannot get the full impact of the final act of national independence of the Slovak nation (March 14, 1939) without carefully reading the detailed account of the political maneuverings of at least ten Slovak political parties in the 1920's and 1030's. That the emergence of a strong united party under Hlinka's, Sidor's and Tiso's leadership through a stormy period of two decades was inevitably necessary to achieve national unity cannot be seriously disputed or denied.

The author, far from side-stepping the Jewish problem, tells it as he understood it from available records, and the history of the Jews in Slovakia, who officially attached themselves to the ruling regimes (the Magyar and Czech overlords), and therefore divorced themselves from the interests of the Slovak nation. Economically, too, they were aligned with the foreign Magyar, and later Czecho capitalists. Nonetheless, in the wartime hysteria that threatened the extinction of the Slovak Jews by Nazi Germany's demands, President Tiso's government and the

Slovak people saved more than half of the estimated 75,000-90,000 Jewish inhabitants from being deported to prison camps in Germany and Poland.

Dissension in the inner circles of the administration of the Slovak Republic was an unpreventable consequence of the position of Slovakia in the very center of the vortex of mighty powers waging a war for supremacy. It is unrealistic and unfair to assume that a small nation of some four millions could have exercised a restraining influence on these overpowering forces all around its beleaguered country. At best it could try to manage (and did) to pursue a policy to save itself

Finally, the uprising of military units in Banská Bystrica, bolstered by native dissidents and Russian parachutists, on Aug. 27, 1944, sealed the fate of the Slovak state's independence as German army forces marched in to suppress the ill-advised rebellion. The author cites the details of this premature revolt that was not by any means a nationwide revolution but an action engineered by a small Slovak faction...but which cost the Slovak nation a loss of some 25,000 lives, the destruction of valuable property and, of course, the suppression of Slovak independence by the presence of German military forces after the revolt was crushed.

On the eve of the 40th anniversary (March 14, 1979) of the declaration of Slovak national independence and the immediate founding of the Slovak Republic, this historical study is truly an admirable, timely contribution to Slovakia's history in our turbulent times of ceaseless wars, recurring revolutions, religious persecutions, political suppression, imprisonment, racial tensions and assassinations, the accounts of which are far too often discolored by propagandists who are purveyors of an endless series of lies and falsehoods because they do not search out the facts and disregard the circumstances and realities of everyday living and the historic events that affect all our lives in one way or another. A genuine concern to discover what and why certain things happened is the trademark of every true historian, and of true journalists, too.

Dr. Sutherland's efforts to present the facts without any fabrication or discoloration of the truth deserve the commendation of everyone who loves the truth.

Rev. Andrew Pier, O. S. B.

GORAZD ZVONICKÝ, *Napárať čím viac lyka,* zbierka veršov. Vydal Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme ako 28. zväzok knižnice Lýra, ktorú rediguje Gorazd Zvonický. Vydané v r. 1978. Ilustroval a obálku navrhol Andrej Pauliny, vytlačila Typografická škola Pia XI. v Ríme. Strán 172.

Bez vysvetlenia je titul tejto zbierky veršov nezrozumiteľný. Ale po prečítaní básne Lyko na strane 13 máme kľúč k zjavnému i skrytému

zmyslu celej zbierky. Gorazd Zvonický je básnik-kňaz, ktorý dozrieval v prvej polovici dvadsiateho storočia a nie div, že lipne na formách i podstate života, ktorý poznal, chápal a miloval. Druhá polovica dvadsiateho storočia skoro systematicky búra. Možno aj stavia, ale pre ľudí, ktorí objavili svet pred šťastnou vlnou deštruktívnych prúdov, ktoré s opätovnou prudkosťou narážajú do kedysi pevných a presne určených brehov, je búranie takou dominantou dneška, že hľadia naň buď s hrôzou a zastrašení sa utiahnu do svojej škrupiny pasivity, alebo budujú v sebe odhodlanie opraviť chrám, ktorý sa rozpadáva. Gorazd Zvonický, pre ktorého vinica symbolizuje hmotné i duchovné bohatstvo zeme až naliehavo apeluje na každého a všetkých, aby napárali čím viac lyka a mohli nám popriväzovať ku kolom «všetko, čo sa po zemi plazí». Už slovo lyko, ktoré pomaly bude mať archaickú príchuť a nové pokolenia nebudú vedieť jeho význam, prezrádza, ako hlboko sú korene básnika a ako veľa je okolo neho toho, «čo sa po zemi plazí».

Pravdu povediac, už dávno sme čakali, že sa nájde básnik, ktorý sa tak bezvýhradne prihlási k jednej a zavrhne tú druhú epochu. Veľké zmeny, aké sme prežívali za ostatných štyridsať rokov len hlupák alebo cynik môže prežívať bez hlbokého otrasu a ak má niekto o tomto otrase vydávať svedectvo, je to básnik. A možno sociológ, ale básnik aj v inotaji vysloví to jasnejšie, úspornejšie a dôraznejšie, lebo konštatovanie nových skuotočností podfarbí krvou vlastného srdca. Zvonický je básnik, ktorému je veršová technika vari tou najľahšou časťou tvorby, ba niekedy ho až zvádza v poetistickej bravúre aj ťažkú pravdu prenášať na strečkujúcej paripe.

Pri recenzovaní novej knihy málokto náležite ocení ilustrátora alebo grafického upravovateľa. A predsa v Andrejovi Paulinym nám vyrástol a vyzrel umelec, akých sme dosiaľ v knižnej grafike mali málo, aj keď možno povedať, že v tomto ohľade už roky slovenská kniha v ničom nezaostáva za knihami iných národov. Ako obyčajne, len zabedákať nám treba, že sú naše možnosti také skromné. A keď predsa vychodia slovenské knižky takej úrovne ako táto, zaslúženú pochvalu tým, čo sa o to zaslúžili patrí sa vzdať.

J. O.

•

OPRAVA

V krátkej recenzii Žarnovho Pekla kriticko-historické poznámky prisúdil som prof. Pažítkovi. Dozvedám sa, že ich autorom je sám prekladateľ. Ale ešte viac ma mrzí, že som citoval Žarnovov preklad prvého trojveršia spamäti, a pamäť mi zlyhala. Žarnov nenapísal, čo som mu vložil do úst. A tým, pravda, padajú aj moje závery.

Karol Strmeň
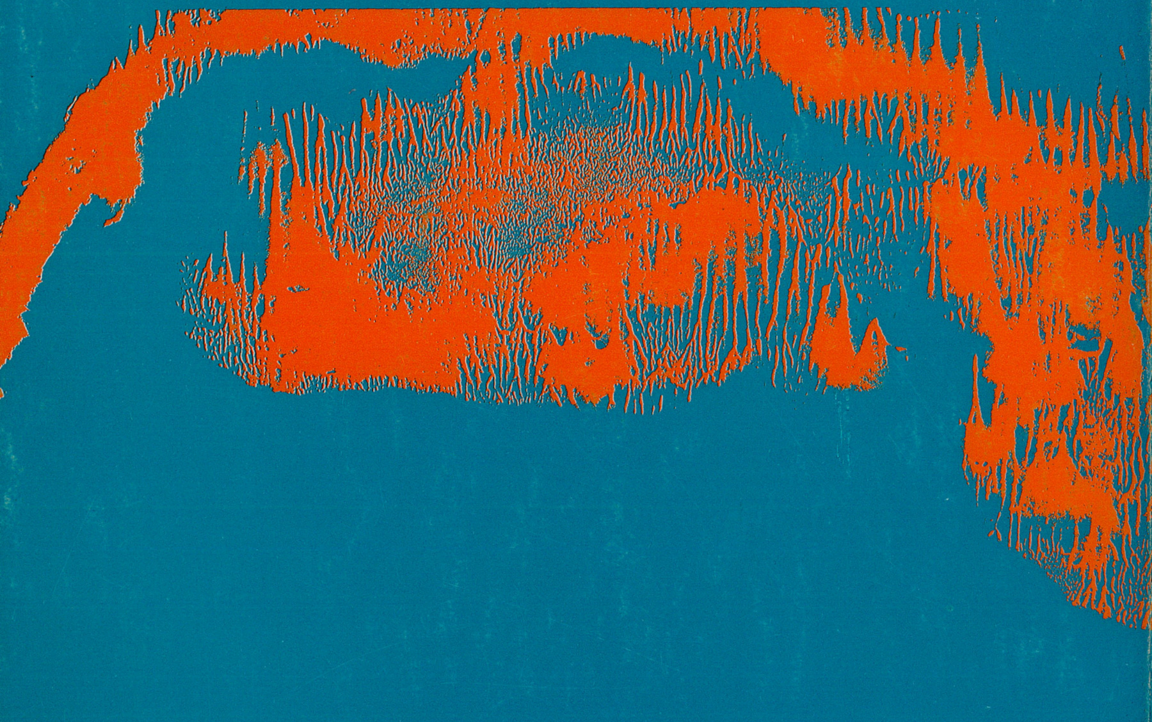
Kollar
2002.133